

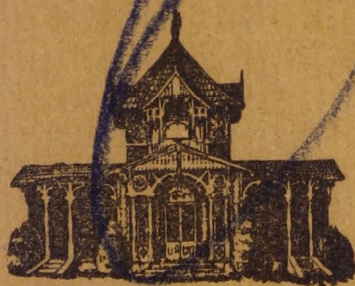
303041

2

A KOMÁROMVÁRMEGYEI
ÉS VÁROSI
MUZEUM-EGYESÜLET

1905. ÉVI

○ ÉRTESÍTŐJE ○

Szerkeszti: _____

ALAPI GYULA

_____ egyleti titkár.

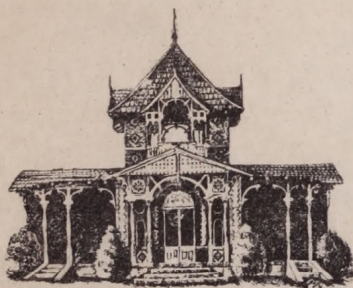
XIX. EGYLETI ÉV.

Spitzer Sándor könyvnyomdája Komárom. 1906.

A KOMÁROMVÁRMEGYEI
ÉS VÁROSI
MUZEUM-EGYESÜLET

1905. ÉVI

○ ÉRTESSITŐJE ○

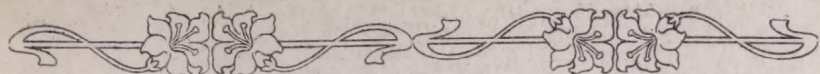
Szerkeszti: _____

ALAPI GYULA

_____ egyleti titkár.

~~~~~  
XIX. EGYLETI ÉV.  
~~~~~

MAGYAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Jelentés

a Komáromvármegyei és városi Múzeum Egyesület
1905. évi működéséről.

Az év története.

Mielőtt beszámolunk a Múzeum Egyesületnek 1905. évben kifejtett működéséről, előre kell bocsátanunk, hogy a csendes, de annál eredményesebb munkában eltöltött év a múzeum gyűjteményeinek fejlesztése jegyében mult el. A mivel közönség méltányolja azokat a kulturális feladatokat, melyet egyesületünk maga elé tűzött s annak teljesítésében oly támogatásban részesített, mely minden várományt kielégíthet. Az első lépést, a közönségnek érdeklődését a múzeumi ügyek iránt felébreszteni, sikerrel tettük meg s a sikerből bizodalmat merithetünk arra is, hogy további törekvéseink az egyesület anyagi erejének fokozása érdekében szintén eredményesek lesznek.

Gyűjteményeink nagymérvű gyarapodásával helyiségünk immár szűknek kezd bizonyulni. Ezért a néprajzi tárgyak rendszeres gyűjtéséről egy időre le kell mondanunk. Erről a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége is meggyőződött, amelynek képviselőjében *Szalay Imre* min. tanácsos, országos helyettes főfelügyelő ur, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, *Fejérpataky László* egyetemi tanár ur, a Széchenyi Országos Könyvtár igazgatója és *Schönherr Gyula* dr. egyetemi tanár ur, az Országos Főfelügyelőség előadó titkára május 9-én megsejmlélték gyűjteményeinket, és annak a véleményüknek adtak kifejezést, hogy a múzeum gyűjteményeit a vármegyei könyvtárral kapcsolatosan ennek céljaira építendő új helyiségben lesz legcélszerűbb véglegesen elhelyezni.

A muzeumot meglátogatták a múlt évben *Hampel* József udv. tanácsos, egyetemi tanár, továbbá *Fischer* Colbrie Ágost dr. kassai s. püspök, *id. Szinnyi* József kir. tanácsos, *Gyulai* Rudolf pannonhalmi könyvtárőr, az egyesület első titkára és alapítója. Ezenkívül megtekintette a vármegyei jegyző egyesület és a nyitási napokon sok száz érdeklődő.

Május havában Csokonai Vitéz Mihály halálának évszázados fordulójával kapcsolatban a nagy költő Dunaalmáson porladó ideálja, Lilla sirjánál emlékezetes ünnepet ült az egyesület, melyről alább részletesen beszámolunk. A Debrecenben rendezett országos Csokonai ünnepen Alapi Gyula titkár, Bathó Lajos és Bausz Teodorik örökkel képviseltette magát egyesületünk.

A gyűjtemények gyarapodása.

Gyűjteményeink az 1905. évben 1380 tárggyal gyarapodtak. A gyarapodás az egyes csoportok szerint a következőleg oszlik meg: a könyvtár 170, a régiségtár 1135, a néprajzi gyűjtemény 34, a képzőművészeti 13, a természetrajzi 28 tárggyal szaporodott.

Szives adományaikkal a következő urhölgyek és urak gazdagították a muzeum gyűjteményeit:

Ágoston Miklósné (Tata), Ászári r. kath. iskola, Ászári uradalom, Bogár Józsefné, özv. Bóday Aladárné, Beliczay Endre, Barát Pál, Beszédes Ferenc, Balogh Ferenc (Csep), Blau Samu (Budapest), Bolyos József, Besse Lajos, Bottay Kálmán, Both Béla, Berlin Ágost, Czirfusz Miklósné (Nemesócsa), Czike Zsigmond, néhai Cseley János dr., Császár Ernő dr. (Budapest), Debreceni Csokonai Kör, Doma István, Edlkrauth János (Kecskéd), Edlkrauth Ferenc (Kecskéd), özv. Foghtüy Dénesné, Fekete János (Gúta), Frischmann József (Gúta), Fürjes József (Budapest), néhai Gulyás József hagyatéka, Gruber Lőrinc, Gidró Bonifác, Hartenstein Sarolta, Hiszek Nándor, Honyák Lajos, Hérics Márton (Ászár), Honkó Ödön (Ászár), Horváth Lajos, Joó István, Joachim Sándor, Komárom szab. kir. város, Konkoly Thege Miklós dr. (Budapest), Kemenczky Géza (Bogya).

Krausz Ignác, Komáromi Sándor, Kossár Dezső dr., Kiss Béla (Aranyos), Lószert Kálmán (Kisigmánd), Láng Józsefné (Gesztés), Lipót Lajos, Muzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége, néhai özv. Milkovich Zsigmondné, Mátéffy Sándor, Molnár Lajos Mór, Martsa György, Maller Józsefné (Ete), Majorovics Karolin, Messinger Béla, Molnár Ferenc, Molecz Stefike, Mindszenty Ágnes, Nagy Ferenc dr., Nagy Sándorné. ft. Nátz József (Vértessomlyó), Pásztor Imre (Kethely), Páli Dezső, Pázmány Péter, Pyber Gáspár (Virth), Palotai István (Császárszár), Puzsér Kálmán és neje (Bogya), Rostási Kiss István (Füzitő), Ringeisen Artur (Dunaalmás), özv. Schmoll Imréné, id. Szinnye József (Budapest), Stein Manó (Marcalháza), Simon György, Szakáll Rezső (Császárszár), Schmied Mihály (Bokod), Szallerbeck László, Szent Benedek-rend komáromi székháza, Schuster Aladár (Keszegfalva), Sárkány Ferenc, Széll Ferenc, Tóth Imre, Tóth Dénes, Tóth János (Gesztés), Tihanyi Gál, Trunetz Mariska, Tárnok Lajos, Világhy Gyula (Füzitő), Vajda Ernő, Vörös János, Weisz Gyula (Császárszár), Zichy Frigyes gróf (Szemere), Zala Kálmán (Dad), Zsitvay Mihály.

Könyveket adományoztak: Balla Kálmán (Marcelháza), Both Béla, Keleti József, Kiss Béla (Aranyos), Komáromi Ede, özv. Pázmány Béláné.

Ásatást két helyen eszközölt az egyesület. Az első Kecsken, hol bronzkori temető nyomaira bukkant az ásatást vezető Weszelovszky János őr. Az ásatásból szépen diszitett edények kerültek napfényre, melyek jórésztben csontmaradványokat tartalmaztak. Az ásatást, mivel a tulajdonosok bevetették a területet, abba kellett hagyni, de az idén ismételve folytatni szándékozunk. A másik ásatás Ászáron volt, hol korábban bronzkori nyomokat találtak egy építkezésnél, ez az ásatás eredményre nem vezetett, mert csak edények töredékei kerültek elő. Ugyancsak Ászáron egy római épület alapfalára találtunk ez alkalommal, de mivel az épület az uradalom erdejében van, a kiásást nem fogatosíthattuk.

Gyűjtő-utaink kiváló eredményesen végződtek. Hálával kell megemlékeznünk e helyen *Keleti* József törvényhatósági kir. állatorvos, továbbá *Tóth* János gesztési, *Hérics*

Márton ászári plébános, *Honkó* Ödön urad. kasznár, *Szabó* Sándor urad. szőlőtelepkezelő és *Csongrády* Béla ászári főtanító, *Bakonyvári* Dániel ászári, *Maller* József etei, *Szakáll* Rezső császári, *Edlkrauth* János kecskédi, *Kemenczky* Géza bogyai jegyző és körjegyző urak, ugyszintén *Ágoston* Miklós gazdasági egyesületi titkár. szives közreműködéséről, kik ebbeli törekvéseinket készségesen támogatták.

Államsegély.

A Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége mint eddig is, hathatós támogatásában részesítette intézetünket. A régiségtár céljaira 500 K. államsegélyt eszközölt ki egyesületünk részére, melyet csak részben használtunk fel, miután tervbe vett ásatásaink egyike elmaradt. Felhasználtunk az államsegélyből 303 K 10 f. összeget ásatásokra, régiségek vételére és gyűjtő utakra.

Nevezetesebb szerzemények.

A muzeum mult évi gyarapodásából kiemeljük a Füzitőn talált feliratos sarcophagot, az ászári r. kath. iskola által adományozott bronzkori emlékeket, a Kethelyen talált római márványszobrot, a megyercsi pénzleletet, a Bogyán szerzett XVIII. századbeli butorokat, Komárom szab. kir. város történelmi becsü letéiteit, Zichy Frigyes gróf ur által adományozott bronztárgyakat, Konkoly Thege Miklós min. tanácsos ur becses iparművészeti és néprajzi adományait.

A gyűjtemények rendezése.

A nyár folyamán a gyűjteményeket újból rendeztük, de arra a tapasztalatra jutottunk, hogy a helyiség és a rendelkezésre álló szekrények az eddig gyűjtött anyag befogadására elégtelenek. Egy modern vas és üveg szekrény beszerzése céljából megtettük a lépéseket a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségénél a fel nem használt államsegély terhére.

A gyűjtemények használata.

Mint említettük, a muzeum iránt az érdeklődés egyre fokozódik és a gyűjtemények látogatása örvendetesen emelkedett. Nyitási napokat vasárnap tartottunk. Több ízben magyarázó előadásokat is tartottak tisztviselőink. Tudományos kutatás céljából a könyvtárt egy esetben használták fel.

A tisztikar.

Egyesületünk tisztikara maradt a régi, egyedül a könyvtárőri állás szervezése mutatkozott a könyvtár gyarapodásával szükségesnek. Ez állásra *Bausz* Teodorik bencés tanárt sikerült megnyernünk, aki kiváló szónoki készségével az egyesületnek előbb is diszére vált. Működéséhez fűzött szép reménységeinktől közbenjött betegsége s a folyó évben bekövetkezett korai halála megfosztott bennünket.

Egyesületi élet.

Egyesületünk múlt évi történetéből felemlítjük, hogy közgyűlésünket 1905. május 17-én tartottuk, mely alkalommal *Medveczky* Zsigmond műszaki tanácsos urat, ki gyűjteményeinket komáromi tartózkodása alatt ajándékaival gazdagítani szives volt, alapító tagjává választotta; a közgyűlés meghajolva azok előtt a kiváló írói érdemek előtt, melyeket a magyar irodalomtörténet régi munkása, id. *Szinnyei* József kir. tanácsos ur, Komárom hírneves szülőtte szerzett, őt egyesületünk tiszteleti tagjává választotta.

Szomoruan jelentjük, hogy tagjaink soraiban az elmúlt évben széles rendeket vágott a halál. *Cseley* János dr. ny. tiszti főorvos, egyike a muzeum lelkes alapítójának, aki az uttörés nehéz munkájából bőségesen kivette részét, elköltözött közülünk. A megboldogult egyike volt azoknak, akik minden időben az első sorokban láttunk küzdeni kulturális ügyeink érdekében. Emlékét kegyelettel őrzik meg évkönyveink. Elveszítettük kivüle a múlt évben *Fái* Adolf dr. orvosdoktor, *Görög* Miklós kereskedő és *Zámory* Béla nagybirtokos régi buzgó tagjainkat. Áldás emlékezetükön.

Tagjaink sorába 14 új tag lépett be, viszont ugyanennyivel fogyott is tagjaink száma halálozás, elköltözés és kilépés folytán. Tagjaink száma az év végével 155-t tett ki.

Zárószámadás.

Bevételeink 1474 kor. 77 fillért tettek ki, mi az 1823 kor. 21 fillér előirányzattal szemben csökkenést mutat; ezt az idézte elő, hogy az előirányzott 400 kor. alapítvány a múlt évben nem folyt be. A kiadásoknál az előirányzatot betartani igyekeztünk, s az egyes kiadási tételek általában az előirányzat kereteiben mozognak. Rendkívüli kiadásaink a dunaalmási Lilla-ünnep rendezésénél merültek fel, de ez a folyó évben befejezést nyert gyűjtésből megtérül. Az év elején áthozott 1676 kor. 79 fil. pénztármaradványból 1624 kor. 06 f. alaptőkéül tőkésítettvén, ehhez az év végével mutatkozó pénztármaradványból és az évközi kamatokból 175 kor. 94 fil. csatoltatott ezzel alaptőkénk 1800 koronára emelkedett. Vagyonunk a követelésekkel együtt 1935 kor. 51 fillért tett ki az 1905 év. végével.

Kiadványaink.

A múlt évi közgyűlést megelőzőleg bocsátottuk ki értesítőnket, mely változatos tartalmánál fogva a helyi sajtóban is rokonszenves fogadtatásban részesült. *Sörös* Pongrácnak: »Komárommegyei bencés apátságok« című, az értesítőben is közölt szép értekezése különnyomatban is megjelent, melyet a velünk csereviszonyban álló tudományos intézetek könyvtárai számára is megküldöttünk.

Folyó évi programmunk.

Egyesületünk f. évre feladatul tűzte ki maga elé a következőket: A vármegye területén levő római feliratos emlékek összegyűjtését folytatja, a dunaalmási Lilla sír végleges rendezését és vasráccsal való bekerítését végrehajtja, amelyre a szükséges összeget Komáromvármegye és város lelkes hölgyei javarészben összegyűjtötték. Emléktáblával jelöljük meg a 48-as szabadságharc két emlékezetes

helyét: a herkályi pusztán azt a helyet, hol Komárom kapitulációja aláíratott és Nagyigmádon a házat, hol a két vértanu lelkészt halálra ítélték és kivégezték.

Ezenkívül folytatjuk a régiségek, történelmi emlékek, néprajzi tárgyak és könyvek gyűjtését és a mult évben tervezett, de elmaradt ásatások befejezését.

A folyó évben a könyvtár rendezését is felvettük programunkba, ami a könyvtár őri tisztség betöltésével előreláthatólag teljesülni is fog.

A gyűjtemények folyamatos rendezésére új tárló lévén szükséges, a mennyiben annak beszerzésére a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségétől engedélyt nyerünk, azt végre is fogjuk hajtani.

Ezekben foglaljuk össze az 1905. évről szóló jelentésünket és kérjük annak szives tudomásul vételét azzal a forró óhajjal: vajha a megnyílt örvendetes kilátásokból egyesületünkre szebb jövőjénc hajnalhasadása köszöntene!

Hazafiui tisztelettel

Alapi Gyula

titkár.

Baranyay Géza

igazgató.

A Komáromvármegyei és városi Múzeum-Egyesület
1906. évi költségvetési előirányzata.

Bevétel				Kiadás			
Tétel	C i m	Összeg		Tétel	C i m	Összeg	
		K.	f.			K.	f.
1	Pénztári maradvány 1905. évről	19	51	1	Tőkésítés	200	—
2	Pártfogóktól kapott évi javadalom	50	—	2	Személyi kiadások	300	—
3	Államsegély	900	—	3	Gyűjtemények gyarapítása	700	—
4	Tagsági díjak	700	—	4	Butorozás, berendezés, felszerelés	200	—
5	Kamatok	70	—	5	Kiadványok	250	—
6	Egyébb bevételek	60	49	6	Irodai kiadások	100	—
				7	Tisztogatás	50	—
		1800	—			1800	—

Komárom, 1906. március 31.

Alapi Gyula
pénztáros.

Baranyay Géza
igazgató.

Tárgyalta és elfogadásra ajánlja a

Választmány.

Az egyesület tisztviselőinek és tagjainak névsora:

Elnök:

Esterházy Ferenc gróf, belső titkos tanácsos, Tata.

Igazgató:

Baranyay Géza, nagybirtokos, Kurtakeszi.

Titkár és pénztáros:

Alapi Gyula, Komárom vármegye levéltárnoka,
a vármegyei könyvtár öre.

Ügyész:

Konkoly Thege Balázs dr., ügyvéd,
a Komárom Vidéki Takarékpénztár ügyésze.

Számvizsgálók:

Hittrich József, városi pénztáros.

Unger Kálmán, telekkönyvvezető

Muzeum örök:

Weszelovszky János, a régészeti osztály öre;

Ruisz Gyula, a történelmi osztály öre;

Bottay Kálmán, a természetrajzi osztály öre;

Bathó Lajos, a néprajzi osztály öre;

† *Bausz Teodorik*, a könyvtár öre.

Az igazgató választmány tagjai:

Antal Gábor, ev. ref. püspök,	Komárom,
† Bányai Lipót dr., városi főorvos,	»
Berencsy László dr., várm. t. főorvos,	»
† Cseley János dr., ny. városi főorvos,	»
5 Dietz Miklós, kir. mérnök,	»
Domány János, kir. tan., polgármester,	»
Galba Károly, árvaszéki ügyész,	»
Ghyczy Dénes, vármegyei alispán,	»
Gyulai Rudolf, könyvtárőr, Pannonhalma,	
10 Hevesi Bernát, gimn. tanár, Komárom,	
Hérics Márton, plébános, Ászár,	
Horváth Kristóf, gimnáziumi igazgató, Komárom,	
Jánossy Lajos, esperes, ág. h. ev. lelkész.	»
Milch Ármin, kereskedő,	»
15 Sárközy Aurél, nyug. főispán, földbirtokos, Pettend,	

Sárkány Ferenc, főkapitány, Komárom,
Schnitzer Ármín dr., főrabbi »
Steiner Miklós, gyógyszerész »
Tuba János, takarékpénztári vezérigazgató, Komárom,
20 Veninger Ernő, esperes-plébános, Ószőny.

Tiszteletbeli tagok:

Gyulai Rudolf könyvtárőr, Pannonhalma,
Hampel József dr., M. Nemz. Muz. igazgató-őr, Budapest,
id. Szinnyei József kir. tanácsos, Budapest,
Thaly Kálmán orsz. képviselő, Budapest,
Vaszary Kolos, hercegprimás, Esztergom.

Alapító tagok:

- † Cseley János dr., Komárom.
- † Esterházy Miklós József gróf.
Esterházy Miklós Móríc gróf, Csákvár.
Gyulai Rudolf, Gyórszentmárton.
- † Hidassy Kornél.
Komáromvármegye közönsége.
Komárom szab. kir. város közönsége.
Komáromi Első Takarékpénztár.
Komárom-Vidéki Takarékpénztár.
Lichtenstein János herceg, Fürstberg.
Majláth Gusztáv gróf, Gyulafehérvár.
Marossy János, Tata.
Medveczky Zsigmond, Arad.
- † Meszlényi Gyula.
- † Milkovich Zsigmond.
- † Özv. Milkovich Zsigmondné.
Nádasdy Ferenc gróf, Agárd.
- † Papp Gábor.
Speidler János, Gyermely.
- † Vásonkeőy Imre.
Ádám Cézáné előbb özv. Vásonkeőy Imréné,
Vaszary Kolos, hercegprimás, Esztergom.
- † Végh Adorján.
Voetter Ottó, cs. kir. ezredes, Bécs.
Zámory György, Budapest.
Zichy Miklós gróf, Szentpéter.
- † Zuber József.

Fagok névsora.

Ágoston József Ószöny	45	Fried Kálmán Komárom
Adler H. Vilmos Komárom		Fülöp Zsigmond »
Alapi Gyula »		Galba Károly »
Antal Gábor »		Germány Gyula »
5 Asztalos Aba Budapest		Ghyeczy Béla Budapest
Asztalos Béla Komárom	50	Ghyeczy Dénes Komárom
Balogh Imre Ógyalla		Ghyecz Elemér Szentmihály p.
† Balogh Lajos		Gombos Kálmán Komárom
† Bányai Lipót dr.		† Gregosits István
10 Baranyay Géza Kurtakeszi		Hajagos Andor Komárom
Baranyay Mária Bagyota	55	Hammerstein R. báró Bpest
Barcza Adolf Dunaalmás		Hérics Márton Ászár
Bathó Lajos Komárom		Hevesi Bernát Komárom
† Bausz Teodorik		Hideghéthy Imre Vukovář
15 Beliczay Endre Komárom		Hittrich József Komárom
Berencsy László dr. »	60	Honyák Lajos »
Béri Zsigmond Pápa		† Horváth Géza
Bóday Ferenc Kisigmánd		Horváth Kristóf Komárom
Bottay Kálmán Komárom		Högyészi Amand »
20 Czéh István »		Huszár Gábor dr. Ács
Czirók János Aranyos	65	Ipovitz József Komárom
Czobor Gyula Baja		Jánossy Lajos »
Csepy Dani Komárom		† Jankovich Atadár
Cser Vendel Ács		Jellinek Sala mon Komárom
25 Csermák Hugó Ács		Jávor Béla dr. Ógyalla
Csetke Béla Billeg p.	70	Kálmán Rudolf Komárom
Csorba István Nemesócsa		Kánya Vilmos Nagylél
Déry Alajos Komárom		Karcsay László Komárom
Dietz Miklós »		Karcsay Miklós »
30 Diósy Ede »		Keleti József »
Ditfurth Móric báró Tata	75	Keő Jenő dr. »
Domány János Komárom		Kirchner Gyula »
Emánuel Sándor Nemesócsa		Kirchner Mihály »
Erdélyi Gáspár Komárom		Kiss Gyula dr. »
35 Erdélyi István Aranyos		Kisfaludy Sándor dr. Tata
Erdélyi Zoltán Komárom	80	Kluge Ferenc Komárom
Farkas Ferenc Virth p.		Konkoly Th Balázs dr. Kom.
Fáy István Komárom		Konkoly Thege Béla Komárom
Fektor György »		Konkoly Thege Gábor »
40 Feszty Béla Ogyalla		Konkoly Th. Miklós dr. Bpest
Forster Géza Budapest	85	Kun Miklós Komárom
Freistadtl Oszkár Komárom		Kuppis József »
Freistadtl Pál »		Kürthy István Koltha
Fried Jenő »		Lakos Izsó Komárom

A † jelöltek a folyó évben elhaltak.

	Lengyel Lajos Komárom		Schmidthauer L. Komárom
90	Loránt Leó Budapest		Schnitzer Ármin dr. »
	Losonczy Ödön Budapest	125	Schuster Aladár Keszegfalva
	Löwinger Vilmos dr. Pozsony		Seyler Károly Bajcs
	Löwy Győző dr. Komárom		Soós Károly Komárom
	Major László Tata		Spitzer Béla »
95	Markovits Gyula Komárom		Steiner Dávid »
	Mészáros Sándor Kisherkály	130	Steiner Gáspár »
	Mihályi Ignác Kocs		Steiner Gyula »
	Mihola Ferenc dr. Komárom		Steiner Mihály Ógyalla
	Milch Ármin »		Steiner Miklós Komárom
100	Mohl Adolf dr. Tata		Szántó Lajos Dad
	Nagy Antal Nemesócsa	135	Székely Antal Komárom
	Nagy Vilmos dr. Komárom		Szendrei Imre »
	Nátz József Vértessomlyó		Szij Ferenc »
	Neumann Alajos Komárom		Szombathelyi Győző Koltha
105	Paal Lajos Tata		Szontai Oszkár Komárom
	Palkovich Viktor Gúta	140	† özv. Tahy Károlyné Bagoth
	Pályi József Dunaalmás		Thaly Ferenc Szentmihály p.
	Parall Ferencné Budapest		Tihanyi Gál Komárom
	Párkány József Keszthely		Trojko György Tata
110	Peredi Géza dr. Komárom		Tuba János Komárom
	Pintér Elek Tata	145	Unger Kálmán »
	Pogrányi József Komárom		Vásárhelyi D. dr. Komárom
	Pollák Zsigmond »		Veninger Ernő Ószőny
	Puhr János »		Virágh Gyula dr. Tata
115	Puhr Károly »		Weisz Fülöp Komárom
	Pungor Lajos »	150	Weszelovszky János Komárom
†	Pyber Pál		Witausek Károly »
	Rész Róbert Komárom		Zámory Imre Budapest
	Ruisz Gyula Bábólna		Zechmeister János Komárom
120	Ruttkay Béla Szentpál p.		Zechmeister Sándor »
	Sárkány Ferenc Komárom	155	Zinsenheim Sándor »
	Sárközy Aurél Pettend		

A folyó évben léptek be:

Antal Zoltán (Tata)	Kecskeméthy Jenő (Dunaalmás)
Bors Mihály (Komárom)	Madarassy Pál dr. (Komárom)
Gidró Bonifác (Komárom)	Szentmiklóssy Szilárd (Dunaalmás)
Thiel Ottó (Dunaalmás)	

IRODALMI RÉSZ.

Thelekessy Imre, mint komáromi naszádos kapitány.

A Hadtört. Közlemények-ben jelent meg Thelekessy Imrének, I. Ferdinánd kiváló magyar vezérének életrajza. A szerző: Komáromy András ez életrajzban a többi között kétségbe vonja, hogy Thelekessy Imre Paksynak vagy Zaynak alantasa lehetett volna Komáromban! »Mint-hogy pedig — írja Komáromy — sem az egykori emlékekben, sem történetíróinknál, s ami legfőbb Thelekessy ármalis levelében, ahol pedig minden tisztessége felsorolattik, sincs nyoma annak, hogy veszprémi és lévai kapitánysága között lefolyt időben a komáromi parancsnokságot viselte volna, azt kell hinnünk, hogy valami hiba történt a datum körül!»¹⁾

Azt itt jelzett hiba Thelekessynek egy levelére vonatkozik, amit 1552. aug. 29-én Komáromból írt.²⁾ Eddig ez az egyetlen adat, ami Thelekessyről, illetve annak komáromi tartózkodásáról ismeretes. Ezen egyetlen adatcska alapján Komáromy András természetesen nem írhatott mást, minthogy Thelekessy Imre nem lehetett komáromi naszádos kapitány. Azonban, ha Komáromy András kutatásait tovább folytatta volna, Thelekessynek több Komáromból keltezett levelére akadhatott volna! A bécsi közlevéltárakban meg olyan kétségtelen hitelességű jelentéseket is találhatott volna, amik egész biztossá teszik Thelekessynek komáromi kapitányságát. Mi ezen ismeretlen adatok alapján határozottan állítjuk, hogy a derék Thelekessy Imre Komáromban naszádos kapitány volt s hogy itt olyan

¹⁾ II. évfolyam III. füzet. 1889.

²⁾ Magyar levelestár.

jeles hadi cselekedetet vitt véghez, ami méltán sorakozik többi hadi babéraihoz.

Tudjuk, hogy Komárom 1545—1552-ig igen válságos esztendőket élt. Ekkor folyt megerősítése, akkor építették a mai ó-várat. A török, amennyire csak tehetette, az építkezést folyton akadályozta. A komáromi naszádosoknak tehát éjjel-nappal talpon kellett lenniök, hogy a török cselvetéseit felfedjék és támadásait visszaverjék. A naszádosok főkapitánya ez időtájt a vén, de jeles huszár, *Tarnóczy András* volt. A naszádos kapitányi tisztet pedig *Pozsgay Zsigmond* viselte. Mindkettő tanult katona és derék vitéz volt. I. Ferdinánd a részükre kiállított adománylevelekben mindkettőről nagy elismeréssel szól. Pozsgay Zsigmondnak például érdemei jutalmául adományozta 1550-ben Szőny falut.¹⁾ Azonban az 1550-ben már mind Tarnóczy András, mind Pozsgay Zsigmond erősen érezték a vénség nyomasztó voltát. Betegeskedtek s szabadulni igyekeztek a föltötte terhes és sok veszedelemmel járó tisztségüktől.

Tarnóczy András egyik dátum nélküli, de minden jel szerint 1551-ben kelt felterjesztésében a többi között így írt a királynak: több naszádos és több naszád kell, hogy e nehéz időkben mindég készen lehessünk. Az ellenség vízi ereje nagy, jól betanított s mégis mindég szaporitják, tehát nekünk sem szabad elmaradnunk. A csatákban nyert zsákmány, a királyt megillető részen kívül Lajos király kiváltságlevele szerint a naszádosokat illeti, azért felséged ne engedje meg, hogy e zsákmányt tőlük valamelyik generális vagy kapitány elvegye. Arra is kérem felségedet, vegye figyelembe az én koromat! *Viharos éjeken, reggel, napközben és este, hóban és esőben személyesen kell megvizsgálnom az őrhelyeket. Nekem öreg embernek egyedül és gyalog kell ezt megtennem!* Bármint akarom is, e nehéz időkben már nem bírom! Legalább néhány lovast adjanak mellém, hogy személyem éjjel biztonságban lehessen. Arra is kérem felségedet, vegye figyelembe régi hű szolgálataimat; vén korom miatt a megkívánt fürgeséget és mozgékonytágot, bármint szeretném is, már nem bírom. Koromnak megfelelő kényelmesbb állást kérnék.

¹⁾ A városi levéltárban megvan az adomány és az iktató levél is.

Végül arra is kérem felségedet, sietve küldje vissza *Kalauz Pált* (vajda volt) mert fölötte nagy szükségem van reá.¹⁾

Ugyanez a Tarnóczy András 1551. aug. 11-én azt írja Komáromból a nádorispánnak, hogy a törökök Tatát és Gesztest megszállván, *ma hajnalban* Komárom ellen is támadást intéztek. *Azonban a naszádosok, akiket éjjel lesbe állítottam, meg a vár ágyui visszaverték a törököket.* Nincs már itt nyugalom, betegen is virrasztanom kell. Éjjel nappal úgy el vagyok foglalva, hogy egy perenyi nyugalmam sincs!²⁾

Ugyanez időtájt Tarnóczynak helyettesse Pozsgay Zsigmond is folyton betegeskedett. Az 1551. június 27-én Ferdinánd is megírta a haditanácsnak, hogy Tarnóczy András komáromi naszádos főkapitány beteg és gyenge s hadnagya (kapitánya) Pozsgay Zsigmond is folyton betegeskedik, tehát más alkalmas egyénekre kell bízni a naszádosok vezetését. Ugyanekkor Ferdinánd Komárom város sövényének építését is megsürgeti.³⁾

Hogy Ferdinánd ezen rendeletére csakugyan szükség volt, az eredmények világosan megmutatták. A rendelet kelte után rövid időre meghalt a vitéz Pozsgay Zsigmond, Tarnóczy András hiv társa és helyettese. Az 1551. év auguszt. 11-én Ferdinánd már jelentette a hadi tanácsnak, hogy a *boldogult Pozsgay* helyébe más hadnagyot (kapitányt) kell kinevezni. *»Elhatároztuk, — írja a király — hogy ezt a tisztséget Thelekessy Imrére bizzuk, aki erre fölötte alkalmas. Tárgyalni kell vele.»⁴⁾* A tárgyalás ugylátszik sikerrel járt, mivel 1551. augusztus 13-án Ferdinánd király tudatta Tarnóczy Andrással, hogy tekintettel betegeskedésére, alkalmas helyettesről gondoskodott és Ebersdorf marschallnak meghagyta, hogy Thelekessy Imrét a meghalt Pozsgay Zsigmond helyébe hadnagygyá tegye.⁵⁾

¹⁾ Ez ismeretlen jelentés eredetije a közös. pénzügyi levéltár Familien Acten című gyűjteményében van.

²⁾ Országos levéltár. Nádasdyana: »iam nulla quies est sat debilis debeo invigilare... tamen nunc die et nocte sum ita occupatus ut uno memento quietem non habeo.

³⁾ Hadi levéltár: Ferdinand an Herrn Ebersdorf (Hofkriegsraths-Registratur.)

⁴⁾ Ugyanott.

⁵⁾ Bécsi csász. kir. udvari, házi és állami levéltár: Hungarica: a király Thelekessy nevét hibásan Teleskynek írja: Emericum Telesky fidelem nobis dilectum in defuncti Sigismundi Posgay sufficiat et locumtenentem constituat «

Ferdinánd király ezen intézkedésével természetesen csak részben teljesítette Tarnóczy kívánságait. Ő ugyanis, mint említők, a saját fölmentését is kérte, meg aztán huszárokat is követelt. Az utóbbi kérést a király 1551. május 30-án teljesítette, amikor is száz huszárt rendelt Komáromba Tarnóczy alá.¹⁾ A huszároknak Tarnóczy megörült, de már azt igen nehéz néven vette, hogy Ferdinánd 1551. szept. 7-én a bécsi hajó-arsenál kapitányát Alonso Contrares-t az olasz módra átalakított naszádokkal szintén Komáromba küldte.²⁾ Ez a dölyfös spanyol ugyanis alighogy Komáromba jött, kénye-kedve szerint intézkedett s a magyar naszádosokkal rendelkezni akart. A vén és beteges Tarnóczy azonban keményen szembeszállt vele s nem sok hiba volt, hogy Contrares hajóinak népe és a komáromi magyar naszádosok között véres összetűzés nem történt. Mivel Contrares³⁾ jelenléte tovább is veszedelemmel járt, a meghökkennt Ferdinánd 1551. okt. 7-én sietve küldte Komáromba Königsberg Ehrenreich győri kommandánst és Dessewffy Jánost, hogy a Tarnóczy András naszádos főkapitány és Contrares között kitört vizzályt elsimítsák.⁴⁾ A kiküldött királyi biztosok tényleg Komáromba jöttek, de a vizzály elsimításához nem sok reményük volt. Ezért Ferdinánd október 17-én Contrarest Komáromból visszarendelte s kimondotta, hogy többé nem is küldi őt Komáromba!⁵⁾

Tarnóczynak tehát sikerült a komáromi naszádos főkapitányság önállóságát és függetlenségét megvédenie az első kísérlet ellen, amit a király tudtával e jelentős állásnak idegen kézre való kerítése érdekében megkíséreltek. Ez volt Tarnóczynak utolsó és talán legjelentékenyebb tette Komáromban. A király ugyanis többszöri kérésére, aggkorára való tekintetből még az 1551. év őszen gon-

¹⁾ Hadi levéltár: Hofkriegsraths-Registratur.

²⁾ Ugyanott: Ferdinánd rendelete Teuffl Rezmánhoz.

³⁾ A hivatalos iratok hol Contreras-nak, hol meg Contrares-nek nevezik.

⁴⁾ Hadi levéltár: Kriegsraths-Registratur: Ferdinand an Königsberg: Nachdem sich zwischen unseren Obristen über die Nassarn Schiffungen zur Comorn und getreuen lieben Androen Thernóczy und Alonso Contreras etwas Irrungen und Missverständnis zugetragen, welches wir nicht gern gehört etc.

⁵⁾ Hadi levéltár: »wellen wir ine nit ferner hinab schicken, sondern heroben bei seinem dienstbehalten.« (Ferdinand rendelete Königsberghez.)

doskodott helyettese kinevezéséről. Az 1551. október hó 2-án Ferdinánd jelenti Teuffl Rézmánnak, hogy Tarnóczy Andrást (Andreen Therinotzy) sok kérésére a naszádos főkapitányságtól felmentette s helyébe a szolnoki kapitányt *Zay Ferencet* nevezi ki, akinek helyét viszont Zoltay Lőrinc fogja elfoglalni.¹⁾ A királynak ugyanez év november 18-án a nyitrai, a váci püspök és Teuffl Rézmán jelentik, hogy a király parancsa szerint Zay Ferenczel tárgyaltak a naszádos kapitányság elfogadása ügyében. És Zay elfogadta e tisztséget. Zoltay Lőrinc azonban nem fogadta el a neki felajánlott szolnoki főkapitányságot. Ők tehát e fontos állásra Dessewffy Ferencet, Székely Miklóst, Pekry Gábor vagy Csery Balázst ajánlják. Ez utóbbit különösen Horvatinovics Bertalan magasztalja.²⁾ Mivel a kinevezett Zay Ferenc állását egyelőre nem foglalhatta el. Tarnóczy András még Komáromban maradt, de a naszádosok ügyét ezentul Thelekessy Imre vezette.

Az eddig felsorolt ismeretlen adatok, amint láthatjuk, teljesen új világításban mutatják be a komáromi naszádosok főtisztségeinek betöltését, s e mellett ezen adatok az eddig között kombinációkat mind halomra döntik.

Thelekessy Imrének naszádos kapitánynya történt kinevezése még nem jelenti azt, hogy komáromi hivatalát tényleg el is foglalta. A 16. században gyakran találkozunk olyan kinevezésekkel, amik csak papiron voltak, de érvénybe sohasem léptek. Így például több hiteles példányban megvan Gall Ádámnak (1555) komáromi főkapitánynya történt kinevezése, pedig jól tudjuk, hogy öki-gyelme egy napig sem volt komáromi főkapitány. Thelekessy Imre naszádos kapitányságát tehát kinevezésén kívül még más adatokkal is támogatnunk kell. Ilyenekkel is rendelkezünk. A vitéz és hős Thelekessy Imre ugyanis nem ült Komáromban tétlenül, hanem amikor csak tehette jó naszádosaival a törökökre ütött, s nekik sok kárt okozott. Ilyetén támadásai között a legsikerültebb az 1551. november 23-án és 24-én lefolyt esztergomi támadás volt. Erről az eddig ismeretlen támadásról a hadi levéltárban

¹⁾ Ugyanott: An Erasmien Teuffel.

²⁾ Ugyanott, Ujvárból.

hivatalos jelentés van, s annak nyomán adjuk elő a komáromiak csatáját Thelekessy Imre vezetése alatt.

Thelekessy Imre a királytól és a haditanácstól azt a rendeletet kapván, hogy az ellenség ellen minden lehető meglegyen, elhatározta, hogy Esztergom ellen támadást intéz. A várból magához vevén ötven német puskást, tizenhét naszádon 629 naszádosossal és 12 hajduval november 23-án, hétfőn éjjel, Esztergom alá evezett. Észrevétlenül Esztergom alá érven, *Bakay Miklós* (ain redlich junger mann) vajda vezetése alatt 150 naszádot a szőlőkön át a város felé küldte, hogy a vár és a városközött a *meleg fürdőnél* törjön Esztergomba. Bakay mellé egy német dobost is adott. Az Ujváros felé három naszádot küldött azzal az utasítással, hogy amikor Bakay Miklós seregének lármáját meghallják, szintén nagy lármával és lövéssel támadjanak. Sixt Antalt a komáromi német kapitányt az ötven némettel a város előtt egy térre rendelte, meghagyván neki, hogy a naszádosok lármájára ő is támadjon (»mit ainem Geschray her-her«) és lövessen. A többi naszádot Thelekessy *Szentkirály* felé küldé s ezeknek is megadá a kellő utasításokat. A kijelölt időben egyszerre iszonyu láрма és lövés támadt. Az ifju Bakay Miklós serege megkezdte a támadást. A naszádosok fejszékkel mentek a palánkoknak s odáig jutottak ahol Veli bég lakott. A felébredt törökök Veli bég alatt kirontottak, de a mieink hamar visszaüzlék őket. (»aber die unsern haben sie bald wider hinein gefertigt.«) Eközben persze több török elhullott. A naszádosok a palánkot, a sorompót s végül a nagy istállókat felgyujtván Veli bégnek és az esztergomi agának három ezer birkáját elhajtották. A támadás javában folyt, mikor véletlenül *Zolthay Lőrinc* huszáraival a másik oldalról szintén megérkezett, a dobverésre megállt, aztán a bástya ellen támadást intézett. Az Ujváros ellen küldött három naszád eközben felgyujtotta Veli bégnek óriási kazalokban álló szénáját (bei Bockern). Ezáltal egyszerre olyan világos lett, hogy szárazon és vizen mindent látni lehetett. Bakay Miklós, aki a naszádosokat az elővárosba vezette, térdén megsebesült, mire elkezdődött a visszavonulás. Veli bég újra kirontott lovasaival, hogy az

elhajtott birkákat elvegye a naszádosoktól. Ez a lovasoknak sikerült is, de a naszádosok újra támadtak s a 3000 birkát újra megszerezték. Thelekessy most a folyton küzdő naszádosok segítségére küldé az 50 német puskást. Aztán ő maga Sixt Antallal együtt hajóra szállt és onnét folytonos tüzeléssel fedezte a naszádosok visszavonulását. A birkát hajtó naszádosok ellen a törökök újabb és újabb támadást intéztek, de ezek vitézül tartották magukat, (die sich aber ritterlich gehalten) s mikor a hegyet megkerülték — mert nem a vízparton vonultak — Thelekessy száz naszádosossal ment segítségükre. Ezután a szárazon és vizen egymás mellett haladt Thelekessy és Bakay Miklós serege. A törökök hol előttük, hol mellettük lovagoltak s folyton harcoltak, de a mieink sokat lelőttek közülök. S így tartott a harc felfelé egészen Újfaluiig. Itt a törökök megfordultak s visszavonultak. Erre Thelekessy is megállapodott és szemlét tartott serege fölött. Nagy sajnálatára azt vette észre, hogy *Kun Benedek vajda hiányzik*. Meghalt-e vagy fogságba került? senki sem tudta.¹⁾ Hiányzott *Kalauz Pál* vajda fia. Az utóbbi és Kun Benedek elmaradtak a sereregtől. Később azonban mindkeftő megkerült. Az említett Kun Benedeken és Kalauz Pál fián kívül Thelekessy hadából egy ember sem hiányzott. E szerint a támadás elég jól sikerült, mivel a töröknek sok veszteséget és kárt okoztak, összes téli takarmányukat és szénájukat elégették és 3000 birkájukat magukkal hozták.²⁾

Ferdinánd király meghallván az esztergomi támadás sikerét 1551. december hó elsején Königsberg-Ehrenreich győri kommandansnak megírta, hogy nagy örömmel értesült Thelekessy Imre naszádos kapitány sikeréről (»dass unser Leutenant über die Nassarn Schiff De Thelekessy« etc.)

*Thelekessy — írja a király — olyan ügyes, lovagias és bátor volt, amilyenek eddig mindég mutatta magát. Kegyelmisséget biztositjuk részére.*³⁾

¹⁾ Kun Benedek vajda később még szerepet játszik Komáromban, tehát nem esett el az esztergomi támadásban.

²⁾ Mivel e jeletés irásakor (1551. november 25.) Kun Benedek és Kalauz Pál fia még hiányoztak, az érdekes jeletést szerzője így fejezte be: »Aber es ist ain alt sprichwort: es kommt kain hör (Heer) nie ganz herwieder, Datum Komorn 25. Nov.

³⁾ Hadi levéltár: Kriegsrahts-Registratur: »der massen schichlich, ritterlich und wohl gehalten« etc.

Az esztergomi támadásban résztvett kiválóbb naszádos vajdák ezek voltak: *Bakay Miklós, Kun Benedek, Kalauz Pál, Kalauz Demeter, ifju Vajda György, Nehéz Demeter, Labody László, Vajda Farkas, Fogas János, Kovács Lőrinc, Dóka Demeter, Was Mihály, Kecze Pál, Nyalabos (Nyalabitz) András és Tóth János.*

A következő, 1552. évben Thelekessy Imrét és Tarnóczy Andrást még mindig Komáromban találjuk. A hivatalos iratok az utóbbit még mindig „*Obrister über die Nassarn*“-nak nevezik.¹⁾ noha Zay Ferencet már az előző évben kinevezték helyébe. A dolognak természetesen az a magyarázata, hogy Zay komáromi állását még mindig nem foglalta el. Talán nem is foglalhatta el, mivel előbb a *komáromi főkapitányság* kérdését is tisztázni kellett. A komáromi vár nagyjában elkészült, s 1552-ben már erősen tanakodak, miként rendezzék be, kit tegyenek az élére. Komáromba is az egyik bizottságot a másik után küldik. Még Contrerast is újra leküldik Komáromba, bár a király megígérte, hogy ezt többé nem teszi! Sixt Antal komáromi német kapitány egész könyvet dolgozott ki a komáromi várban követhető rendről és eljárásról,²⁾ és Alonso Contreras egymás után küldi Komáromból spanyol nyelven írt jelentéseit, melyeknek legjelentősebb eszméje az volt, hogy Komáromban teljesen független hajóhad parancsnokságot kell alapítani s ezt a magas hivatalt ő reá, Contrerasra kell bízni.

A sok tanakodásnak az lett a vége, hogy mégis magyart embert neveztek ki Komárom főkapitányának! Az elfogadott komáromi rendtartás szerint azonban az a furesza dolog történt, hogy a magyar katonaságot, sőt magát a magyar főkapitányt is teljesen kizárták a várból. Ezeknek a városban kellett lakniuk.

Magyar főkapitánynya, amint tudjuk, Paksy Jánost nevezték ki. Ugy Paksy János, mint Zay Ferenc komáromi naszádos főkapitány instructiója 1552-ben április elsején kelt.³⁾ De ekkor még egyik sem volt Komáromban. A naszádosok élén még mindig Thelekessy Imre állott, aki ugy

¹⁾ Közös pénz. levélt. Österreich 16684. fasc. 1552. ápril.

²⁾ Hadi levélt. Die Verordneten zu Beratschlagung der Komornerischen Handlung.

³⁾ Közös pénz. levéltárban van mindkettő, Kiadatlan mindkettő.

látszik 1552-ben megismételte az esztergomi támadást. De erről részletesebb tudósítás nem maradt ránk. Csak Nádasdy Tamás nádor levelezésében történik róla említés.

Thelekessynek 1552-ből is maradt ránk néhány Komáromból kelt levele, melyek mivel eddig kiadatlanok, érdemes róluk szólanunk. Az 1552. év március 17-én Tarnóczy Andráshoz írt Komáromból levelet. Ebben tudósítja őt azokról a hírekről, miket budai kémdeákjától kapott. A budai pasa — írja — 3000 orrot és 100 foglyot küldött a szultánnak.¹⁾

Az 1552. év július 13-án Thelekessy Imre a nádot keresi fel Komáromban kelt levelével. Értesíti őt Drégely várának bevételéről, s megírja neki, hogy a komáromi német katonaságnak kilenc óra hoztak fizetést, de a magyar naszádosoknak csak hat óra. »Ezen — írja — oly igen megbusult az naszádos sereg, hogy mind felzendültek vala és soha fel nem vétethettük velük (t. i. a hat havi zsoldot), hanem most azon vagyunk, hogy felvegyék.»

Ezen kívül még egy levelet írt a nádornak Komáromból, július 22-én, de e levél nem komáromi ügyekről szól.

Mikor távozott Komáromból Thelekessy Imre, nem tudjuk. De annyi bizonyos, hogy Zay Ferenc még 1552-ben elfoglalta naszádos főkapitányi állását. Az 1552. év december 8-án már Komáromból írja a tudósításokat a nádornak, s melegen ajánlja neki Kalauz Pál vajdát, »mert egy néhány irigy vajda, ha foggal megehetnék, meg is ennék.»²⁾

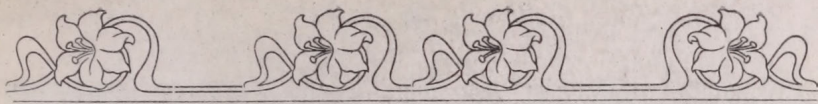
Mivel Zay Ferencnek a helyettese nem Thelekessy Imre, hanem *Cseby Fülöp* volt, bizonyos, hogy Thelekessy Imre akkor hagyta el Komáromot, mikor Zay Ferenc oda érkezett.

Takáts Sándor.

¹⁾ Országos levélt. Nádasdyana.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Ugyanott.

Bábolna a magyar szabadságharc idején.

Az a vihar, mely 1848—49-ben Magyarországot megrázkód-
tatta: a komáromvármegyei Bábolnát sem kimélte meg pusztításaitól.

A megpróbáltatásokból kijutott mingyárt a sukorói ütközet
után, s ettől fogva Komárom vára feladásáig, tehát egy teljes éven
át szakadatlanul ki volt téve ez a puszta a hadi szerencse forgan-
dóságának: majd a szabadságért küzdő magyar csapatok, majd
ismét az osztrákok kénye-kedvének.

Bábolna életéből ennek a súlyos esztendőnek vázlatos törté-
netét adom itt. Az adatok zöme levéltári kutatásból került: nyom-
tatásban megjelent adatokra csupán ott támaszkodtam, a hol a
levéltári adatokkal ki nem egészíthető hézagok a nyomtatott források
felhasználását is indokoltá tették.

A vázlatos rajz, melyet itt nyújtok, országos jelentőségű ese-
mények leírását nem tartalmazza. De szűkebb köre dacára is kelt
talán némi érdeklődést, mint minden, a mi azzal a titáni korrall
összefügg. S talán a megyei helytörténet írója is akad benne
egy-két olyan adatra, a mit vármegyénk nehezen várt történetében
haszonnal értékesíthet.

* * *

Jellasics a szomszédságban. 1848. októberhó 3-ikát írták.

A Komáromvármegyében, Ács és Nagyigmánd községek szom-
szédságában fekvő bábolnai katonai ménes (K. K. B á b o l n a e r
Militär-Gestüt) gazdaságában ezen a napon még gabon-
át csépeltek. Tizenöt környékbeli napszámos dolgozott a cséplő-

gép mellett. Szép őszi nap volt: serényen folyt a munka déli harangszóig.

Ebéd közben vették az izenetet, hogy a Jellasics vezérlete alatt álló cs. kir. horvát hadsereg, melyet a magyarok szeptember 29-én Sukorónál megverték, hirtelen Kisbérre érkezett. A horvát sereget jóval megelőzte rossz híre. A rémhírektől cséplőmunkásaink megriadtak; félben hagyták a munkát és rohantak haza falujokba, hogy a mit még lehet: a horvát rablók elől biztonságba helyezzenek.¹⁾

A Bábólnáról megszaladt munkások aggodalma nem volt alaptalan. A horvát csapatok útját véges-végig pusztítás, rablás jelölte. »Minden majorság kirabolgatott, agyonlődöztetett és künn a legelőn összedarabolva hagyatott. Anyaszűz meztelenre vetköztettek le az emberek mindkét nemen levők« — írja a Muraközből egy mindenéből kifosztott földesúr;²⁾ s az én birtokomban is van egy egykoru kárbecslés azokról a tárgyakról, melyeket az utjokba esett Bakonysárkányban Wagenhofer Márton féltelkes gazdától, ennek fiaitól és leányaitól a horvátok elraboltak. Öreg disznaját, mivelhogy megfogni nem tudták, lelőtték; háta lovát elkötötték; borát, krumpliját, öltözetét, de még leányai fehér ruháit és párnáit is elvitték, a szegény embereknek összesen 683 forint kárt okozván.

Jellasics csapatainak Kisbéren és Ászáron való hirtelen megjelenése nemcsak Bábólnán, de a szomszédos helységekben, így Nagyigmádon is riadalmat okozott. Az igmándiak azt hitték, hogy Jellasics községükön át fog Komárom alá húzódni. A feltüzelt nép aggodalmában egész éjjel fegyverben állott, sőt többen, vészjelül a harangokat is félreveretni akarták.

Az igmándiak aggodalma ezúttal alaptalan volt. Jellasics Kisbérrel nem Bábólnán és Igmádon át, hanem Mezőőrön át húzódott Győr alá. Mindamellett Nagyigmánd nem menekült meg a bán seregének zsarolásától. Okt. 3-án éjjeli 10 órakor két horvát katona jelentkezett Igmádon a birónál, azzal a parancsolattal, hogy a helység kenyeret, zabot és szénát szállítson a horvát tábor számára Kisbérre. A felhívásra a község két pártra oszlott: az egyik párt a

¹⁾ »Die Arbeit wurde am 3. Okt. 1848. Mittags durch das plötzliche Erscheinen der k. k. Kroatischen Armee bei Kisbér in Folge von Insurgenten verbreiteten Schreckens-Gerüchte dadurch unterbrochen, dass die Tagelöhner sich zur Vehrhaltung ihrer Habseligkeiten in ihre Dörfer entfernten.«

²⁾ Kéry Gyula. A magyar szabadságharc története napi krónikákban. Budapest 1899. 528. l.

református lelkészszel élén a kívánság teljesítése ellen érvelt; a higgadtabb rész ellenben, a katolikus plébános tanácsára, elkerülendő a nagyobb bajt, kész volt a kívánt sarc beszőlgáltatására. Utóljára is ez a párt győzött: egész éjjel kenyeret sütöttek, zabot és szénát szedtek össze. Reggel 10 óra tájban éppen indulni akartak Kisbérre a zsákmánnyal, amidőn odaérkezett Halassy Ede, Komáromvármegye alispánja és kormánybiztosa. Halassy nemcsak az összegyűjtött élelmi cikkek és termények elszállítását tiltotta meg, de a még mindig Igmádon lévő két horvát katona elfogatását is elrendelte, sőt ő maga vette ki nyakukból a bajonétot. A nép azonban nem engedelmeskedett, sőt Halassy intézkedéseinek egyenesen ellenszegült. Ennek folytán a horvát katonák zsákmányukkal Kisbérre szabadon távozhattak.¹⁾

Bábolna tehát ez alkalommal megkíméltetett. A horvát sereg amennyire tudott, sietett biztosabb hazába. Bizony ideje volt a sietésnek: Móga serege már nyomában volt az egérutat vett horvátoknak.

Az első sarcolás. Történetünk idején a bábolnai katonai ménes parancsnoka báró Herbert Eduárd alezredes volt. Parancsnoksága alatt négy tiszt, egy katonai főorvos, egy tábori káplán és a gazdasági igazgató állott. Ezek az urak, elszigetelt helyzetükben teljesen egymásra voltak utalva; összhangzatos, majdnem családias életet élvén: igénytelenségükben a pusztán is jól érezték magukat. Ki gondolta volna közülök 1848. okt. 5-én, hogy a szabadságharc viharai hamarosan szétrebbentik őket? . . . Bizony nem gyanították a nehéz sorsot, mely immár Bábolna és az ő fejük fölött is lebegett. Talán éppen a Jellasics dísztelen futásáról beszélgettek, a mikor egy küldönc levelet nyújtott át az alezredesnek. Nagyigmándi ember hozta az írást, mely hangzott a következőképpen:

»Nagyságos alezredes úr!

Mai napon estvére érkezend hozzánk Nagyigmándra 30.000 főből álló katonaság, melyért is hivatalosan felkérem alezredes urat, méltóztatna nekünk Nagyigmándra még ma, a mit lehet, sült kenyeret küldeni, mely hivatalos kérés~~em~~ mellett maradtam alezredes urnak

Költ Nagyigmádon, 5. okt 1848.

alázatos szolgája

Thaly Ignác

Komárommegye szolgabírája.«

¹⁾ Mester István nagyigmándi plébános (1848–1873.) később győri kano-
nok följegyzései a nagyigmándi plébánia jegyzőkönyvében, 19. lapon

Senki sem fogja tagadni, hogy ez a levél röviden ugyan, de udvarias hangon iratott. Báró Herbert régi katona volt, a ki arabs lovak vásárlása céljából kétszer is beutazta Keletet: Szíriát és Egyiptomot. A levél megmagyarázása után mégis kényelmetlenül kezdte magát érezni. Sokkal inkább, mint első keleti útjában (1836), a mikor a görög partok mentén tengeri kalózok támadták meg a cs. kir. vitorlás hajót, melybe drágán vett lovai voltak berakva, vagy mint második útjában (1843), a mikor Kairó és Alexandria közt a sivatagon nomád bedúinok próbálták éjjeli pihenő idején lovait a sátor mellől elkötni.

De hát hiába! A fellobbanó haragot okos mérséklettel kellett leküzdeni. A 30.000 főnyi katonaság emlegetése megettette hatását: a Sukorónál győztes magyar sereggel újrat húzni nem volt tanácsos. Előhivatta hát a parancsnok a gazdasági igazgatót, a kinek kezelése alá tartozott a sütőház, s ezért ennek a feladata volt a szolgabíró által kívánt kenyér kiadásáról és Nagyigmándra szállításáról gondoskodni.

Abban az időben a több, mint hétezer holdra terjedő birtok kezelése egyetlen tisztviselőre, az igazgatóra volt bízva.

A gazdaság állandó munkásszemélyzete (iparosok, kocsisok, béresek) egytől-egyig a katonai rendhez tartozott. Ez a katonai csoport (ú. n. »Oekonomie-Departement») gazdasági kezelési szempontból az igazgató alá, fegyelmi szempontból pedig egy méneskarri tiszt alá volt rendelve. Szabadságharcunk idején Bábólnán az igazgatói tisztet Hofmann Ottomár, a katonai gazdasági osztály parancsnoki tisztét pedig Hechenberger Mihály főhadnagy töltötte be. A háború visszontagságai Bábólnán ezt a két embert sújtották a legjobban. Anyagi károsodást, bántalmazást, fogságot szenvedtek. A mikor a ménes többi tisztjei Grác árnyékos sétaterein és Stadlban hűsöltek: ők idehaza Bábólnán ezer veszedelem, baj és vesződés közt végezték teendőiket.

Herbert alezredes hívására előkerült az igazgató. Irnokával, Wicha Dominik katonai furírral azonnal kiment a kenyérmagazinba, kiolvasott 400 adag katonakenyeret és ezt a mennyiséget még aznap átküldötte Nagyigmándra. A küldeményt Nemesszeghy István megyei esküdt vette át; s annak rendje és módja szerint hivatalosan is lenyugtatta.

Az a katonaság, amely Kocs felől az ú. n. Mészáros-úton Nagyigmándra érkezett: Móga tábornok vezérlete alatt a Jellasicsot üldöző IV-ik magyar hadtest volt. A Mészáros-út ezen naptól kezdve, egy álló esztendeig, valóságos hadak útja lön. Szünet nélkül le-föl hullámozott rajta a katonaság. Érthető hát, hogy a Mészáros-úttól átszelt Bábólnának ezentúl gyakran kijutott a hadi csapatok látogatásából!

A ménés veszélyben. Még nem érkezett vissza Nagyigmándról a kenyeret szállító kocsi, a midőn esti 8 $\frac{1}{2}$ óra tájban megint egy lovas küldönc jelentkezett báró Herbert alezredesnél.

Ha már a Thaly szolgabíró levele fölingerelte a ménésparancsnokot: a küldönc hozta irat meg valósággal tetőpontra szította bosszúságát. Nem ok nélkül. Móga tábornok és a hadtestnél tartozkodó Csányi László királyi főhadbiztos most már nem kevesebbet követeltek, mint azt, hogy az alezredes a következő nap (okt. 6.) reggeléig a ménésintézet összes helyiségeit üríttesse ki és bocsássa az átvonuló magyar hadsereg rendelkezésére. A ménés pedig, hogy útban ne legyen, a legénységgel együtt vonúljon Ószönybe és keressen magának ott elhelyezést.

A bábólnai ménésintézet létszáma 1848. október havában 256 emberből és 761 lóból, a gazdaságé ezenkívül 113 emberből, 10 lóból és 154 ökörből állott. Tudvalevő dolog, hogy október elején, esti 9 óra tájban már sötét van. Nem szorúl hát különös bizonyításra, hogy éjjeli sötétségben közel 800 lóval, 154 ökörrrel és 369 főből álló legénységgel 10 órai időtartam alatt a megszokott nyugalmas helyzetből teljesen ismeretlen helyre vonúlni, ahol az állatok elhelyezésére semmi előkészület nem történt; e mellett minden helyiséget tárva-nyitva hagyni és a számadás alatt álló összes terménykészleteket és gazdasági eszközöket egyszerűen az átvonuló hadtest kénye-kedvére bízni: bizony nehéz feladat volt!

De hát háború idején nem tanácsos bírálgatni: ésszerű-e a kiadott parancs vagy sem? Még kevésbé tanácsos a kiadott parancsnak ellene szeglőni. Ezt a sarkigazságot Herbert is ösmerte, intézkedett tehát, hogy az elvonulásra való előkészületeket azonnal megkezdjék.

Okt. 5-ről 6-ra virradó éjszakán Bábólnán ugyan senki sem alúdt. Talpon volt mindenki. Herbert utasításai szerint a ménés átköltözködésére az intézkedéseket egész éjjelen át lázas sietséggel megtették.

Képzeltető, milyen aggódó szívvel, türelmetlenül várták a ménes-intézet azon tisztjének visszaérkezését, akit Herbert a parancs visszavonására Mógához elküldött. De hát ez maga is, lóhalálában sietett: reggel 8 órakor már jelentkezett Herbertnél avval az örömhírrel, hogy Móga belátván a nehézségeket, hajlott a kérésre és visszavonta parancsát: a ménes helyén maradhat.¹⁾

Az engedékenységek azonban árát szabták. Csányi László főhadbiztos elrendelte, hogy az átvonuló sereg ellátására a ménes-intézet kenyeret, zabot, szénát adjon és ezeknek a terményeknek rekvirálásával mingyárt meg is bízta Halassy Eduárd komáromi alispánt és honvédelmi biztost, azt a férfit, a ki később a hadiszerencse fordultával, mint Horváth Mihály, a magyar függetlenségi harc történetében följegyezte, szabadságharcunk ügyét elárulta.

Halassy utasítására az igazgató 1596 adag kenyeret, ezenkívül 360 bécsi mázsa szénát és 840 pozsonyi mérő zabot adott ki az átvonuló magyar seregnek az intézet készletéből.

Móga Bábólnán. Móga hadtestének kisebb része Nagyigmándon maradt, nagyobb része déltájban Bábólnára érkezett. A tábornok a bábólnai vendégfogadó mögött, a Csikóteleptől az ácsi útig elterülő mezőn ütötték föl. Hofmann igazgató a kenyeret, zabot és szénát már előzőleg a táborhelyre vitette. Csakhamar itt is, ott is fellobogott a tábornoktűz, melyhez szintén az uradalom adott 4¹⁾ ül kemény tüzfát.

Móga és tábornoka a bábólnai kastélyt foglalta el hadi szállásul. Ott szállt meg a tiszteletre méltó ősz hazafi, Csányi László is, a kit határtalan honszerelme, Világos után, a nemzet vértanújává avatott. A sereg daliás tisztjei közt Pöltenberg és Schweidel névvel találkozunk. Vajjon gondoltak-e arra, a mikor a bábólnai park lombos hársfái alatt pihenőt tartottak, hogy éppen a mai napnak évfordulóján: 1849. okt. 6-án vértanúi halállal pecsételik meg a szabadság ügyét? Sejtették-e itt Bábólnán létük alkalmával, hogy egy év múlva ugyanezen napon déltájban, egyik agyonlőve fekszik az aradi vár árkában, a másik meg nyolc más tábornok társával bitófán csüng, mint a nemtelen bosszú áldozata?

A sereg nem sokáig pihent: délután 5 órakor Móga már felülöt fúvatott. Ő és tábornoka világos nappal voltak Bábólnán: mégis

¹⁾ Hechenberger följegyzései nyomán. Ezeket a följegyzéseket gróf Wrangel C. G. is használta »Ungars Pferdezucht in Wort und Bild« Stuttgart 1895. című művében.

a fennálló szabványok szerint, a kastélyban használt szobáikra $\frac{1}{6}$ font milligyertyát számoltak el. Érdekes, hogy abban a kimutatásban, mely erről a gyertyáról számol: Móga és táborokra, illő tisztelettel magas uraságoknak neveztetnek¹⁾ Bezzeg három hónap múlva, mikor a hadi szerencse fordultával a hadsereg, már Görgei vezérlete alatt, errefelé visszavonúlt: a magyarok nem magas uraságok többé! Ekkor, Windisch-Grätz proklamációja nyomán, Bábolna aktáiban is csak Rebellen-Corps, legjobb esetben Insurgenten a nevük a szabadságért vért áldozó magyaroknak.

A táborhely kiürült, a sereg Bana felé elvonult. Mindössze néhány beteg katona maradt vissza a bábolnai kórházban és pedig az Alexander-huszároktól 1 ember, a Wasa-gyalogezredből 1 tizedes és 9 közlegény.

Az utócsapatok átvonulása következő napon (okt. 7-én) is tartott. A bábolnai kórházba ezen a napon is vettek fel idegen katonákat, nevezetesen a magyar nemzeti gárda szekerész osztályától 1 embert, a Württemberg-huszároktól 4 embert. Ezek a huszárok voltak azok, a kik Lenkey kapitány és Fiáth Pompejus főhadnagy vezetése alatt Galiciából ezernyi haj, veszedelem és üldöztetés közben jöttek meg haza védelmére.

Az elhagyott bábolnai táborban 200 mérő zab és 1 öi tűzifa maradt vissza. Ezt a mennyiséget Hofmann rögtön számba vette. Az általános zűrzavar dacára el nem mulasztotta számadási okmányról gondoskodni: Halassy honvédelmi biztostól a kiadott terményekről nyugtatót, a visszahagyott terményekről ellennyugtatót kért és kapott is. Hamarosán azt is kiszámította, hogy a magyar hadsereg által elfogyasztott termények értéke 2169 forintra rúg. Egy év múlva 1849. szept. 22-én, a cs. kir. udvari haditanács számvevősége aztán el is rendelte, hogy: »dieser Beköstigungswerth ist in die nächste Rechnung zu stellen, und der Ersatz vom Lande zu bewirken.«

Bizonyára a megkönnyebbülés sóhaja szakadt föl a bábolnaiak kebeléből, a mint az utócsapat is elvonult. Herberth nem sokáig maradt már ezután Bábolnán. Négy nap múlva kapta a General-Commando rendeletét, hogy november 1-én a pibéri katonai ménes

¹⁾ »Beim Durchmarsch der ung. Truppen, H. Fmlt. Móga, der k. Commissär Csány sammt anderen hohe Herrschaften am 6-ten Octob. 1848. beim Tag $\frac{1}{6}$ Pfund Millikerzen.«

parancsnokságát vegye át. Áthelyezését megváltásnak tekintette. Volt alkalmja tapasztalni, hogy a »h a d a k ú t j a« mentén kellemetlenné vált a szolgálat. Talán azt is megsúgta előérzete, hogy sok baj lesz még Bábolnán, Komárom vára közelségében. »Jobb innét mentől hamarabb távozni!« — gondolta, leült és megírta: ne várássák meg vele utódját, Eckert őrnagyot, engedjék el őt Bábolnáról mielőbb!

Teljesítették az öreg katona kérését. Október 23-án jött meg az engedély, öt nap múlva Herbert nem volt Bábolnán. Október 28-án a ménes ideiglenes parancsnoka gyanánt már Abendroth százados szerepel.

Bécsről elszakítva. 1848. október 6-ika után rövid időre szélcsönd állott be. Az esti összejövetelek alkalmával csupán az okozott gondot és fejtörést a bábolnaiaknak, hogy nem tudtak eligazodni azokon a rendeleteken, a mik innen is, onnan is, t. i. a magyar kormánytól is, meg az osztrák hatóságoktól is érkeztek. Kétségben voltak az iránt: Kinek fogadjanak hát szót?

A bábolnai ménesintézet levéltára az 1849. év viharai alatt legnagyobb részben elpusztult. Bábolnán tehát csak elvétve lehet nyomukra akadni azoknak az egymásnak ellentmondó rendeleteknek, a melyeket ez időben a két állami ménes (Mezőhegyes és Bábolna) Budáról és Bécsből kapott. Ellenben a mezőhegyesi ménes levéltára már több ilyen rendeletet őrzött meg, melyek tekintettel arra, hogy a két intézet ugyanazon kezelés alatt állott, annak idején bizonyára Bábolnára is kiadattak. Érdekesekek például azok, melyek a magyar nemzeti szín alkalmazására vonatkoznak. Korábbi időben mindkét ménesbirtokon az épületek kapúi, a faköpenyegek (őrbódék), meg a sorompók is fekete-sárgára voltak festve. Egyszer csak jön a rendelet és pedig a budai főparancsnokságtól, hogy a fekete-sárga szín az összes épületekről eltávolítandó és helyébe a piros-fehér-zöld nemzeti szín alkalmazandó. Egy pár hét múlva ezt a rendeletet visszavonták: maradjon minden fekete-sárga. Rövid idő elteltével megint a nemzeti színt írták elő, hogy azután végezetül mégis csak a fekete-sárga győzedelmeskedjék.

Az 1848-iki magyar kormány elég korán érdeklődött a ménesintézet állapota iránt. Már 1848. aug. hóban kérdő-ívet adott ki, melylyel úgy a mezőgazdasági üzem és épületek, mint a méneskezelés iránt részletes felvilágosításokat kívánt. Júl. 20-án Mészáros Lázár magyar hadügyminiszter írt át az osztrák hadügyminiszterhez a bábolnai 1847. évi kukoricatermés eladása tárgyában. Az igazga-

tóság is a magyar hadügyminiszterhez intézte ez ügyben jelentését. November 10-én, tehát már a szerencsétlen svéháti csata után, a mikor pedig Windisch-Grätz már Lázadónak jelentette ki a magyar sereget, a budai főhadparancsnokságtól még arra kapott utasítást a méneparancsnokság, hogy késedelem nélkül szerezzen be magyar címerrel és felirattal ellátott pecsétet. November 19-én a budai parancsnokság rendelete érkezik, mely szerint a ménes számadásai többé nem a bécsi haditanács (Hofkriegsrath) számvevőségéhez, hanem november 1-től a m. kir. hadügyminiszterium gazdasági osztályához küldendők. December 6-án adta meg a magyar hadügyminiszterium a kiadási fedezetet arra a 720 adag kenyérre, a melyet a ménesintézet a Komáromban szeptember 18-án volt tűzvész károsultjainak segélyezésére a városi hatóságnak beküldött. December 9-én kelt rendeletével pedig megengedte, hogy a cséplésnél alkalmazott katonai legénység részére, zsoldon kívül napi 4 krajcár cséplési pótlék adassék. S még december 11-én is érkezett egy rendelet a budai General-Commandótól, mely a magyar hadügyminiszterium új beosztását közli. Ezen beosztás szerint a két magyarországi katonai ménesintézet (Mezőhegyes és Bábolna) a Répássy Mihály tábornok vezetése alatt álló V-ik (ujoncozási és pótlovazási) osztályba soroztatott.

Ha az egymásnak gyakran ellentmondó rendeletek végrehajtási módozatai felett törték is fejüket a bábolnaiak és haboztak, hogy tulajdonképen a bécsi vagy budapesti rendeleteknek fogadjanak-e szót? — mindamelllett a hosszú gyakorlat által kitaposott és a sokféle szabály és előírás által kellően határolt ösvényen tovább is nyugodtan végezték teendőiket.

A közlekedési vonalak Bécs felé a magyar hadsereg által lévén megszállva: a katonai méneseknek Bécsben székelő felügyelőjével (a tulajdonképeni adminisztráló közeggel) gróf Hardegg Frigyes lovassági tábornokkal október eleje óta minden összeköttetés teljesen megszakadt. A ménestiszti kartól általánosan tisztelt és szeretett főnök utóljára augusztus 28-tól szeptember 7-ig terjedő időszakban volt Bábolnán, adlátásával: Josch Kristóf századossal, a későbbi bábolnai méneparancsnokkal, a ki mint hippológiai író is ösmeretes.¹⁾

¹⁾ Az idézett kimutatás szerint: »Sr. Excellenz. der Herr General der Cavallerie und Remontirungs-Inspector Heinrich Graf zu Hardegg und der Rittmeister Josch vom 28. t. Aug. bis 7. Sept. durch 11. Nacht, Millikerzen wurde verwendet 1 Pfund.«

A magyar sereg elvonulása óta a ménesintézet folyó ügyei az ő híre és jóváhagyása nélkül nyertek elintézését. Egy szóval: a ménes és gazdaság ügymenete az országos zavarok és izgatottság dacára a rendes kerékvágásban nyugodtan haladt előre.

Ezalatt künn az országban nevezetes históriai események történtek.

Volt-e Kossuth Lajos Bábólnán? A bábólnai ménes 1848. októberhavi állománykimutatásában a következő följegyzés is olvasható:

»Qua-Korporal Jawareik, Gemeine Weiss, Lischka, Hanuss, Urban, Lechnitz, Ostry, Ruzicska und Tittera, und Fuhrknecht Mayer mit 1 Stück junge Stute, 14 Stück Reit- und 2 Stück Zuggebrauchspferde, letztere 2 eingespannt in der gedeckten Dienst-Kalesche Nr. I. und bis, 21-ten verpflegt, seit 21-ten hujus beim Generalstab des Herrn Praesidenten des königl. ungar. Landes-Vertheidigungsausschusses absent.»

Összesen tehát távol volt Bábólnáról a honvédelmi bizottság elnökének táborkaránál 10 ember és 17 ló. Ezt a följegyzést olvasva: föltámad a kérdés, hogy szabadságharcunk idején Kossuth, történelmünk ez a kimagasló alakja megfordult-e Bábólnán vagy sem?

A rendelkezésre álló adatokból erre a kérdésre határozott választ adni nem lehet.

Szabadságharcunk történetéből ismeretes, hogy Móga hadteste Jellasics futó seregét egész az ország határáig üldözte s már-már Bécsset fenyegette, amikor az ellene rendelt osztrák császári sereg fővezérletét Windisch-Grätz herceg vette át. Erre a híre Kossuth megindult Pestről, hogy a Parndorf mellett fekvő magyar sereget fölkeresse. Általán az a nézet van elterjedve, hogy Kossuth Lajos ezt az útját a Dunán, hajón tette meg. Szinnyei József szerint¹⁾ Kossuth hajóját már október 18-án délután várták Komáromban; de ő Esztergomban kiszállván, csak 19-én délután érkezett Komáromba, honnan aztán okt. 20-án délután hajón folytatta útját fölfelé.

Ez az értesítés nem zárja ki azt a föltevést, hogy Kossuth Budapestről hajón megindulván, Esztergomnál kocsira szállt, onnan Tatán, Kocson át kerülővel Bábolna felé vette útját, abból a célból, hogy szónoklatának varázserejével a vidék népét zászlója alá vonhassa. Ezt a föltevést megerősíteni látszik Szilágyi Sándor egykorú értesítése, mely szerint:

¹⁾ Szinnyei József. Komárom 1848–49-ben. Bpest 1887. 33. l.

»Kossuth okt. 18-án indult el a táborba, útjában mindenütt toborozván. A nép tömegekben tódult zászlói alá. — a parendorfi táborba okt. 25-én ért.«¹⁾

Abban az esetben, ha Kossuth útját hajón tette volna, útközben nem toborozhatott volna, s a hajón a nép sem tódulhatott volna zászlói alá. Ha tehát egész bizonyossággal nem állítható, de legalább valószínűséggel föltehető, hogy Kossuth útjában Bábolnát is érintette s ittléte alkalmával személyesen rendelte el a bábolnai legénységnek és lovaknak a parendorfi táborba való elszállítását.

Kossuth emlékét különben még egy másik följegyzés is megőrizte Bábolnán. Az említett 1848. októberhavi kimutatásban még a következők olvashatók:

»Von fremden Regimentern, Corps Branchen zugetheilt: den 25 ten Okt. von Herrn Landes-Praesidenten Kossuth 1 Pferd «

Ez a följegyzés is föltevésünk mellett bizonyít. Kossuth ittléte alkalmával meggyőződve arról, hogy Bábolnán állatkórház és állatorvosi személyzet is van: megbetegedett lovat a táborból gyógykezelésre ideküldötte.

Bábolnai katonák a parndorfi táborban. Ha Kossuth volt is Bábolnán: úgy innen, mint Szinnyei följegyzéseiből tudjuk, okt. 19-én nem egyenesen Pandorfba, hanem előbb Komáromba utazott. Az a kérdés merül föl: ki volt hát az, aki október 21-én a bábolnai ménes fedett hintóján a honvédelmi elnök törzskarához, a mint látszik, egész katonai fedezettel utazott?

Erre a kérdésre megfelel a későbbi magyar fővezér öcsésének id. Görgey Istvánnak könyve,²⁾ melyben Görgei Artúr fővezérnek Kossuth Lajos honvédelmi elnökhöz ezidőtájt intezett több levele van közölve.

Görgei Artúr ezen leveleiből kitűnik, hogy a jelzett időtájban a magyar hadsereg egyik tisztje: Tamássy (Görgei Tamásfinak is írja) százados fordult meg Bábolnán, a ki a hadi szolgálatra alkalmasnak talált lovakat összeírván, azokat katonai fedezet alatt a parndorfi táborba mingyárt magával is vitte. Valószínű, hogy ez a százados volt az, a ki okt. 21-én a bábolnai hintón Kossuth után a vezérkarhoz utazott.

Görgei Artúr szerint Tamássy százados összesen 26 lovat vitt el Bábolnáról. A bábolnai állomány-kimutatás adataiból megállapít-

¹⁾ Szilágyi Sándor. A magyar forradalom története 1848–49-ben. Pest 1850. 200 l

²⁾ Id. Görgey István. 1848. és 1849-ből. Budapest 1885. I. k. 28., 36..

ható, hogy Görgei számadata téves, amennyiben tényleg csak 17 ló volt távol. A parndorfi táborban a bábolnai lovakat a tisztek közt osztották szét. A szétosztás nem egészen Görgei kedve szerint történt. Nov. 11-én írja Kossuthnak:

»A többi bábolnai lovak iránt úgy értesültem, hogy ámbár azo csak harci szolgálatban lévő tiszteknek adattak használatú!, mindazonáltal találkoztak, kik békeszolgalatba áttétetvén, az illető bábolnai lovakat magukkal vitték. Én bátorodom Elnök urat megkérni, méltóztatssék velem tudatni, méltóztatott-e és micsoda rendelést tenni e visszaélések megállítására. mert ha még a dologban nem történt volna semmi, én szándékozom utána járni, hogy Tamássy kapitány kinek részére és ki parancsára szolgáltatott ki bábolnai lovat? és kieszközölni, hogy a békeállomásokra rendelt tiszteknél netalán találandó lovak beköveteltessenek a táborkar tisztjei használatára.«

A bábolnai lovakból maga Görgei is kapott egyet. Ő azonban nemcsak a szétosztás módjával, de a neki jutott lóval sem volt megelégedve. Nov. 15-én meglehetősen csípős levélben újból panaszkodik Kossuthnak, hogy a békeszolgalatba áttett (amint írja: »bábérjaikra nyugodni ment«) tiszteknek is adtak lovakat, meg hogy neki vak és sánta ló jutott.

»De mindezt világért sem azért írom, mert a számomra — aligha t. elnök úr által — kijelölt bábolnai csak a bal szemére vak és első jobb lábára sánta; hanem igenis azért, mert táborkaromban lévő néhány jeles tisztek se lova, se pénze hozzá.

A Tamássy százados által elvitt lovakkal kirendelt méneskari legénység már november elején hazatért Bábolnára. Igazolja ezt a következő

NYILT RENDELET.

»Pawlarczik tizedes s 7 közlegény a bábolnai országos ménes-ze-mélyzetéből 2 nyerges és 2 kocsilóval s egy hintóval Pozsonyból Bábolnára mennek, megkerestetnek az illetők, hogy őket szabadon s háborítlanul utazni engedvén, s a helységek nevezett káplár nyugtatványára nekik a szükséges ételmi és zab s széna-részleteket pontosan kiszolgáltván mindenben segítségükre legyenek. Pozsonyban, 1848. november 3-án. Kossuth Lajos országos elnök ur különös parancsából Kiss Mihály őrnagy.«

Javarczek káplár a legénységgel Pozsonyból két napi utazás után november 5-én érkezett meg állomáshelyére. Feltűnő, hogy a jelentkezőket idehaza nem katonai tiszt, hanem Hofmann igazgató vette számba, a ki katonai beamter léte, akkor mint helyi ténparancsnok szerepelt. Ebből azt a következtetést vonom le, hogy a ménes tisztjei e napon Bábolnáról távol voltak.

Hofmann a nyílt parancsra vezetett följegyzése szerint csupán nyolc embert és négy lovat vett számba. Pedig annak idején, mint láttuk, Javarczek káplárral együtt összesen tíz ember, azonkívül 17 ló ment el. Odamaradt hát az októberben elvitt lovakból a magyar seregnél 13 ló, azonkívül két legény, Osztry és Ruzicska. Átléptek a honvédséghez. Példájukat a ménes legénységéből később többen is követték.¹⁾

Kiss őrnagynak még egy levelét hozta magával Javarczek káplár. Ebben az őrnagy azt kéri az igazgatóságtól: rendelkezik-e még hadi szolgálatra alkalmas lovakkal? A levél maga nincs meg, de meg van a levélre adott válasznak magyar nyelvű fogalmazványa, mely a bábolnai gazdaságnál 1848-ban alkalmazott Andorfer őrmester kezétől származik. Tudni kell, hogy ez az őrmester volt az egész ménes-intézetben az egyedüli ember, a ki a magyar nyelvben és írásban kissé járatos volt. Már pedig a körülmények által különösen indokolttá tett udvariasság megkövetelte, hogy az őrnagy magyar felszólítására magyar válasz adassék. Hangzik pedig a felelet eképpen:

»Tekintetes őrnagy úr! Hozzánk érkezett nyílt rendelet követében (így) vagyon szerencsém hivatalos jelentésemet tenni, hogy a fenn nevezett gazdasági igazgatóságnak csak éppen két kocsi és ahoz tartozó négy ló vagyon itten; melyek a mostani pusztában való munkálkodáshoz használatnak — ezen tekintetből tehát bátorkodom tekintetes őrnagy urat hivatalosan megkérni, méltóztatik-e parancsolni, hogy azokat elküldjem-e vagy sem «

Javarczek káplár és társainak idehaza volt mit mesélniök a magyar táborban eltöltött két hét élményeiről. A kaszárnyában elbeszélgettek az október 30-iki szerencsétlen sveháti csatáról, melyet éppen a mi vármegyénkből alakult ú. n. komáromi szabad kaszás csapat futása tett a magyar seregre végzetessé. Erről a szegyenletes eseményről a nagyigmándi plébános is gúnyosan jegyzé föl annaleseiben: »Ezen idő alatt más nem történt, mint hogy október vége felé a komáromi és győri nemzetőrök Schwechatnál a hazáért megszaladtak és november első napján az igmándiak lélekszaka dva hazatértek.«²⁾

¹⁾ Az eltávozott méneskarikatonákat a ménes állománykimutatásában hónapokon át vezették; csak miután meggyőződtek, hogy azok többé vissza nem jönnek: 1849. ápr. hóban a gráci meneküléskor hagyták ki őket az állományból.

²⁾ Nagyigmándi pléb. jegyzők. 19. l.

Kórossy Kamilló huszárcapitány megbízatása. A szerencsétlen sveháti csata után következő napon Móga leköszönt a fővezérségről. Helyette a táborban levő Kossuth, Görgeit bizta meg a fővezérlettel, a ki azután — mint tudva van — december közepe táján Windisch-Grätz előtt a magyar sereggel Pest felé kezdett visszavonulni.

Kilátása nyílt tehát Bábolnának arra, hogy októberi magyar vendégeit a park hársai alatt megint üdvözölheti.

Bizonyára nem kis aggodalommal néztek az újabb vendéglátás elé a bábolnaiak, kiknek nyugalalmát különben ekkor egy más rém: a kolera föllépeése is megzavarta. November 21-én a gazdasági katonai osztály egy iparos katonája: Helf Fülöp nádasdi születésű bognár halt el kolerában.¹⁾ Kétségtelen, hogy az átvonuló csapatok hurcolták be ezt a veszedelmes ragadós betegséget, mely különben itt Bábolnán 1848. őszén evvel az egy áldozattal megelégedett.

Görgei december 18-án már Győrött volt. Mielőtt visszavonulását onnan erre mifelénk tovább folytatta volna: előfutárja Bábolnán korábban jelentkezett.

December 24-én Bana felől egy lovastiszt közeledett. Kórossy Kamilló, a Prinz von Preussen nevét viselő 10. számú huszárezred kapitánya volt: Bábolnára érkezvén, azonnal fölkereste Abendroth ideiglenes ménesparancsnokot és közlé vele Görgeinek azt a rendeletét, hogy az összes bábolnai lovak a visszavonuló magyar sereggel együtt útnak indíttassanak.

Felújult tehát az októberi veszedelem! Csakhogy a míg akkor a ménesnek csupán az útból kellett félre vonulnia: most az a veszedelem fenyegette, hogy a hátráló sereg ménesünket mindenestől magával viszi: Isten tudja hová?

Az októberi sikeren reménykedve, Abendroth százados most is bízott benne, hogy szép szóra, könyörgésre majd csak megint megváltozik a kiadott parancs. Remélte, hogy sikerül Görgeit is meglágyítani, mint a hogyan sikerült október elején a jószívű öreg Mógát könyörületre indítani. Fölkérte hát Kórossy kapitányt, hogy kísérje el őt Görgeihez Győrbe. Kórossy teljesítette Abendroth kérését. De Görgei hajthatatlan maradt. Hosszas kérésre csupán annyit engedett meg, hogy az anyaménés és a csikóosztályok Bábol-

¹⁾ Bábolnai Sterb-Protokoll. II, 17. l.

nán maradhatnak. A hadi szolgálatra alkalmasnak látszó összes többi lovat azonban, beleértve a törzsméneket is, az elvonulásra azonnal elő kell készíteni.

Abendroth még az nap este, leverve tért vissza Kórossyval Bábolnára. Másnap mingyárt reggel megtette az elvonulásra való intézkedéseket. Szegény bábolnaiaknak ebben az esztendőben bizony szomorú karácsonyuk volt: a szent este is, meg karácsony két ünnepe is zaklatott munka, lázas készülődés közt telt el.

Karácsony másodnapján végre elkészültek. Kórossy a ménes és a gazdaság állományából kiválogatta a hadi szolgálatra alkalmas lovakat: az összes öreg és fiatal méneket, használati paripákat a ménestől 99, a gazdaságtól 4, együttvéve 103 drbot.¹⁾ Ezekkel aztán december hó 27-én reggel a méneskari legénység legnagyobb részével együtt, csikorgó hidegben Nagyigmánd felé útnak indult. A ménes legénységén kívül egy méneskari tisztet és egy gyógykovácsot is vitt magával.

Kórossynak ez az expedíció később a szabadságharc leveretése után (amíg az ellene folyamatba tett purifikációs eljárás befejezést nyert) sok álmatlan éjszakájába került.

Görgei Artur Bábolnán. Kórossy még Bábolnán a lovak kijelölésével és útra felszerelésével bajlódott, a mikor a komárommegyei kormánybiztos, Halassy Eduard alispán a következő lakonikus rendeletet küldötte Hofmann igazgatónak:

»Ezen utalványom alapján a bábolnai ménesintézet igazgatósága annyi széna és zabmennyiséget, a mennyit Bóday Lajos főszolgabíró kívánand, nyugtató mellett szolgáltatasson ki. Költ Kisigmánd, dec. 25. 1848. Halassy, Komárommegye kormány bizosa.«

Bizony legfőbb ideje volt már annak, hogy Görgei visszavonuló seregének ellátásáról gondoskodás történjék. Görgei dec. 26. és 27-ike közti éjjel indult meg Győrből. Seregének kisebb részét Gönyön és Szőnyön át Tata felé küldötte, a nagyobb rész a főhadi szállással együtt Banán át Bábolnának vette útját.

A seregnek ez a része 27-én déltájban érkezett meg Bábolnára. Itt a központban mingyárt tábort is ütöttek. Csak egy kisebb rész vonult Nagyigmánd felé. Az utóbbiak vonulását így írja le Mester

¹⁾ Die Rebellen hatten von ihren Rückzuge aus Bábolna 103 der schönsten und edelsten Pferde und 138 Zugochsen aus dem dortigen Militär-Gestüte weggeführt.« Der Winterfeldzug 1848—1849, in Ungarn. Wien 1851. 60 l.

István nagyigmándi plébános: »Eleinte csak a málhás kocsik s társzekerek jöttek egymásután, mintha egyik a másik után lett volna kapcsolva, még pedig kettő-három egy szélben, a mint az országot szélessége engedte. Ez tartott 27-én déltől egész esti hat óráig folyvást, midőn már a csapatok is kezdettek megérkezni. Árkászok és utászok voltak ezek, többnyire német és tótajkúak, mindnyája ásókkal és csákány-kapákkal ellátva, mintegy tizenyolc százan lehettek. Kemény, hideg idő volt. A szabad ég alatt akartak táborozni, de később a házakba osztattak be. Ugyanazon este érkeztek a császárhuszárok is, a depót kisérvén.¹⁾

Görgei táborkarával együtt, a bábolnai kastélyban ütötte fel főhadai szállását és itt töltötte az éjszakát. Szobái világítására a már említett világítási kimutatás szerint $3\frac{2}{6}$ font milligyertya és 10. font fagygyertya adatott ki.²⁾

A Bábolnán tábort ütött csapatok részére Halassy kormánybiztos megbízottja: Bóday főszolgabíró összesen 85 bécsi mázsa kenyérlisztet, 1710 adag katonakenyeret, 2523 pozsonyi mérő zabot (Herefelder épen kapóra szállította), 1700 mázsa szénát, 19 öl kemény tűzifát és 79 font sót rekvirált az uradalomtól. Mindezen terményeket a gazdaság készletéből megint Hofmann igazgató szolgáltatotta ki. Hogy micsoda zűrzavar lehetett Bábolnán, ha más nem, már az a körülmény is bizonyítja, hogy a lelkiismeretes igazgatónak, a ki e napig az időjárásról naponként reggel, délben és este pontos jegyzéket vezetett: december hó 26-án már e följegyzések megtételére sem maradt ideje s e naptól kezdve följegyzéseit a bekövetkezett zűrzavaros hét tartamára megszakítani volt kénytelen.

A termények kiadása után Hofmann igazgató nyomban követelte Bódaytól a nyugtatót, mit a főbíró készségesen megadott. Csakhogy Hofmann ezzel az egy nyugtatóval meg nem elégedett. A mint néhány nap múlva a Görgeit üldöző Windisch-Grätz is elhagyta Bábolnát (erről alább lesz még szó) azonnal egy bizottságot hitt össze. Állott pedig ez a bizottság Abendroth századosból, Hechenberger főhadnagyból, Wicha furírból, Hess és Löbe őrmesterekből, mint a kik a szóban forgó termények kiszolgáltatásánál közremű-

¹⁾ Nagyigm. pléb. jegyzők. 20 1.

²⁾ Die Beleuchtung wurde erforderlich bei der Anwesenheit der Hauptquartier der Insurgenten, auf die Zeit 27—28. December 1848. 1 nacht $3\frac{2}{6}$ Pfund Milly Kerze u. 10 Pfund Unschlik Kerze.«

ködték — s általuk nagyobb hitelesség és megnyugtató okáért még külön certifikátumot is állíttatott ki.

Bizony rendjén volt ez az elővigyázat: így nem csak a felelősség oszlott meg több egyén közt (a mire nagyon is szükség volt abban a tréfát nem ismerő világban), de a fedezet elnyerése is biztosabb volt. S aztán a Bóday nyugtatója 1849. aug. 4-én, mikor a Komáromból kicsapott huszárok Bábolnát is meglepték és irattárát tönkretették, elveszett. Hogyan számol el a szigorú számvevőségnek Hofmann, ha véletlenül nincs kezében egy másik okmány: a certifikát?

Az annak rendje-módja szerint bizottságilag kiadott terményekről hát csak lett volna dokumentum. Ámde sajnos — igen sok olyan cikk és tárgy is került, melyet a magyar csapatok, mikor Bábolnáról Igmánd felé tovább vonultak: külön írásbeli nyugtató nélkül vittek magukkal, vagy mint az osztrák hadügyminiszter, Windisch-Grätz herceghez január 18-án intézett iratában mondja: »elraboltak.«

Hosszú lajstroma van az elvitt gazdasági felszerelési tárgyaknak. Ezek részletes felsorolásával olvasóimat nem untatom. Volt a gazdaságnak Bábolna központjában egy ökrisztállója (akkor még csak ez az egy volt). Abban állt 138 jármos ökör és 5 nyerges ló, a mely utóbbiakat Kórossy kapitány, talán az igazgató kérésére, előző napon visszahagyott. Az ökröket a jászolról leoldották, befogták a majorban talált 30 szekérbe (18 ökröt jármozatlanul vittek el), a magtárban 838 darab zsákot zabbal megtöltöttek, ezt a zabot a fogatokhoz tartozó felszerelési tárgyakkal együtt a szekerekre felrakták, a gazdaság egyik őrmesterét, 1 kovács iparosát, 2 felvigyázóját, 1 katonakocsisát és 52 katonabéresét a fogatok mellé kirendelték,¹⁾ azután — mint a kik dolgukat legjobban elvégezték — búcsúvétel nélkül tovább vonulának.

Tátongó üresség maradt az elvonuló magyar sereg nyomán. Üresek a ménes- és gazdasági istállók, üresek a kaszárnyák. Hofmann leült és kiszámította a magyar sereg által elvitt állatok és termények értékét. Megszerkesztette a következő kimutatást:

¹⁾ A kovács és katonakocsis januárban visszakerültek. Ellenben az őrmester, a 2 felvigyázó és 52 héres áprilhóban, a mikor a ménes Grácba menekült, még mindig a magyar seregnél tartózkodott. Ekkor az itteni állományjegyzékből már ki is hagyták őket.

SUMMARIUM

Über den Geldwerth der von der ungarischen Armee am 6. Október, dann bei ihrer Retirade am 27. und 28-t. December 1848. verbrauchte und weggenommenen Naturalien, Requisiten und Arbeitsthier.

	Betrag in Conv. Münze.	
	Einzeln	Zusammen.
1. für Naturalien	1690·54 ¹ / ₈	
2. » »	5770·52 ⁷ / ₈	7461·47 ³ / ₈
3. » Requisiten		3256·50 ⁵ / ₈
4. » Zugochsen		9660. -
	Zusammen 20.378·38	

A mint látható, a ménesből elvitt lovak értéke ebben az összegben nem foglaltatik.

Ezt a kimutatást aztán két példányban lemásolta. Az egyiket megküldte gróf Hardegg inspektornak; a másikat pedig átadta Windisch-Grätz hercegnek,¹⁾ a ki harmad napra szintén a bábolnai kastélyban ütötte föl szállását, ugyan azokban a szobákban, a melyekben rövidesen előbb Görgey szötte a magyar kormány intézkedéseivel merőben ellentétben álló terveit.

*A bábolnai csata.*²⁾ A szegény igazgató, a kinek gazdaságából majdnem mindent elvittek, a mi a gazdaság zavartalan folytatásához szükséges, búslakodott volna, ha lett volna rá ideje. A vele született pontosságnál és rendszeretnél fogva, Görgey távozása után, a nyugtalan éjszaka alatt talán megint bizottság megalakításának eszméjével foglalkozott, a mely bizottság az elvitt tárgyak mennyiségét lett volna hívatva hitelt érdemlő részletességgel megállapítani: — a mikor kora reggel puskaropogás zaja úté meg fülét.

¹⁾ Bizonyítja ezt a kimutatás eredeti példányára vezetett följegyzés: »Einmal für Sr. Durchlaucht dem Feldmarschall Fürsten Windisch-Grätz, einmal für die hohe Gen.-Rim.-Inspektion abgegeben.«

²⁾ A bábolnai csata leírásánál a rendelkezésemre állott kézirati följegyzéseken és szóbeli hagyományokon kívül, mint legmeghízhatóbb forrásokat, első sorban G ö r g e i A r t ú r fővezérnek »Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848. und 1849.« Leipzig 1852. című művére; azután a seregben személyesen jelen volt idősb G ö r g e i I s t v á n »1848. és 1849.« című művére; végül a hivatalos adatok alapján egybeállított W i n t e r f e l d z u g adataira támaszkodtam. (A bábolnai csatát ábrázoló képeket közölt: G r a c z a II. 283. 285.) Ezen egymást részletekben is kiegészítő adatok figyelembevételével mellőznöm kellett a bábolnai csalának Frey Artúr által »Ludvig Kossuth und Ungarns neueste Geschichte« Mannheim 1849. című műve II. 210—212. lapján adott, de valószínűtlennek látszó leírását.

Kiszaladt a szobából: bizony jól hallott! Fegyverdörej, lovak dobogása, sebesültek, haldoklók jajgatása tölté meg a levegőt . . . Csata volt folyamatban: a magyar sereg utócsapatát gyilkolták az osztrákok.

Windisch-Grätz, a ki a visszavonuló Görgeit nyomon követte, éppen az nap érkezett meg Győrbe, a mely napon a magyar csapatok onnan kivonultak. Győrött tájékozódván arról, hogy a magyar sereg pihenőre megállapodott: késedelem nélkül intézkedett üldözése iránt.

Utasította Jellasics bánt, hogy az ő vezérlete alatt Győr mellett, Szabadhegyen álló I. hadosztályhoz tartozó Ottinger-lovasdandárt, továbbá a már Szentivánig előrenyomult és ott elszállásolt Bellegarde-lovas dandárt a Bábolnán táborozó magyarok megtámadására azonnal útnak indíttassa.

A Bellegarde-dandár azonban a vett parancs ellenére nem mozdult helyéről. Parancsnoka, gróf Wrba altábornagy úgy találta, hogy a dandár lovai az előző napi megerőltetés folytán nagyon kifáradtak s újabb szolgálatot ki nem bírának. A bábolnai kiküldetésben ennek folytán csupán az Ottinger dandárja vett részt.

Tudvalevő, hogy Móga előtt a nyár folyamán, egyideig Ottinger volt a magyar sereg fővezére. De mert észrevették, hogy titokban Jellasicssal összejátszik: a vezérségről rövidesen elmozdították. Windisch-Grätz jól megválasztotta hát az expedíció vezetőjét: alkalmat nyújtott Ottingernek arra, hogy bosszúját a magyarokon mentő-előbb kielégíthesse. Az Ottinger parancsnoksága alatt álló dandár 6 század Wallmoden- és 6 század Hardegg-vasasból, továbbá az I. számú hat fontos lovas ágyúüteg 6 ágyújából állott. Ezenkívül egy osztály Civallarh-uhlánus is csatlakozott hozzá. Ottinger azt a parancsot kapta, hogy 28-án hajnali 1 órára Bábolnán legyen és az éj leple alatt az álomba merült magyar táborra rögtön üssön rá.

Kiszámíthatatlan eredménye lett volna annak, ha az ördögi terv sikerül és a váratlanul odatoppant ellenség, csapatainkat csakugyan álmában lepi meg. Szerencsére nem így történt. A megelőző napi megerőltetések folytán kifáradt Ottinger-dandár csak lassan tudta a Győrtől Bábolnáig terjedő mintegy 28 km.-nyi éjjeli utat megtenni. Előrehaladását a rettenés hideg, síkos út és a ködös éj sötétje is gátolták. E mellett két osztály Hardegg-vasas meg is késett. A támadó sereg a kitűzött éjjeli 2 óra helyett, megkésve, csupán reggel fél hat órára (Frey szerint: 5 órára) érkezett Bábolnára.

Mire Ottinger Bábólnára érkezett, akkorra a magyar sereg legnagyobb része a főhadiszállással együtt Bábólnáról Igmánd felé már elvonult. Csupán egyes csapatok késlekedtek még — a fővezér szigorú parancsa ellenére — a hátvédet képező gyöngé, mintegy 2000 emberből álló dandárral együtt Bábólnán.

Ez az utócsapat, mely különben már szintén indulóban volt, Görgey Kornél ezredes vezérlete alatt, a magyarokhoz átpártolt Prinz von Preussen nevet viselő 34. számú gyalogezred egy zászlóaljából, a zempléni hönvéd-önkéntesek négy zászlóaljából és egy ágyúütegből állott. Fedezetét az önkéntes Hunyadi-huszárok képezték.¹⁾

A csapatok késlekedését a fővezér Görgei Artúr megkísérli mentegetni. »A rendeletek pontos betartása — úgy mond — egy olyan seregnél, mely legnagyobb résztt még fiatal, kevésbé fegyelmezett csapatokból áll, a ritkaságok közé tartozik. Így nem lettek betartva 28-án reggel az indulási órák sem. Az arciergárda kénytelen volt Bábólna előtt néhány, a sereg zöméhez tartozó megkésített osztag elvonulására várakozni, miközben az ellenséges üldöző csapat által utóléretett.«²⁾

A magyar arciergárda parancsnoka, Görgey Kornél, fölismervén a veszedelmet, mely őt fenyegette, ha egy olyan szoros útnyílásnál fogad el komoly ütközetet, mint a minő a Bábólnán átvezető út volt: tűzértségét és az ehhez szükséges gyalogságot a helység másik oldalára rendelte. Lovassága egy részének feladata lett volna az ellenségnek a helységbe való behatolását mindaddig meggátolni, míg a másik rész a tűzértséget és gyalogságot követve, a helység mögött csatarendbe sorakozhat.

Ezen a napon, a mint többek közt id. Görgey István is megírta, sűrű sötét reggeli köd volt.

A magyarok a nagy köd miatt nem láthatván a rajtuküött ellenséges erő nagyságát, azt hitték, hogy egészen körül vannak kerítve s ezért nagy rémület fogta el újonc csapatainkat, sőt a mint Görgei Artúr írja: e szerencsétlen napon, különben derék huszárságunknak sem volt helyén szíve. A nélkül, hogy az ellenség támadását bevárták volna, megszaladtak, az előttük még rendben visszavonuló gyalogságra és tűzértségre rohantak, előbbieket zavarba hozták, utóbbiak lovaikat megvadították s így az utóvéd csapatjait telje-

¹⁾ V. ö. erre nézve Horváth Mih. A m. függetl. harc. tört. II. 175. l.

²⁾ Görgei Artúr i. m. 129. l.

sen elcsüggesztették. Az arciergárda parancsnoka hiába rohant a futók elé, hiába bátorította a zavarba hozott felbomló gyalogságot a zárt sorokban maradásra és az ellentállásra: páni félelem zsibbasztott meg minden tetterőt. Még mielőtt az ellenség Bábolna felől látható lett volna: a csapatokban minden rend teljesen felbomlott; az önkéntes zempléniek szétszórt futásban hanyatt-homlok menekültek a terep dombos részei, (a mai Rózsa- és Pipaszár-erdő) irányában. Fejét csupán a mintegy 600 főből álló »hüttlen« Prinz von Preussen zászlóalj nem veszítette el. Őrnagyának, Széllnek parancsára rögtön négyszögbe sorakozott és a rátörő két osztály Wallmoden-vasasra és egy osztály Civalarth-uhlánusra mintegy 20 lépés távolságból sortüzet adott. Ám ez már nem használt; — a zászlóalj egy szempillantás alatt szétveretett és a parancsnok minden erőlködése ellenére lemondván a további védelemről, megadta magát.

Hagyomány szerint ez az összeütközés a Mészáros-útnak a bábolnai és farkaskúti majorok közt fekvő részletén, a mai 103-számú faültetvény körül folyt le.

A vereség teljes volt. A vasasok és uhlánusok az egész Prinz von Preussen zászlóaljon kívül számos honvédet és sok huszárt is foglyúl ejtettek. Még aznap 7 tisztet és 700 embert (ezek között 200 sebesültet) küldtek Győrbe, a zsákmányul esett zászlóval és lőszerkocsival együtt.

A csatában kivált a Civalarth-uhlánusok tüntették ki magukat. Ottinger a fővezérhez intézett jelentésében különösen dícsérettel említi fel gróf Nostitz alezredest, gróf Walles kapitányt és Dankelmann hadnagyot, a kik az összeütközésben kitünő elszánt viselkedést tanúsítottak.¹⁾

A rövid ideig tartó harc után holtak és sebesültek borították a földet, melyet pirosra festett a kiömlött vér. Az áldozatok számáról a történelmi munkákban egymástól eltérő adatokat olvashatni. Gracza szerint, Ottinger a megadás jeléül fegyverét lábhoz eresztett katonáknak nem adott kegyelmet: közéjük ütött és csaknem a fél zászlóaljat lemészároltatta. Más források is a sebesültek és holtak számát három-négyszázra teszik.²⁾ Ez tévedés. A csataterén

¹⁾ Szóhagyomány szerint a bábolnai csatában, mint fiatal tiszt, Byland-Reydt, a későbbi hadügyminiszter és báró Boxberg, a későbbi bábolnai menesparancsnok is részt vett.

²⁾ Horváth Mih. II. 1/5.; Szeremlei I. 130.; Kéry 725. l.

elesett katonákat Bellosits Sándor bábolnai tábori lelkész temette el és jegyezte föl neveiket a bábolnai plébánia halotti anyakönyvében. E szerint a veszteség osztrák részről 4, magyar részről azokat is számítva, a kik a kapott sebek következtében később a bábolnai kórházban hal-tak el, összesen 23 katona.¹⁾

Ezekhez mindenesetre számítanunk kell még azokat, a kik a Győrbe vitt 200 sebesült közül sebjeikben Győrött haltak el. Ám ezek száma sem lehet túl magas.

A bábolnai halotti anyakönyv tanúsítása szerint²⁾ a bábolnai csatatéren halva maradtak:

1. OSZTRÁK RÉSZRŐL:

a gróf Cival'arth-uhlánusokból Baranski Lukács, Havrilo Mazur és Bietet János galíciai születésű közlegények;³⁾ a Wallmoden-vasas ezredből Kubek közlegény, összesen 4 halott.

2. MAGYAR RÉSZRŐL:

a Prinz von Preussen nevét viselő 34. sz. magyar gyalogezredtől: Koritkov Marcell hadnagy, 2 dobos és 14 közlegény, ezenkívül a csapatnál tartózkodó két asszony⁴⁾, — összesen 19 halott.

Mindkét részről tehát összesen 23 halott maradt a csatatéren, a kiket azután másnap (dec. 29.) Bellosits Sándor tábori lelkész temetett el a bábolnai temetőben. Sirjukat, mely a temető északkeleti részén van, egy egyszerű fakereszt jelöli, melyet úglátszik, az elkorhadt régi kereszt helyére kegyeletes kezek újabb időben tétettek a sirra. A kereszt felírása: »Itt nyugosznak 1848-ban meghaltak. Béke poraikra.«

A sebesült vitézek egyrészt, már t. i. a mennyire hely volt, ápolásra a bábolnai kórházba vitték be. Ezek közül a kapott sebesülések következtében Bábolnán elhaltak:

január 2-án Tóth István szerencsi születésű 25 éves közkatona a Prinz von Preussen 34 számú gyalogezredből;

¹⁾ Körülbelül megegyezik ezzel a nagyigmándi plébános följegyzése, mely szerint a bábolnai csatatéren maradt halottak száma 25 volt, ezek közül két cs. és k. katona, a többi magyar.

²⁾ Sterb-Protokoll II. 18.

³⁾ Szóhadgyomány szerint a támadó dandár két uhlánusa nem a csatatéren vesztette életét, hanem a mint a magyar utócsapat után vágattak, a bábolnai vendéglő előtt a j. ges úton lovaik elesztak s maguk alá temették lovasaikat.

⁴⁾ Ugyancsak szóhadgyomány szerint az áldozatul esett két asszony egyikét a magyarokra rohanó uhlánus tiszt dühében vagdalta össze, azért, mert az asszony a tiszt lovának kantárjába kapaszkodott, hogy őt a vérengzéstől visszatartsa.

január 11-én Demes János tarnóci (ungmegyei) születésű 27 éves tizedes ugyanazon ezredtől;

január 14-én Tóth Mihály nagyszalontai szül. 27 éves tizedes a Würtemberg 6. sz. huszárezredtől;

január 15-én Zempa József vámosújfalusi szül. 26 éves közlegény a Prinz von Preussen 34. sz. gyalogezredből;

január 16-án *Halassi Gyula* egri szül. 17 éves hadnagy ugyanezen ezredből;

január 22-én Beszán András krasznói (ungmegyei) szül. 28 éves közlegény ugyanezen ezredből.

Az Ottinger által megtámadott utócsapatnak az a része, mely nem adta meg magát, szétszaladt, a merre tudott. Szél őrnagy huszonkét sebből vérezve, a köd védelme alatt Farkasúton és Ördöghegyen át Csémre menekült. De tizennégy nap múlva elárúztatván, a cs. kir. katonaság által elfogott.¹⁾

A megszalasztott huszárság feltartóztatlanul vágatott tova Igmánd felé s a fővezért, Görgey István szerint, Csanak és Nagyigmánd közt a Concópatak vizénél érte utól. Ezzel szemben az igmándi plébános azt állítja, hogy Görgey 8 óra tájban generalstabjával már átvonult Igmándon, sőt Igmándtól már egy fél órányira járt Kocs felé, mikor a csatavesztést megtudta. Kiséretével rögtön átvágatott Bábolna felé s útban találkozott a felbontott osztagok rendbeszedésében eltörődött Görgey Kornél ezredessel.²⁾ Képzeltető, hogy a szigorú fővezér milyen hangúlatban fogadta ennek jelentését s bizonyára nem nagyon hízelgően nyilatkozott a csapat viselkedéséről. Hangúlatát legjobban kifejezi az a jelentés, melyet másnap (dec. 29-én) Felsőgalláról küldött Perczel Mór tábornoknak. Ebben röviden ennyit ír: »Az ellenség utánunk nyomult Bábolnáig; ott a huszárok gyáván megfutottak s egy gyalog zászlóalj (500 ember) gyáván elfogatta magát 15 vasas német által. Az ellenség visszahúzódott. Ma még semmi híre...«³⁾

De aztán maga is segített a visszavonulás fedezésében. Táborával visszafordult és az igmándi felső falú végén védelmi állásba helyezkedett.

Az osztrákok egész Csanakig üldözték a futó magyarokat. »A bábolnai sarmicli után egy órával később — írja a nagyigmándi plébános⁴⁾ — Nagyigmánd alatt is megdördültek az ágyúk. Nálam

¹⁾ Nagyigm. pléb. jegyz. 20 l.

²⁾ Görgey István i. m. 78. l.

³⁾ Kossuth levelei a magyar szabadságharc hadvezéreivel. Közli *Mészáros Károly*, Ungvár 1862. 40. l. — Szilágyi i. m.

⁴⁾ Nagyigmándi pléb. jegyzőkönyve 20. l.

akkor néhány honvédtiszt volt, éppen reggeliztek, midőn az ágyúk dörgését hallották, reggeliüket egészen el sem fogyasztva, gyorsan távoztak. Az ágyúzás alatt néhány mérő árpát hordatván a verembe, magam is a katonaságot néztem. A cs. k. dandár a csanaki épületek mögött, a magyar gyalogság az igmándi falú végén, a lovasság a falún kívül levő sáncok előtt, az ágyúk pedig a sáncokra húztak fel. A két tábor talán másfél óráig nézett farkasszemet egymással, míg Ottinger visszatérvén, a magyar sereg is folytatta útját lefelé. Ezen ütközetnél csak egy cs. k. tüzér esett el. A felkelők seregéből egy sem.*

Ottinger Csanakról Bábólnára tért vissza. Tisztjeivel együtt elszállásolta magát a kastélyban, melyet Görgei csak pár órával előbb hagyott el. Katonái a szabadban táboroztak s az uradalomtól kiadott tűzifa mellett melegedtek. Itt töltötte el az éjszakát. Ő is kapott $\frac{4}{6}$ font milligyertyát¹⁾ Másnap (29-én) reggel brigádjával együtt Ölbő felé elvonult, hogy Mezőőrsnél megint Jellasicshoz csatlakozzék. Eltávozása előtt meghagyta Abendroth helyettes ménesparancsnoknak, hogy a Bábólnán keresztül Budára vonuló fővezér, Windisch-Grätz herceg részére a főhadiszállást készítse el.

Abendroth — magától érthető — sietett az utasításnak megfelelni. E mellett azonban — helyreállítatván immár Béccsel az összeköttetés — nem mutasztotta el a szeretett főnököt, gr. Hardegg, General-Remontirungs-Inspectort az elmúlt napok történetéről részletesen értesíteni. Még aznap bejelentette, hogy a cs. kir. csapatok az insurgensektől megtisztították (»gesäubert«) ugyan a ménesintézetet, de ezek nem üres kézzel távoztak Bábólnáról. Elvitték Bábolna kincsét: a telivér méneket és ezekkel együtt a gazdaságnak majdnem összes igáserejét és gazdasági felszerelését.

Kétségtelen, hogy a bábolnai s két nap múlva a móri vereség leverő hatással volt a magyar seregre és közvéleményre. Maga az osztrák fővezér Windisch-Grätz is észrevette ezt. Jan. 5-én, a mikor a fővárost egy kardcsapás nélkül birtokába vette, a főváros kulcsait Windisch-Grätz őrnagy által következő tudósítással küldte el a császárhoz Olmützbe: »Der Feind scheint durch die Schlappen,

¹⁾ »Die Beleuchtung wurde erforderlich bei der Anwesenheit der Cavallerie-Brigade des Herrn Generalmajor v. Ottinger auf die Zeit von 28-ten — 29-ten December 1848. — 1. Nacht.«

²⁾ Winterfeldzug 96 I.

welche er bei Bábolna und Mór erlitten hatt, den Rest von Haltung und Selbstvertrauen vollends verloren zu haben.«¹⁾

Ebben a föltevésben, mint a későbbi események igazolták, az osztrák fővezér alaposan csalódott.

Windisch-Grätz Bábolnán. A főhadi szállás elkészült. December 31-én érkezett meg Bábolnára táborkarával és a tartalékos gyalogsági és tüzérségi csapatokkal Windisch-Grätz herceg, hadvezér, a ki először nevezte a szabadságukért küzdő magyarokat *rebellisek*-nek. Az 1848/9. év telén ezen a napon esett le az első hó.

Az osztrák sereg egyes csapatai már előző napon is vonultak át Bábolnán. December 30-án báró Fleszl főhadnagy vezetése alatt egy szakasz Civallarath-uhlánus ment keresztül felderítő szolgálatra, ez a csapat azonban Bábolnán, Nagyigmádon meg sem állapodva, Kocsig nyomult előre, honnan éjszakára Nagyigmádra visszatért.

A sereg zöme 31-én kora reggel ért Bábolnára. Egyrésze itt helyben maradt, másrésze pedig Schwarzenberg Félix és Lichtenstein hercegek vezetése alatt tovább vonult Igmádra, hol a dermesztő hideg dacára a szabadban ütött tábor.

Windisch-Grätz herceg főhadiszállása részére Bábolnán minden lakást lefoglaltak. A kastély vendégszobái, az intézeti tiszték és felek lakásai, sőt még a kaszárnyában lévő legénységi szobák is egytől-egyig megteltek tisztekkel. A kaszárnyák, minthogy a méneskari legénység Kórossy századossal előzőleg már elvonult, ez alkalommal különben is üresen állottak. A főhadi szállás világítására a gazdasági igazgató 4 font milly- és 6 font fagygyertyát adott ki.²⁾

Sylvester napját és éjjelét Bábolnán töltötte a hadvezér. Itt értesült az előző napon Mórnál lefolyt csata részleteiről, mely csata tudvalevőleg Perczel Mór tábornok seregének vereségével végződött.

A bábolnai és móri győzelmek fölött való örömét azonban megzavarta az a jelentés, hogy Görgei visszavonuló serege a ménesintézettről lovat, ökröt, embert, fölszereitést magával vitt. Boszankodásának kifejezést is adott abban a kiáltványában, melyet, midőn Bábolnáról tovább ment útközben új év napján, Kocson németül és magyarul kiadott:

¹⁾ Winterfeldzug 96. l.

²⁾ »Die Beleuchtung wurde erforderlich bei der Anwesenheit der k. k. Hauptquartier Sr. Durchlaucht des Herrn Feldmarschall Fürsten zu Windisch-Grätz auf die Zeit vom 31. Dec. 1848. bis I. Jänner 1849. — 1 Nacht.«

»A pártító csapatok Parendorfól Mosonyon s Győrön keresztül futásokban nem csak rablók módjára több falukat leégettek, elpusztítottak. de a felett a bábolnai cs. kir. ménesből valamennyi drága ménlovat, sok ott felállított paripát, igás lovat és marhát elraboltak és magukkal hurcoltak.

Ezen hallatlan gonosztettek méltó megboszulására rendelem: hogy Kossuth Lajos cinkosainak és pártján lévőknek ingó és ingatlan vagyonuk tüstént zár alá vétessék, hogy ebből a cs. és kir. kincstár, úgy szinte egyes, királyunknak hű egyének által szenvedett kár megtéríthetessék.«¹⁾

Bábolna ügye iránt való különös érdeklődésének bizonyítéka különben az is, hogy intézkedései folytán — a mint látni fogjuk — a Kórossy által elvitt ménes Bábolnára sokkal hamarabb visszakerült, mint az a bábolnaiak remélhették.

A Bábolnán megpihenő sereg egyrésze künn a szabadban, más része a ménesudvarban és a téli lovaglóiskolában helyeztetett el. A szabadságharcunkról szóló művek mind följegyezték, hogy az 1848/9. évi tél rendkívül hideg volt. A hőmérő állandóan 18—20 fok hideget mutatott, gyakran 22—24 fokra is leszállott. Hofmann igazgató följegyzései szerint Bábolnán 1848. dec. 15-én — 17·5° C. 1849. január 2-án — 20° C., 3-án — 22·5° C., 9-én — 23·7° C.-ra süllyedt a hőmérő. A rendkívüli hideg egyhúzóban január 15-ig tartott.

A rettenetes hideg idő miatt a szabadban elhelyezett táborhelyeken való melegedéshez és főzéshez, a főhadiszállásul szolgáló szobák fűtéséhez megint csak a gazdaságnak kellett a tüzfát kiszolgáltatni, az átvonuló csapatok élelmezésére és ellátására szükséges terményekkel együtt. A Görgeit üldöző cs. kir. csapatok, a mint láttuk, dec. 28-án jelentek meg Bábolnán. Átvonulásuk január 1-ig tartott. Az öt napi idő alatt aránylag nem sok terményt: mindössze 615 mérő zabot, 1900 mázsa szénát és 4123½ adag kenyeret rekviráltak az uradalomtól. A pontos igazgató a kiadott terményekről a csapattestektől azonnal rendes nyugtatót kért és kapott is. Csak a főhadiszállás és a táborban elhelyezett csapatok részére kiadott 29 öl tüzfával volt fennakadás: ezt a mennyiséget senki sem akarta lenyugtanni.

Az igazgató először Kowachewich őrnagyhoz, a császári hadsereg főintendásához, majd Windisch-Grätz hadsegédjéhez, lovag Schobeln ezredeshez fordult a nyugtató aláírása ügyében. Ám az aláírást mindketten megtagadták és pedig azért, mert

¹⁾ Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott legfelsőbb manifestumok és szózatoknak. Buda, 1849. I. füzet, 34. lap.

a nagy területen elhelyezkedett táborban nem lehetett megállapítani és ellenőrizni, hogy melyik csapatost hány öl fát fogyasztott. Mire ugyanis a szegény igazgató és személyzete a magtárban a zab kimérését és a kenyérmagazinban a kenyéradagok kiadását végezték: addig a táborban a nagy hideg miatt türelmetlen katonák az odavitt tűzifát széjjelkapkodták. Persze utólag már nehéz volt megállapítani, hogy melyik hadtest mennyi fát vitt el magának. No de végre itt is segített a bizonylat: hisz ezúttal nem pártütő rebelisekről és rablókról, hanem a császár hűséges katonáinak ellátásáról volt szó. A fedezet kieszközlése ezúttal nehézségbe nem ütközött.

Windisch-Grätz január első hetében már Budán székelt. Bécs és Buda közt az összeköttetés megint helyreállt. A Mészáros-út forgalma újból megélénkült. A posta szabadon járhatott — jöttek is az elmaradt írásbeli rendeletek egymásután. Egyik kúrir a másik után ment Budáról Bécsbe vagy visszafelé. A küldöncök katonai fedezéséről sok esetben a ménésintézetnek kellett gondoskodnia.¹⁾

A csapatok is egész télen át, egymás után húzódtak Bécs felől Bábólnán keresztül a harcterre. Betegeiket rendszerint itt hagyták a kórházban. Dr Steingassner intézeti orvos nem panaszkodhatott munkahiányról. Tarka társaság került össze a bábólnai ispotályban: voltak itt legények az Auersperg, Wallmoden, Hardegg vasaserezekekből, a Civalarth uhlánusoktól, a törzs dragonyos ezredtől, a szekeresektől, az olasz nemzetiségű Zazini, a Konstantin nagyherceg, a Hessen-Homburgi, Paumgarten, Ritter von Hess, Erz. Stefan és a Prinz Wasa gyalogezredtől, a 2. Feldjäger zászlóaljából, a 2. Garnison-zászlóaljából, a varasdi és bródi grancsár-ezredektől, sőt néha egy-egy magyar hadifogoly is került a kórházi betegek közé.

A kórházunkban elhelyezett betegek közül számosan itt végezték életüket és a bábólnai temetőben, most már jeltelen sírokban aluszszák örök álmukat. Az átvonuló katonák már ekkor magukkal cipelték a kolerát. A mi kórházunkban is voltak kolerás betegek. A baj, úgy látszik, kivált az Erz. Stefan 58. sz. gyalogezredben volt elterjedve. Ebből az ezredből jan. 4., 6. és 7-én egy-egy közlegény pusztult el kolerában; 7-én a 6. sz. vadászzászlóalj egy embere is áldozatául esett a pusztító betegségeknek.

Az átvonuló katonaság nem csupán a ménésintézet emberkórházát vette igénybe. Állatkórházunk is tömve volt idegen

¹⁾ A parancsnok jelenti Windisch-Grätz szárnysegédjének, v. Schobeln ezredesnek: »Nach der erhaltenen Weisung vom 22-t Jänner hat man dem Courier einen Unteroffizier als Bedeckung bis Raab beigegeben.«

csapattestek lovaival. Volt itt uhlánus, dragonyos, kúraszír, fúrvézer és tűzérő, még elszabadult honvédlő is. Megesett az a cifra eset is, hogy egy Bábólnán átvonuló csapat katonája, mely csapat »K. k. Respicirungs-Commando der Artillerie Munitions Feld-Depot-Bespannungen« cifra nevet viselt, a kórházba bekötött egy lovat, a nélkül, hogy erről bárkinek jelentést tett volna. Valószínűleg ezen az egyszerű módon akart megszabadulni a lótól, melyről a nyomozó-level megjegyezte, hogy a tisztogatásnál nagyon rossz indulatú és vontatásra csökönnyössége miatt nem használható. A csapat kapitánya Finsterschott csak Kocson vette észre a ló hiányát. Azt hitte, hogy ez a vezetőklő kötőfékjét elszakítván: visszafutott. Buda alól, Biárol kereste meg a méneparancsnokot, hogy az elszabadult lovat nyomoztassa s ha előkerül: küldje a budai főhadiszállásra.

A ménes visszahozatala. Azok után, a miket elmondottam, mindenki beláthatja, hogy az 1849-iki új év napja szomorúan köszöntött be Bábólnára. A lakásaikból, a Sylvester-éji illatos püncs mellől kizavart bábólnai urak, a haragos fővezérre való tekintettel csak halkán, de savanyú ábrázattal kívángattak egymásnak boldog új esztendőt.

Windisch-Grätz herceg seregének elvonulása után a ménesosztály tisztjei még csak találtak valamelyes foglalkozást, — hisz a ménes egy része: az anyaosztály és az évjáratok visszamaradtak és a másik rész is, a mint mindgyárt elbeszélem, rövid idő múltán visszakerült. De az igazgatót, a kinek legjobb őrmesterét és összes gazdasági személyzetét elhurcolták, mikor végig ment az üres istállón, a kifosztott majoron: méltán előnthette a búskomorság!

... Ám kísérjük nyomon Kórossy kapitányt és lássuk az általa elvitt ménesbeli lovak sorsát.

A bábólnai csapat, Kórossy vezetése alatt, mindenütt Görgei hadteste előtt haladt egész Pestig. Innen aztán, minthogy Görgei új esztendő után a hadviselés terét a Duna balpartjára tette át: a bábólnai lovak is megindítottak északi Magyarország felé.

Gödöllőre érkezvén: a Bábólnáról elvitt gyógykovács (valószínűleg időnyérés ürügyéből) megvizsgálta a lovak patáit. Minden egyes mennél nagyon csóválgatta a fejét. Utóljára is azt javasolta Kórossynak, hogy a lovakat mielőbb újra patkoltassa meg, mert különben — úgy mondta — azok további marsra képtelenek lesznek, patáik egészen megromlanak.

Kórossy elfogadta ezt a javaslatot.

Az alatt azonban, míg a patkolás folyt (egy embernek sokáig tart száz lovat megpatkolni), Windisch-Grätz bevonult Budára és onnan Pestre (jan. 5-én). Itt értesült arról, hogy a bábolnai lovak Gödöllőn pihennek. A megérkezés után mindgyárt másnap, január 6-án intézkedett, hogy a ménes a magyaroktól visszavétessek. E célból a gróf Civalarth-uhlánusok egy szakaszát küldötte ki Gödöllőre.

A gyanútlanul pihenő csapaton éjjel ütöttek rajt az uhlánusok. A lovak mellé a 4. sz. huszárezredből fedezetül kirendelt svadron azonnal megadta magát, sőt önként átlépett a császári sereghez.¹⁾ Könnyű szerrel sikerült hát visszaszerezni a ménest, melyet az uhlánusok közrefogva, a méneskatonákkal együtt még az nap Pestre vittek. Itt néhány napig pihentettek: azután az egész ménest, Weisenthurm uhlánus hadnagy vezetése alatt Bábolnára visszaküldték.

Weisenthurm hadnagy január 12-én vonult be a visszaszerzett ménessel Bábolnára. Másnap a ménesparancsnok már jelenti Bécsbe gróf Hardegg lovassági tábornoknak, hogy a karácsonykor elvitt 69 ember és 99 ló az ellenség kezéből visszavéve, Bábolnára megérkezett.²⁾

Itt pedig teljes volt az öröm! Csak az öreg Hardegg gróf zsörtölődött Bécsben. Január 19-én felpanaszolta, hogy ő, kinek gondjaira van bízva a ménesintézet, immár három hónap óta alig hallott valamit a ménesről. Béccsel az összeköttetés már december végén helyreállt s neki még most sincs tudomása azokról, a mik az utóbbi időben Bábolnán történtek. Meghagyta azért, hogy a ménes napi följegyzéseiből az összes főbb események összefoglalva vele közöltessenek, már csak azért is, »indem es hier bekannt ist, dass die ungarischen Rebellen mehrere Eingriffe in das k. k. Militärgestütt zu thun sich erfrechten.«

A ménesparancsnok ugyan — mint említettük — már december végén, az összeköttetés létesülte után tett jelentést Hardeggnek az előfordult ügyekről. Mindamellet bizonyos, hogy a neheztelő sorokra úgy a parancsnok, mint az igazgató siettek a jó öreg urat a kívánt részletesebb híradásokkal kiengesztelni, s mi csak őszintén sajnálhatjuk, hogy ezek a részletesebb híradások reánk nem marad

¹⁾ Winter-feldzug 96. I.

²⁾ A dec. 28-án eltávozott méneskari katonákból 8 legény (Taubler, Kühnel, Kühnast, Löbl, Legrer, Mussil, Werklas, Schwarz) a rebellis magyaroknál maradt, az állományból azonban csak a Grácsba menekülésnél hagyattak ki. Azonkívül odamaradt a gazdaságtól Kórossy által elvitt 4 használati ló is.

tak. Jelentéstétel közben csak az okozott a parancsnoknak fejtörést: mit feleljen a ménesfelügyelőnek arra a kérdésére, hogy miként *merészelt* a ménes 69 katonája, több mint 20.000 emberből álló felkelő sereggel Bábólnáról eltávozni?

Weissenthurm uhlánushadnagy a lovak átadása után még öt napig időzött Bábólnán. Báró Mertens, báró Rousseau tábornokok és lovag Schobeln ezredes-szárnysegéd lovaira várt, a melyek a császári seregtől betegség miatt Carlburban visszamaradtak Weissenthurnnak kellett volna azokat Bábólnán átvenni és a budai főhadiszállásra elkísérni. De hiába várt; a lovak csak nem érkeztek meg Bábólnára. Négy napi pihenés után 17-én visszatért ezredéhezi Alig távozott el: a lovak megérkeztek; aznap délután küldte át Győrből Bábólnára gróf Zichy Félix királyi biztos, a későbbi muszkavezető. Abendroth százados jelentésére Schobeln ezredes szárnysegéd január 24-én küldött egy altisztet a lovakért, a ki egyúttal az itteni állatkórházban felüdült több uhlánus és kúraszír lovat is magával vitte Budára.

Szegény Weissenthurm hadnagy, a kit olyan kítőró örömmel fogadtak Bábólnán, nem sokáig élt azután: a kápolnai csatában február 27-én golyótól találva: holtan bukott le lovárót.

Gazdasági gondok. A ménes szerencsésen hazaérkezett és régi helyére rendben lekötetett. Azokat a méneket, a melyek országos tenyésztésre jelöltettek ki, csakhamar elküldték a vasmegye állomásokra. Újból megnyugvás ült a kedélyekre. A ménesparancsnokságnak most már csak kisebb kezelési kérdések okoztak némi gondot.

Nem tudta: mitévő legyen a pénztárában fekvő mintegy ötezer forintnyi magyar bankóval; nem volt tisztában azzal, hogy immár hova küldje havi számadásait; s ezekben a számadásokban a magyar sereggel elment legénységet (katonabéreseket) és a magyarok által még októberben elvitt lovakat és decemberben elvitt ökröket továbbra is nyilvántartsa-e? Arra is kíváncsi volt, hogy a Bábólnára őrszolgálatra kirendelt Alexander- és Ernest bakáknak a magyar hadügyminiszterium által engedélyezett magasabb zsold továbbra is kiadható-e?

Mindezen kérdésekre a budai General-Commandótól hamar megjött a válasz. Az 1 és 2 forintos magyar bankók fizetési eszközül elfogadhatók; de az 5 és 100 forintos magyar bankók nem. Ezek az osztrák pénz közül kiválogattván, külön nyilvántartandók.

A fölkelőkkel eltávozott legénységet az állomány-nyilvántartásból ki kell hagyni: az elvitt lovokról és ökrökről, értékük kimutatásával, külön jegyzéket kell fölterjeszteni. A ménes számadásai felülvizsgálatra ezentúl a budai főhadbíztossághoz küldendők. Legrosszabbul a szegény bakák jártak: ezeknek a magyar kormánytól engedélyezett magasabb zsoldjuk egyszerűen be lett szüntetve.

A ménes ügyei tehát a rendes kerékvágásba zökkentek. De annál több gondja volt az igazgatónak!

Új év után egy ideig csak reménykedett, hogy a császári csapatoknak sikerülni fog az elvitt ökröket és szekereket az »ellen-ségtől« visszaszerezni, — úgy mint sikerült a ménes visszaszerzése. Idő multával azonban ez a reménye mindjobban eltűnt. Az ökröknek, szekereknek nyomuk veszett: mintha a föld nyelte volna el azokat. Most már bizonyosra vette, hogy a magyarok visszavonulások közben az ökröket levágták és elfogyasztották; a szekereket pedig és az elvitt többi szerszámot a nagy hidegben feltűzelték.

A gazdaságnál mindössze 15 ökör és 4 igásló maradt vissza. Ezek talán kint a pusztán vagy pedig távol voltak, a magyarok a többit elvitték. Az ökrök közül kettő beteg, egy páratlan volt. Az igazgató tulajdonképpen hát csak 12 munkaképes ökörrel rendelkezett. Ezekkel és a visszamaradt csekély béres erővel természetesen még a legszükségesebb gazdasági munkákat sem lehetett elvégezni. Abba kellett hagyni a trágyázást és a cséplést is, melyet idegen katonacséplőkkel végeztek. S minthogy a gazdaság katonai munkás személyzete a magyarokkal elvonult: a cséplésre iderendelt idegen csapatbeli katonákat kellett helyettük a készletek megóvására, őrszolgálatra is felhasználni.

A tél folyamán végzendő gazdasági munkák folytatásáról és bevégzéséről teljesen le kellett mondani. Ám a tavaszi munkálatokat: a szántást, vetést beszüntetni nem lehetett. Már pedig ezekhez igás-erőre volt szükség.

A mint tehát időhaladtával mind bizonyosabbá vált, hogy az elvitt ökrök többé vissza nem kerülnek: az igazgató megtette előterjesztését új ökrök és új szekerek beszerzésének engedélyezése iránt.

Hofmann kérelme azonban a bécsi hadügyminiszterium ellenzésén hajótörést szenvedett. Aggódtak — mint később látni fogjuk: nem alaptalanul, — hogy a nagy költséget okozó új befektetés kockázatos leend. »A magyarországi viszonyok — ezt írja az osztrák had-

ügyminiszter január 18-án a teljes hatalmú Windisch-Grätz hercegnek — még nem öltöttek olyan állandóságot, hogy a bábolnai gazdaságot korábbi állapotába, már most, aggodalom nélkül visszahe-lyezni lehetne.« A Bábolna vidékén észlelhető állapotok miatt arra sem lehet kilátás, hogy a tavaszi szántást és vetést a környékbeli munkások szakmányban végezzék. Mindezeknél fogva a bábolnai gazdaságon csak úgy lehetne segíteni, ha a Windisch-Grätz vezérlete alatt álló császári hadsereg ugyanannyi ökröt, szekeret és egyéb eszközt, mint mennyit a rebellesek Bábolnáról elvittek, az országban zsákmányoltatna, vagy az esetleg már zsákmányolt hasonló tárgyakból Bábolnára átengedne.

Windisch-Grätzben — dicséretére legyen mondva — volt annyi becsületérzés, hogy a hadügyminiszter által javasolt módozat végrehajtására első szóra nem adta oda magát. Előbb bekérte Torkos kir. főhadbiztos véleményét. Ez a hadügyminiszterium javas-
lata ellen szavazott, véleményét Windisch-Grätz elfogadta — s így a megoldásnak ez a módja elvetetett.

Míg a magas hatóságok és uraságok között e kérdés elvi tisztázása folyt: addig az idő szépen haladt előre tavasz felé. Hofmann napról-napra fokozódó aggodalommal és türelmetlenséggel várta a határozatot. Nyugtansága nem volt indokolatlan: 138 darab ökröt itt a mi vidékünkön, kivált háborús időben, rövid határidő alatt össze-
szedni, nem csekély feladatot képez. Nem bírta megállani: még egy előterjesztést tett Hardegg grófhoz, siettetvén az ügy elintézését.

Előbb azonban arról is tájékozódott: lehetne-e a tavaszi szán-
tást, vetést környékbeli munkásokkal végeztetni?

A hadügyminiszter jól gyanította, hogy ezekben a zavaros időkben a szomszéd községekre számítani nem lehet. Hofmann tényleg eredménytelenül tárgyalt velük. A háborús világ az egész környék gazdálkodási viszonyait megbénította. Ács, ahol a Komáromot ostromló császári sereg zöme volt elhelyezve, számításba egyáltalában nem volt vehető. Bana és Igmánd folytonos katonai fuvarozások terhe alatt nyögtek. A sok előfogat-szolgáltatás miatt vonóerejük annyira legyöngült, hogy a maguk munkáit is nehezen végezheték, idegen munkát egyáltalán nem vállaltak.

Maradt volná még Tárkány. Ez eleinte hajlandónak nyilatkozott ugyan, de később szintén az előfogatokkal való túlterheltetésre és a takarmányszükségre hivatkozva, ajánlkozását visszavonta.

Időközben a felsőbb hatóság is engedékenyebb kezdett lenni.

A helyszínére egy bizottságot rendelt a gazdaság viszonyainak rendezése céljából. A helyi viszonyok alapos mérlegelése után konstatálták, hogy abban az esetben, ha a földeket egy éven át paragon hagyni s e miatt a ménes zavartalan ellátását kockáztatni nem akarják: az elvitt ökrök és szerek pótlásáról halaszthatatlanul gondoskodni szükséges.

Erre aztán végre mégis megpuhult a fensőbb hatóság ellenállása. Az új fölszerelésre szükséges 4896 forint 50 krajcárt a pozsonyi hadi pénztárból kiutalták, egyúttal azonban utasították Torkos főhadi biztost, hogy ezen összegnek a vármegyékre való arányos kivetése és behajtása iránt intézkedjék.

Az engedély folytán március 12-ig mind a 138 ökör együtt volt. A gazdaságból elvitt 52 katonabérest polgári napszamosokkal pótolták, a kik napi 12 krajcár bért és 2 adag katonakenyeret kaptak.

Welden Bábolnán. Beköszöntött a kikelet. A mező kizöldült és a természet minden megnyilatkozása a békét hirdette. Kint pedig az országban ezalatt gyilkos csaták dúltak. A magyar sereg fegyvereit állandó szerencse kísérte. Kápolna, Szihalom, Szolnok, Hatvan, Tápió-Bicske, Isaszeg, Nagysalló mellett diadalt diadalra halmozott.

Ezek a diadalmok buktatták meg Windisch-Grätz herceget. Ápril 12-én a hadvezérségről visszahívták. Helyére a császár báró Welden Lajos tábornagyot nevezte ki teljes hatalmú császári biztossá és fővezérré.

A tavasz nyitával vidékünk megint megtelt osztrák-katonával. Simunich altábornagy már egy hónap óta ostromolta Komárom várát. A bábolnaiak a Pipaszár erdő melletti magaslatról figyelték az ostromot. Ágyúk villanását és füstjét láthatták. A Csikótelep körül legelő ménes egy-egy dörrenésre fölütötte fejét. Aztán megint nyugodtan harapdálta az illatos füvet.

Az ostromló sereg szomszédságunkban, a Komárom körül fekvő községekben és pusztákon: Szönyben, Harkályon, Csémen, Mocsán, Igmádon volt szétszórva. Betegjei egy részét a bábolnai kórházban helyezték el. Az ostromló sereg vezérlete Ácson ütötte fel hadi szállását. Tisztjei időnkint egy-egy portyázó kirándulást is megkockáztattak. Egy ilyen portyázás alkalmával akadt rá Schluga kapitány a szomszédos Kisbér földesurának, gróf Battyhány Kázmérnek telivér ménesére, mely valahol a Bakonyban volt elrejtőzve. Mint tudva van, gróf Batthány Kázmér nem tartozott a »gutgesinnt« emberek közé; a magyarokkal érzett, azokat támogatta. Büntetésül

elkobozták kisbéri és bicskei szép uradalmait. Schluga kapitány zsákmányából Bábolna egy telivér angol mént kapott, melyet gróf Hardegg később Bábolnáról a piberi cs. k. katonai méneshöz helyezte át.

Az ostromló sereg tisztjeit Bábolna is gyakran látta vendégeiül Ácsról s a szomszédos községekből időtöltésül át-át lovagoltak ide, hogy a ménes szép lovaiban gyönyörködjenek. Egyikük-másikuk az itt elhelyezett remondákból vásárolt is magának. Így többek közt gróf Alberti Albert a báró Kresz nevét viselő 7-ik vasas ezred alezredese egy Schagyát, gróf Alberti Adolf kapitány pedig egy Siglavyt vett meg a ménesből.

Közben híre érkezett, hogy Görgei, diadalmas felső hadjárata után Komárom várának ostrom alól való fölmentésére indul. A hír igaznak bizonyult: Görgei áttörte a Duna balpartján levő ostromzárt és ápril 2.-én bevonult Komárom várába.

Nagy riadalmat keltett Görgei vállalata. Buda felől az osztrák sereg szaporán kezdett Bábolnán keresztül Bécs alá visszavonulni, hogy a védtelenül hagyott császárvárost megvédje. Azon a napon, a melyen Görgei Komáromot megszállotta, a mint a nagyigmándi plébános följegyezte: Igmádon (s Bábolnán is) »nagy sietve vonult keresztül a depót és utána mingyárt a társzekerek nyomban jöttek, se éjjel, se nappal szünete nem volt a menésnek, egy szekér a másikat érte.«

A sereg vonulása másnap, harmadnap is tartott. Egész Nagyigmánd annyira tele volt katonasággal, hogy már helyet sem kapott a sok polgári és papi menekült, a kiknek okuk volt a magyarok elöl az osztrák sereg védelme alatt maradni. A menekülők közt voltak Esztergomból Kunst vikárius (később kalocsai érsek) és Simor titoknok (később hercegprimás), a kik egy éjjelt a nagyigmándi plébános szállásán töltöttek.

Welden báró, a fővezér, izgatottságtól betegen, szintén sietett Pestről az ostromló sereghez. Ápril 24-én érkezett meg Bábolnára. Táborkarával együtt ő is a kastélyba szállt. Két napig időzött itt, mely időre szobái világítására $\frac{5}{6}$ font milly-gyertyát fordítottak.²⁾

1) Nagyigmándi pléb. jegyzők. 22. l.

2) »Die Beleuchtung wurde erforderlich bei der Anwesenheit Sr. Exzellenz der Herr F. Z. M. Baron Welden u. seiner Suite auf die Zeit von 24. bis 25. Apr. 1849. 1. Nacht- $\frac{5}{6}$ Pfund Millykerzen.«

Alig érkezett meg Bábólnára, a midőn délelőtt 10—11 óra tájban rettenetes dördülés rázkódtatta meg a levegőt. Eleintén azt hitték, hogy Komárom vára valamelyik falát vették föl. Csak később hozták a hírt, hogy Gönyőnél a Dunán a magyarok fölrobbantottak egy cs. k. hajót, melyen 300 (mások szerint 600) mázsa puszkapor volt berakva. A rettenetes robaj ide Bábólnára, sőt Nagyigmándra is elhallatszott.

A magyar sereg Komáromba vonulásának hírére a bábolnaikat újból nagy aggodalom töltötte el. Abendroth százados nyugtalan éjszakáin már látta, mint viszik el megint ménesét a magyarok. Hofmann igazgató is annyira kikökönt sodrából, hogy ápril 23-án, a mikor az osztrák sereg már teljes erővel visszavonulóban volt, rendes időjárásai följegyzéseit is abban hagyta. Ő is féltette ökreit, melyekhez egy hó előtt, csak hosszas könyörgésre juthatott.

Aggodalmuk nem volt alaptalan. Már a téli átvonuláskor nagyon megtetszett a ménes a magyaroknak. Bizonyos, hogy győzelmük esetén első dolguk lesz Bábólnán körültekinteni s meggyőződni arról, vajjon a Gödöllőn tőlük visszavett ménes jókarban van-e még?

Báró Welden maga is belátta a veszedelmes helyzetet, a mibe a ménes a kilátásba vett csata balsikere esetén sodortatnék. Alig hogy Bábólnára érkezett, bizonyára Abendroth és Hofmann előterjesztésére, rögtön elrendelte, hogy a ménes a legrövidebb idő alatt készüljön fel és Bábólnáról mindenestől vonuljon el.

»A magyarországi cs. kir. katonai főparancsnokságnak a bábolnai főhadiszálláson folyó hó 24-én 1354. szám alatt kelt jegyzékével tudomásomra hozott — így ír gróf Hardegg ápril 27-én. — miszerint a főparancsnokság a kincstár biztosítása érdekében szükségesnek találta elrendelni, hogy a ménes Bábólnáról visszavonuljon, oly módon, hogy a ménék Győrön át Bécsbe, a ménes többi része pedig négy csapatban Kőszegre és innen a legbiztosabb útirányban Grácba hajtassék.«

Hogy pedig a magyaroktól fenyegetett »aerarische Eigenthum« a zsákmányolástól bizonyosabban megmentessék: Welden azt is elrendelte, hogy a tavasszal vett ökrökből 30 darab a Komáromot ostromló hadtestnek Ácsra azonnal átadassék. Rendeletét még aznap végrehajtották. Az Ácsra behajtott ökrök felerészét a gróf Nugent 30. számú, másik felerészét pedig a gróf Khevenhüller 35. számú gyalogezred vette át s az ökröket a sereg élelmezésére rögtön le is vágta.

Fejlesztettség. Bábolna személyzetének a lefolyt félesztendő alatt két ízben is alkalma nyílt arra, hogy a ménes nagy állományával a rögtöni elvonulás előkészületeibe magát begyakorolja. Mindamellett elképzelhető: milyen zűrzavar támadt mindenfelé, milyen fejlesztettség állott elő és micsoda idegesség lepett meg mindenkit!

Az általános kavarodást az is fokozta, hogy Bábolnán tartózkodott a fővezér, a kit az utóbbi napok eseményei idegbeteggé tettek. Bizony nehéz helyzetük volt e két napon a ménesintézet vezetőinek!

Kétségtelen különben, hogy Welden tábornaszernagy úr mellett egy hatalmas érzés: a félelem is megzavarta és sietésre ösztönözte a bábolnaiakat. Nem tudhatták: melyik percben robognak be Komáromból az ördögös huszárok, a kik a lefolyt három hónap alatt ismételten megtanították az osztrákot a magyar név tiszteletben tartására.

Első sorban az intézet ménlovaik készítették el az útra. Ezek Welden rendelkezése után másnap, ápril 25-én Bécs felé már megindultak. Állott pedig ez a transport egy őrmester vezetése alatt 4 káplárból és 58 közlegényből, a lovak száma: 104 mén és 4 hátszló volt. A bábolnai főhadai szálláson tartózkodó Bene Antal cs. k. főszállási k. országos biztos (fura titulusa volt!) egy előre küldött szálláscsinálóval már ápril 24-én értesítette az útba eső vármegyék alispánjait a lovak érkezéséről. Levele, melyet épenséggel nem nevezhetünk a magyar stílus remekének, következő volt:

»Tekintetes első Alispány ur!

Folyó hó 25-ikén innen elindul egy szállitmány a helybeli cs. k. ménesből 106 ló és 63 főből álland, mely szállitmány azon nap Győrre beérkezend onant 26-án Öttevényre, 27 én Mos nyra 28 Kán Haimburgba utját folytatni fogja, melly számára állomásonként megkivántatik 63 kenyer 159 abrak 106 széna tiz fontos és 4 négyfogatu kocsi Költ Bábolna 1849 április 24 « (Aláírás)

A mint látható az íratból: ugyancsak siettették a ménesnek biztos fődél alá jutását. A vezető őrmester nem is volt képes ezt a gyors tempót betartani. Hainburgba nem 28-án, mint előírva volt, hanem a levélre vezetett följegyzés szerint két nappal később, csak 30-án érkezett. Onnan egy nap alatt Bécsbe vonúlt. Bécsből később a törzsméneket Grácba az anyaméneshhez, a többi mént pedig a Lambach melletti stadl-i méntelephez küldték.

Az anyaménések és csikóménések útra készítésével is serényen

foglalkoztak. Közben azonban egy nagy kérdés merült föl: mi történjék a ménesintézetben elhelyezett termény- és anyagkészletekkel? Az állatokat saját lábukon el lehet hajtani; de már a magtári készletet, széna- és szalma kazlakat, tűzifát és egyéb anyagokat csak nem lehet szintén Grácba elvinni?

Welden báró erre a kérdésre is talált megoldást. Ide rendelte Takó István győrmegyei szolgabírót (úgy látszik az igmándi közigazgatási tisztviselők rebellis voltak miatt hitelüket veszítették) és meghagyta neki, hogy a Bábolnáról el nem szállítható készleteket az igazgatótól vegye át és mindaddig őrizze meg, míg a ménes megint visszaérkezik.

Szegény Takó eleinte ámuló-bámuló a furcsa kívánságon. De aztán mit tehetett egyebet? kénytelen-kelletlen meghajolt a megbízatás előtt. Hofmann igazgatóval kimentek a kenyérmagazinba. Ott annak rendje-módja szerint felolvasták a katonakenyerek számát. (Ugyan ezt is őrizni kell-e a ménes visszaérkezéséig? — gondolta Takó). Mikor ezt elvégezték, kísétáltak a fadepotba. Ott is felolvasták és számbavették a tűzifa mennyiségét. De már ekkor türelmetlenné lett Takó: hiszen ha a gazdaság minden egyes cikkét ilyen kétségbeejtő pontossággal olvassák át és a magtári készleteket az utolsó szemig fölmérik; akkor a készletek átadása éppen négy heti időt igényel. (Ha ugyan addig a magyarok olvasatlanul át nem veszik az egész készletet).

Ez az érv hatott. Abban hagyták a további részletes számbavételt. Bementek a kancelláriába, elővettek két árkus papírost s egyikre Takó, másikkra Hofmann szép sorban minden egyes terményt, anyagot, szerszámot följegyeztek. Aztán a rend meg igazság kedvéért zárásként ráírták, hogy felolvasva csupán a kenyér meg a fa lett; a többi cikk ellenben, a mint írták: *idő hiányában* — csak megközelítő számban volt átadható, illetve átvehető.

Az új átadás befejezése s az iratok kicserélése után Hofmann még összeszedte az igazgatóság pénzkészletét és beszolgáltatta a ménes pénztárába. Azután Wicha furírral kiválogatta az okmányokat, a melyek alapján számadásait Grácban elkészítendő.

Az alatt, a míg az igazgató Takóval bajlódott a szekerekre felrakták a fontosabb iratokat, a templomi szereket, a katonai mondúrt és a lovak abrakját. Az írártár legnagyobb része, a kastély vendégszobáinak berendezése, a tiszték és nős altiszték bútorai,

háztartási cikkei és állatai a bizonytalan sorsnak kitéve mind viszsza maradtak.

Ki hogyan lehetett, gondoskodott holmijáról. A kinek a vidéken ismerőse volt: azt kérte föl el nem vihető ingóságai megőrzésére. A bábolnai tábori lelkész például az igmándi plébánost. »Belosits Sándor (ápril 25-én) éppen déli 12 órakor írt - jegyzé föl annaleseiben az igmándi plébános — hogy gyorsan menjek föl és holmi butorait hozassam magamhoz. Azonnal felmentem gyalog, mert kocsit semmi áron sem lehetett kapni. Ők már mind készen voltak, másnap útnak indulandók. Mi érzékenyen bucsúztunk egymástól, sűrű könnyük közt, elkészülvén a halálra. Én irigylém az ő sorsát, én is örömetst menekültem volna vele.

25-ről 26-ára éjjel küldém a hosszú szekeremet Bábolnára, de nem az országúton, mivel azon lehetetlen lett volna menni a sok szekér miatt hanem mellékes úton és reggel mintegy két órakor már visszatért meg rakva a t. útnak minden butorával, miket azonnal szobáimban elrakván, már akkor (éjjel 2 órakor) kezdődött Komárom előtt a csata.«¹⁾

Szép csillagos éj volt, semmi szél nem fújt: a szép éjszaka csöndjét egyszerre ágyúk dördülése szakította meg. Sietni kellett az útrakeléssel! 26-án kora reggel, a Komárom alól áthangzó ágyúdörgések zsilvajában indultak meg Bábolnáról. Fájó szívvel, lehangoltan hagyták el otthonukat és indultak neki a bizonytalan jövőnek. Az asszonyok hangos zokogással váltak meg otthonuktól.

Az utolsó hivatalos teendő is szomorú: temetés volt. A tábori lelkész, mielőtt útrakelt volna, reggel még eltemetett egy, a megelőző napon a kórházban elhalt közlegényt, aki a Bábolnán átvonult Fürst Carl Schwarzenberg 19. számú gyalogezred kötelékébe tartozott. Csak azután csatlakozott a menethez.

A kórházban ápolt tizenkét beteget is elbocsátották, egy súlyos sebesültet a győri kórházba szállítottak. A kórház feloszlátása után a ménesintézeti orvos, dr. Steingassner, feleségestől szintén útra kelt. Egyelőre Győrbe ment; onnan aztán a Bianchy 63. számú gyalogezredhez tették át ezredorvosnak.

Legutóljára a Sándor- és Erneszt gyalogosokból a ménesintézethez őrszolgálatra kirendelt 29 legény hagyta el Bábolnát: a kis csapatot tizedese szintén Győrbe vezette.

... S a mint Bana felé ezek lépteinek ritmikus zaja is elhangzott: néma csönd borult Bábolnára. Éppen úgy, mint az 1809. évi francia invázió idején, most sem maradt itt más vissza, csak a holtak künn a temetőben ...

¹⁾ Nagyigm. pléb. jegyzők. 22. l.

Útban Grác felé. A menekülő ménes négy csapatban indult meg Bábólnáról. Az állatok létszáma 676 ló és 132 ökör volt. Az ökrökből 88 darabot a megrakott 22 szekérbe fogtak, 44 darabot pedig egy csapatban lábon tereltek. Az útra kelt személyzet létszáma a tisztekkel együtt 211 főre rúgott.

Welden báró a ménes mellé fedezetül egy kúraszír-osztályt rendelt ki és a csapatnak a következő útirányt írta elő: Bábolna, Szentmárton, Egyed, Sopron, Bécsújhely, Grác. Az árvizek miatt azonban ezt az útirányt betartani nem lehetett. Szentmártonról nem Egyed, hanem Pápa felé csapott át a menet.

A költözködő ménesnek, mintha a sors üldözte volna, az úton tömérdek baja volt.

Alig indultak meg Ölbő felé, még talán a birtok területét sem hagyták el, már is baj támadt. Az útrakeléssel járó nagyobb zaj és szokatlan mozzanatok idegessé tette az anyaménest: az öregebb lovakat még csak együtt tudták tartani, de a megriadt csikókból tizenegy darab a csapatból elvált és Bábolna felé visszazaladt. A nagy sietségben nem érték reá, de talán bátorságuk sem volt arra (az ágyúörgést még mindig egész tisztán halották!), hogy a megszökött csikók után visszamenjenek. Sorsukra bízták hát a szegény kis állatokat. Közülök négyet tárkányi lakosok fogtak be és Orbán vasdinnyeiek gazdatisztnek 26 forintért eladták, a ki aztán 1850. augusztus hóban a csikókat Bábólnára önként vissza küldte; négy darabot pedig 1850-ben, mikor a ménes egy része Bábólnára visszakerült: a vidékbeli gazdáknál (Mindszenten, Pázmádon és Kisbéren) nyomoztak ki.

A csapat első pihentető állomása Tét volt. Innen 27-én Pápán keresztül Kis-Cellig mentek, hol a falútól egy óra járásnyira levő erdőben háltak meg. Veszteségük e napon egy hátszló és 1 szopós csikó volt, melyeket teljes elgyöngülésük miatt az útban visszahagyni voltak kénytelenek.

Másnap 28-án, Sárvarott pihent meg a csapat. Szép holdvilágos éjszaka volt: a csapat már éjjel tájban fölkerekedett, hogy útját Kőszeg felé folytassa. Egyszerre a ménest páni félelem lepte meg; valamitől megriadt és feltartóztathatlan vágatásba csapott. Vad hajsza kerekedett az ismeretlen terepen: elől a szágúldó ménes, nyomában a csikósok nagy körben. Érdekes, de aggodalmas verseny volt ez a hold megvilágította mezőn. A veszett hajtás közben egyik altiszt fővel bukott lováról egy homokgödörbe; egy elválasztott csikó

meg a tolongásban olyan súlyosan megsérült, hogy az útban vissza kellett hagyni. A mint a ménes kitombolta magát: elfáradtan megcsöndesült és megnyugodva folytatta útját.

A ménes ijedelme az ökröket is megriasztotta. Szétszóródtak s egy darab közülök a Sárvár közelében levő erdőbe futott. Csüllög András és Schneider Károly katonabéresek certifikáton igazolták, hogy az erdőben, szorgos nyomozásuk dacára sem volt az ökör feltalálható. Később, már Kőszeg táján még egy ökör veszteségük volt: végkimerültségben elhűllött s az úton visszahagyták.

Reggel Kőszegre értek. A mint a ménes előlmenő lovainak patái alatt az utca kövezete megkoppant: megint ismétlődött az éjszakai jelenet. A lovak újból megriadtak és a csikósoktól űzve, a város főterére vágattak. A szokatlan zaj reggeli álmukból riasztotta föl a békés polgárokat; hamarjában, a lódobogásra azt hitték, hogy városuk lovasharc színhelyévé lett.

Kőszegen már várta a csapatot gróf Hardegg segédtsíztje: Maresch hadnagy. A segédtsízt a kőszeg—gráci útirány megállapítása ügyében előző napon Sopronban gróf Castiglionival, a soproni kerület katonai parancsnokánál járt. Onnan ment át Kőszegre s ott gróf Hardeggnek azt az írásbeli parancsát kézbesítette Abendrothnak, hogy az igába nélkülözhető ökröket Kőszegen az osztrák sereg élelmezésére kell átadni.

A parancs folytán Hofmann igazgató a csapatnál levő ökrökből harminc darabot mingyárt kijelölt. Ezeket aztán még az nap (április 29-én) Kőszegen le is vágták. A tavasszal vásárolt ökrökből tehát egy hét alatt már 52 drb került fogyatékba. A még hátralevő 100 darab elérte ugyan Grácot. De alig értek oda, a gráci főparancsnokságnak május 3-án kelt rendelete folytán ezeket is a Magyarországon operáló osztrák sereg húsregije számára, a mürzzuschlagi térparancsnokságnak kellett átadni.

Kőszegről, miután az ottani kórházban az úton megbetegedett két katonát elhelyezték, még 29-én tovább indultak. Másnap Gross-Petersdorfba érkeztek, a hol inszakadás miatt egy elválasztott csikót hagytak vissza. Április 30-án Hartbergbe, Stíriába érkeztek. Itt két napig pihenhettek. Május 3-án Gleisdorfban háltak meg; végre 4-én, tíz napi keserves küzdelem után Grácba érkeztek, hol gróf Hardegg ménesfelügyelő már várta őket.

Grácban magában az egész ménes elhelyezésére hely nem volt. Egy részének a körülötte levő községekben voltak kénytelenek

szállást szorítani. A Grácban maradt részt, úgy a személyzetet, mint a lovakat, különböző helyekre szétszórva tudták csak, úgy a hogy elhelyezni. A ménes parancsnoksága és törzse a gráci méntelep kaszárnyájában kapott helyet. Itt lakott a parancsnok, az adjutáns, a főgyógykovács; itt voltak az iparos katonák s itt helyeztetett el, megfelelő ápoló személyzettel, a törzsmén- és a 120 drbból álló anyaménos-osztály is. Az igás kancák a »Fekete-sas«, »Arany-bárány« és a »Víg-paraszt« vendégfogadók istállóiban találtak otthont. A ménésikókat részben a piberi katonai ménesnek adták át, részben Puntigamban és Szentgotthárdon (Vasr.egyében), a kancacsikókat pedig Feldkirchenben, Grosspulzon és Kaldorfon helyezték el.

A tábori káplán és a fűrirok a jezsuiták klostromában kaptak szállást. Az igazgató és a számvévőtiszt pedig magánlakást fogadtak maguknak. Az igazgatónak első dolga volt, hogy 1848. november 1-től (a katonai év kezdetétől) az eltávózás napjáig, ápril 26-ig terjedő számadásait egybeállítsa. Szerenese, hogy ez a Grácban készült és ott a ménesparancsnokságnál visszamaradt számadás elkerülte a későbbi (augusztus hó 4-iki) betörés pusztításait. Ez a számadás részleteiben is mutatja azt a zilált állapotot, mely a háborús év ezen időszakában Bábolnára nehezedett.

A bábolnai tábori káplán gráci tartózkodása alatt, több ízben is szomorú kötelességet teljesített. Tizenhárom derék magyar katonát készített elő a halálra. Nádorhuszárok voltak; ők is mint sok társuk, idegen állomáshelyükről a haza védelmére akartak hazajönni; de útközben, nem minden küzdelem nélkül, elfogattak és kivégeztettek. Szökésüket és gyászos esetüket részletesen *Frey A.* írja le.¹⁾ Bellosits bábolnai káplán adta meg nekik az utolsó vigaszt, ő temette el őket és vezette be neveiket a bábolnai halottas könyvbe. Szabadságunk vértanúi ők is; megérdemelték, hogy neveiket itt följegyezzük:

1849. jun. 23-án a Mura melletti Bruckban agyonlövették (»Durch scharfe Execution mit Pulver und Blei«): 1. Kocsis Pál jászapáti szül. 27 éves r. kath. tizedes; 2. Mille János karcagi, kiskisállási szül. 27 éves, ref., tizedes; 3. Sipos Gábor kúnhegyesi szül. 29 éves, ref., tizedes; 4. Kovács Lajos, nárai (vasm.) szül. 38 éves r. k. közlegény; 5. Kuklitz János, kiskúnházi szül. 28 éves r. k. közlegény; 6. Szabó József, árokszállási szül. 23 éves r. k. közlegény.²⁾

¹⁾ *Frey A.* Ludwig Kossuth und Ungarns neueste Geschichte. Mannheim 1849. III. 87-90. l.

²⁾ Bábolnai Sterb-Protokoll II. 22.

1849. júl. 6-án Marburgban, Alsó-Stíriában agyonlövették: 7. Szokolay János, ceglédi szül. 25 éves evang. őrmester; 8. Lengváry N. szolnokabonyi szül. 26 éves r. k. tizedes; 9. Gyökeres András kójai (?) kúnsgái szül. 29 éves ref. tizedes; 10. Kőműves János jászberényi szül. 28 éves r. k. tizedes; 11. Deák János solti szül. 34 éves evang. tizedes; 12. Herczegh Károly kecskeméti szül. 25 éves ref. helyettes tizedes; 13. Tabán Péter karczagi szül. 28 éves ref. közlegény.¹⁾

Gazdátlanul. Ápril 27-én délután 2 órakor vonúlt keresztül Igmádon az utolsó es. k. csapattest. Jóformán még ki sem hült hát a hamú az elhagyott tűzhelyeken, mikor már a magyar huszárok Bábólnán megjelentek. Keresték a ménest, — biz annak hült helyét találták! A csalódás szörnyű haragra lobbantotta őket: boszúból rombolni és rabolni kezdettek. Zúztak, törtek. Így például Hofmann igazgatónak egy újítását, a takarmánygőzölő-készüléket, a milyen akkor még kevés volt az országban, teljesen tönkretették. Még az uradalom banai épületjeire is rákerült a sor: az ottani uradalmi köresma ajtait és ablakait is megrongálták.

Behatoltak a magtárba és a raktárakba és bizony nem kímélték a Takó őrizetére bízott készleteket. A magtári készleteket (4013 mérő búzát, 747 mérő rozsot, 100 mérő kétszerest és 260 mázsa lisztet) Komáromba szállították. Az alatt a két hónap alatt, a míg Komárom vidékén, — tehát itt Bábólnán is — urak voltak: teljesen kifosztották az uradalmat. A magánlakásokat is feltörték és az ott talált háztartási cikkeiket elvitték. Sőt még azokat a bútorokat is felkutatták és elkobozták, a melyeket a bábólnaiak, eltávozásuk előtt megőrzés végett vidéki ismerőseikre bízta. A tiszték és alkalmazottak hátrahagyott teheneit és üszőit magukkal vitték, azután május elején Győrött, a magyar sereg intendántúrája által árverésen eladták.

Nem mentegetem véreimet; Biz ezek csúnya dolgok voltak! De hát háború idején sok meg van engedve, a mitől a békeszerető ember megirtózik. Különben úgy látszik: »Szabad a vásár« elve érvényesült. Nem csak a magyar sereg tette rá kezét hadi joga az uradalomra. A vidékbeli lakósok is éltek az alkalommal és dézs-málgatták a gazdátlan gazdaság készleteit. Sőt egyesek (nem csak parasztok, de urak is) jóformán meg sem várták, míg a ménes eltávozott, máris harácsoltak.

¹⁾ U. o. II. 25-26 l.

Május végén Klapka tábornokot bízták meg Komáromvára és a körülötte fekvő csapatok parancsnokságával. Erre az időre a magyarok már egész otthonosan érezték magukat Bábólnán. A kasza alá érett fűvet részes munkásokkal lekaszáltatták és vontatókba gyűjtették. Ezt a szénát azután itt a birtok területén és a szomszéd községekben fekvő csapatok mihamar el is fogyasztották.

A Klapka alatt álló hadtest egyes osztályai a Csallóközt is megszállva tartották. Junius 20-ika táján jelentették, hogy az osztrák a miunktól védett aszódi hid ellen kísérel meg támadást. Visszaverésére Klapka gr. Esterházy Pál ezredest Nagy-Megyerre, gróf Zichy Ottó ezredest Apáca-Szakállásra, Kosztolányi ezredest pedig az aszódi híd mellé rendelte.

Ebben az időtájtban adhatta ki Klapka a következő dátum nélküli rendeletet hadsegédéhez, Prágay János alezredeshez:

»Lieber Prágay. Ich höre eben, dass man die bei den Battaillons befindlichen Bábolnaer, Ó-Szönyer und Vas-er Béres-wägen unterschlagen will, — ich bitte den Befehl zu erlassen, dass alle diese Wägen sammt Bespannung an die Intendantur abgegeben werden sollen, den sonst giebt's Scandale. Dein Klapka.«

Prágay erre aztán kívülről ráírta: Ad circulandum bei den
Divisions Esterházy
Zichy,
Nedbál
Kosztolányi

zur schlennergsten Abhilfe. Prágay.

Aztán rábízta egy huszárra, hogy vigye sorban a megnevezett divízióparancsnokokhoz.

Ime most már tudják, hogy a Bábólnáról dec. 28-án elvitt ökrök hová kerültek. Hofmann, mind tudjuk, azt hitte, hogy az ökröket a visszavonuló magyarok levágták. Csalódott. Podgyászszekerekbe fogva, a katonabéresék gondozása alatt végigkísérték a magyar sereget az egész téli diadalmas hadjárat alatt. Nagy részük, mint a kapituláció után visszakerült katonabéresék mesélték, a gyors téli menetekben lábtörés miatt tönkre ment ugyan, mind amellet egy részük épségben Komáromba került. Ott teljesített szolgálatot a magyar sereg ellátása körül. Bizony még megéjzük, hogy visszakerülnek Bábólnára. S Hofmannak is lesz alkalma nemsokára, hogy ökreit Komárom várában viszontláthassa!

A császár Bábólnán. Az öreg Welden nem sokáig intézte Magyarországot és a háború sorsát. Május 30-án a bresciai hiéna:

Haynau váltotta fel őt a fővezérségben. Ez csak az orosz segélyhadakra várt; a mint ezek megérkeztek: rögtön támadást intézett a magyarok ellen.

Győrt, a melyet Görgei megszállva tartott, június 28-án megvette. Győr megvétele után a vidékünkön: Ácson, Banán, Nagy-Igmándon és Bábólnán állomásozó magyar csapatok Komáromba húzódtak vissza. Az üresen hagyott falvakat azonnal megszállotta a császári katonaság.

Az első cs. k. csapat, a Wohlgemuth vezérlete alatt álló seregből június 30-án déltájban ment keresztül Bábólnán és délután 2 órakor ért Nagyigmándra. Az ott előrsőn levő magyarság csak akkor vonult vissza Komárom felé. Öt huszár azonban egész közel bevárta az osztrákokat. Az igmándi plébános kertjéből pisztolyaikkal rá is lőttek az ellenségre. A lövésektől a plébános ökrei megriadván, Bábolna felé, a cs. k. katonasággal szembe iramodtak. Észrevették ezt a huszárok; se szó, se beszéd: sarkantyúba kapván lovaikat, az ellenség szemelättára visszaterelték az ökröket a plébános udvarára, azután az előrsők után elvágtattak.¹⁾

A huszárok bravúros viselkedésén kívül egy másik érdekes epizódot is följegyzett a nagyigmándi plébános. Wohlgemuth katonái Bönyön elfogtak egy magyar embert, a kit aztán fegyverek közt kísérték a csapattal. Alig hagyták el Bábolnát, Csanak és Nagyigmánd között, a vakmerő fogoly kiragadta egyik kísérője kezéből a puskát és mielőtt megakadályozhatták volna, Perin tábornok segédtsíztjére lőtt. Ez menten halva bukott le lováról. A feldühödött katonaság a foglyot ott helyben darabokra vagdalta. Az agyonlőtt főhadnagyot egy másik főhadnaggyal együtt, a ki kolerában halt el, júl. 1-én az egész tisztikar részvétele mellett (Wohlgemuth is személyesen jelen volt) a nagyigmándi plébános temette el.

A császári csapatok felvonulása különösen július 2-án öltött nagy mérveket. Megint hangos lett Bábolna a minden irányból, Győr, sőt még Tárkány és Csep felől is átvonuló osztrák csapattestek kürtjeitől. S ez így tartott öt napon át. Wohlgemuth után a Moltke altábornagy vezetése alatt álló 3. hadtest jött, melyet ismét a muszkák váltottak föl.

Az osztrák és orosz egyesített haderő egy csapata Bábólnán, is táborozott. Ez a pusztá már teljesen ki volt fosztva: itt semmi

¹ Nagyigmándi pléb. jegyzők. 24. lap.

kárt nem tehetek. Rávetették hát magukat a banaiak bábolnai szőlőikre s annak legnagyobb részét elpusztították.

Július 1-én vasárnap az új fővezér, Haynau, a seregnél levő fiatal császárral maga is megindult Győről és a Kaiser-Ferdinand vasasereg védelme alatt Banán ütötte föl főhadi szállását. Banáról adott ki egy kiáltványt, melylyel megtiltotta a magyar, ú. n. Kossuth-bankók forgalomba hozatalát.¹⁾ Innen intézte az Ács, Csém, Moesa körül lefolyt véres csatát, melyben a császár is részt vett és a melyben az osztrákot a vereségtől csupán a Paniutin kozákjai mentették meg.

Ő Felsége udvari szállása, és ezzel együtt a főhadi szállás is két nap múlva Bábolnára tétetett át.

A lefolyt hetekben a magyarok minden megmozdíthatót, még a kastély vendégszobáinak butorait is elhordván: az udvari szállás berendezése a főudvarmesternek elég gondot adott. Ő Felsége és Haynau ágyaikba derekaljat sehol nem találtak. Hoyos alezredes Banára küldött át egy káplárt: keressen ott derékaljat. Kapott is Milkovits Antal birtokosnál. Az erről szóló elismervény, melyet Hoyos maga már előre megirt, csak Milkovits nevét jegyezte be utólag a helyszínén a káplár, a következőleg hangzik:

»BESTÄTTIGUNG.

Dass zum Gebrauch des Hoflagers von Herrn Milkovits aus Bana zwei Stück Matratzen requirirt wurden, welche man nach den Abmarsch von Bábolna wieder zurückstellen sich verpflichtet, wird anmit bestätigtigt Bábolna den 3-ten Juli 1849. Hoyos Obsl. eut. «

Erre az elismervényre a káplár pótlólag még a következőt írta:

»QUITTING.

Uiber eine Madratze, welche ich für Seine Excellenz Feldzeigmeister Haunau von Herrn Milkovits richtig übernommen habe, hiemit quittirt wird Bana am 3. Juli 1849. — Korpl. Marjanatze, Nro. 2. Bothe. «

Ő Felsége ez alkalommal első ízben volt Bábolnán. Három év múlva (1852), mikor megint erre járt: vajjon visszaemlékezett-e az itt töltött három napi tartózkodására? Július 5-én már vissza tért Bécsbe, pedig híre volt, hogy továbbra is a hadseregnél marad s évvel Nagyigmándra is átmegy. Július 7-én a nagyigmándi plébánosnál már a szállását is megcsinálták; pedig e napon már Schönbrunnból intézett kéziratot az úrbéri tartozások eltörlése tárgyában.²⁾

¹⁾ Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsájtott manifesztimoknak. Buda. 1849.

²⁾ Gyűjteménye stb. I. 110.

A fiatal császárral Haynau is átjött Bábólnára. Az itteni főhadi szállásról adta ki július 4-én azt a hadi parancsot, a melyvel a kelméknek az országból való kivitelét tilalmazza.¹⁾

A Milkovits matracai azonban, Hoyos ígérete ellenére, nem kerültek többé vissza Banára. Ugyan ki törődött volna abban a zűrzavaros világban, mikor jobbra-balra dülő csaták folytak, egy pár derékaljjal? Senki más, csak Milkovits: ő nem hagyta a dolgot szó nélkül. Várt egy darabig türelmesen. De mikor hónapok múltak: elvesztette türelmét. Októberben fölirt Haynauh-hoz és kártérítést követelt. A vérszomjas ember, aki a szabadságharc áldozatait akkor gyilkoltatta legjobban: Hofmann igazgatót bizta meg az ügy rendezésével. Hofmann aztán a Milkovits követelte 60 forintot az uradalmi pénztárból kifizette.

Kezdődik az aratás. A császár eltávozása után Haynau áttette főhadi szállását Bábólnáról Nagy-Igmándra, honnan aztán július 7., 8. és 9-én ismét több kiáltványt és hirdetést tétetett közzé.

Eltávozása előtt a hadseregben nagyon felszaporodott kolera-beteg katonák gyógyítására Bábólnán egy tábori kórházat állíttatott föl, illetve ide helyezte át az addig Pozsonyban volt 3. sz. tábori kórházat. Tábori kórházul a majdnem teljesen kifosztott magtárt rendezték be. Az intézet feldúlt levéltárának egy töredékes adata különben azt is sejteti, hogy nemcsak a tábori kórház volt itten, hanem egyidőre a Komáromot ostromló hadtest parancsnoksága is Bábólnára tette át hadi szállását.

Haynau Nagyigmádon sem hagyott hátra kellemes emlékeket. Az ottani református lelkész veszedelmesnek találván a fővezér közelségét: idején Komáromba menekült. Üresen hagyott lakását menten berendezték fogháznak: megtömték minden rendű és rangú, többnyire polgári állású fogolylyal. Julius 10-én Fieba bányászati r. kath. plébános, László kocszi ref. lelkész, Tóth Sándor oroszlanói jegyző és Győrffy megyei esküdtet hozták eléje. Szegényeket azonnal lehúzatta a deresre és mindegyikre 20 bot- és 20 kancsuka ütést méretett: így kívánta az osztrák-orosz testvéri szövetség. Két nap múlva korán reggel pedig Mannsbart Antal 27 éves csákberényi plébánost és Szikszai János 50 éves csákberényi ref. lelkészt vitték eléje. Röviden bánt el velük: déli harangszóra már mindkettőt föbelövette.

¹⁾ U. o. I. 108.

»Eleget könyörögtem Haynau előtt érettek — írja a nagyigmándi plébános — de mind hasztalan volt. Mindkét szerencsétlen temetőmben vagyon eltemetve különböző helyen. Koporsó és egyházi szertartás nélkül engedték meg nagy könyörgésemre a temetőbeni eltakarítást.»

Július 15-én pedig Schabenfelder fehérvári kanonokot hozták foglyúl Nagyigmándra. Másnap utána jött Pendl, fehérvári káptalani helyettes, hogy szót emeljen érte. De még csak Haynau elé sem juthatott. Susan tábornoki karsegéd a tisztos papot durván vissza-utasította.

Haynau, Bábólnán léte alkalmával az ottani állapotok felől is tájékozódást szerezhett. Láta, hogy a kalász kezd már sárgulni: küszöbön áll az aratás, melyet a császári hadak védelme alatt immár meg lehet kezdeni. Július 3-án csakugyan el is ment Grácba a hadügyminiszter rendelete, hogy az igazgató és a gazdasági osztály az aratás megkezdése végett Bábólnára mielőbb térjen vissza.

Hofmann július 12-én, azon a napon indult haza Grácból, a mely napon Görgei is elhagyta Komáromot, hogy Világosnál végződő útszó útulását megtegye. Útját Bécsnek vette, hol 13-án gróf Hardeggnél jelentkezett. Bécsből Pozsonyig vasúton, innen Gönyőig gőzhajón utazott, Gönyőtől Bábólnáig előfogatot használt. — Közel három havi távollét után július 14-én érkezett meg elhagyott otthonába.

A gazdasági katonai osztály Hechenberger főhadnagy vezetése alatt egy nappal később, július 13-án kelt útra s 17-én érkezett meg Bábólnára. Állott pedig ez az osztály a vezető főhadnagyon kívül, a tábori lelkészből, a fűrírből, 2 őrmesterből, 3 tizedesből, 7 iparosból, 30 katonából (béres, kocsis) és 2 tisztí szolgából, együtt tehát 47 emberből. Négy ígás lovat hoztak magukkal; négy nyergest meg pár nap múlva küldöttek utánuk. A kocsikat, szekereket s egyéb gazdasági eszközöket mind Grácban hagyták. A Grácból visszaérkezett legénységéből egy katonabéres, a megérkezés után rövid időre július 26-án tifuszbán elhalt. Tábori lelkészünk úgy látzik, e napon távol volt, a holtat nem ő, hanem Horváth József banai plébános temette el.¹⁾

Azt a három napot, a mely alatt az osztály is megérkezett: az igazgató tájékozódásra használta föl. Meglepetéssel látta, hogy a magtár nyitva, üresen áll, — azaz dehogv üresen: telve kolerás és sebesült katonákkal. A kastély és a magánlakások mind feltörve és

¹⁾ Sterb-Protokoll II, 23.

kifosztva. A kastélyból pl. gróf Hardegg katonai felügyelő szobáinak majdnem teljes felszerelését, a mit ápril 26-án a nagy sietségben szintén visszahagytak: asztalokat, székeket, kanapékat, ablakfüggönyöket, tükröket, matrácokat, váncosokat, dunnákat, párnahuzatokat ágytakarókat, lepedőket, mosdóedényeket, még a gyertyakoppantókat és a csengettyűzsinórt is elvitték. A képeket sem hagyták a falon: Ferenc császár arcképét és Ferdinánd császár bronzból készült mellszobrát is elvitték magukkal. Ezt még csak lehetett érteni; de azt már nem, hogy mi a manót csináltak azokkal az anatómiai készítményekkel, régi hadi felszerelésekkel és a magas lovagló-iskola szereivel, valamint régi hippológiai könyvekkel, a melyeket a bécs-újhegyi lovagló-intézet feloszlatása után az akkori kormány Bábólnának ajándékozott!?

A szénapajták üresen állottak; a szalma- és tűzifakészlet legnagyobb részben elfogyasztva; a fűvelők lekaszalva, legeltetve, sok helyütt összetaposva. Az egész birtok majdnem teljesen kifosztva; bizony nem csudálnám, ha ennyi pusztulás láttára erőt vett az igazgatón a csüggedés.

A mint a helyzetről tájékozódott: leült és jelentést tett Haynau-nak, a ki időközben már Pestre vonúlt. Bejelentette, hogy a gazdasági osztály Grácból megérkezett. Kérte, hogy miután a gazdasági működést megkezdették, az igazgatóság ellenőrző hadbiztonsága kijelöltesse. Kérdést tesz, hogy az intézet legénysége részére, mely az itt uralkodó aggasztó körülmények közt (»bei dem hier herrschenden drangvollen Umständen«) a vidéken elhelyezett csapatokkal egyenlő viszonyok közt van, adható-e az ezen csapatok részére megállapított hadiilletmény és kenyér-váltság? Részletesen leírván az észlelt állapotot: merész javaslatot tett. Azt, hogy a fennforgó zűrzavaros viszonyok közt, a mikor aratásra munkások önként nem jelentkeznek, az aratás és behordás teljesítésére a vidék népe karhatalommal kényszeríttessék. Miután pedig értesült, hogy Haynau a Bábólnán még feltalálható csekély gabonakészletet előzőleg már a győri élelmezési raktárnak átadni rendelte: utasítást kért ezen készletek átvétele iránt is.

Haynau a pesti főhadiszállásról július 20-án válaszolt. A kényszeraratásra vonatkozó javaslatot elutasította; de arra felhatalmazta az igazgatót, hogy a szálas készleteket, a nagy magtár mögött elhelyezett tűzifát és a kis magtárban levő gabonát átvegye.

Az óvatos Hofmann az átvételnél közbenjárásra a Bábólnán

levő III-ik tábori kórház parancsnokát kérte fel. Együtt vették föl a leltárakat, — melyek azonban az augusztus 4-iki katasztrófa alkal- mával szintén elvesztek. Másfél év múlva, mikor ez a dolog ismét tárgyalatott, már csak emlékezetből, megközelítőleg tudta kimutatni az ekkor talált terményeket.

Talán nem lesznek unalmas, ha néhány tételt felsorolok annak illusztrálására, hogy micsoda gazdálkodás folyt ápril vége óta Bábolmán.

	Takónak átadott ápril 26-án	Találtatott júliusban
Búza	4013	20 p. mérő
Zab	8018	36 » »
Tűzifa	235	30 öl
Liszt	260	30 b. mázsa
Széna	6000	100 » »
Szalma	6000	2400 » »

Az átadás befejezése után hozzáláttak a rendezkedéshez. Hay- nau utalványa alapján a Nagyigmádon tartózkodó hadi pénztárból 4000 forintot fizettek ki a gazdasági kiadások fedezésére. Hofmann az egyik őrmestert mingyárt Győrbe küldte a legszükségesebb szerek vásárlására. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy a legelső bevásárlási tétel *lakat* volt: érthető, hisz minden helyiség fel volt törve! Megkezdette a katonai osztály részére a kenyérsütést s miután a kényszeraratásra vonatkozó javaslatát Haynau el nem fogadta: július 19-én megkísérelte a szükséges aratók biztosítását is. Az aratási hirdetést, amennyiben a közeli községekben, a háborús viszonyok miatt aratókra számítani nem lehetett, távolabb fekvő községekbe: Pér, Páz- mánd, Ravasd, Nyul, Ete, Kisbér, Császár, Pusztavám, Sárkány községekben publikáltatta. Megküldötte Győrvármegyének és báró Majtényi László komárommegyei kir. biztosnak, Hontvármegye ké- sőbbi főispánjának is. Az uradalom küldönce, a kit, hogy a csatár- láncon áteressenek, Hofmann menetlevéllel látott el: Mocsán ke- reste a királyi biztost, a ki azonban akkor már Ácson tartózkodott. Ott vette át részére a levelet Domián k. biztosi segéd.

A környékbeli munkások ez alkalommal is kiaknázták az uradalom kényszerhelyzetét. A búza aratását 5—6-ik, a túlérett rozs aratását a 4-ik részért voltak csak hajlandók elvállalni. Hofmann kénytelen volt ezeket a súlyos föltételeket elfo- gadni. Július végéig a búza és rozs aratása nagyjában be is fe-

jeztetett, sőt már a behordás is biztosítottnak látszott. Ellenben a zabra éppen nem akadt vállalkozó. Tíz nap múlva, július 29-én Hofmann új hirdetést volt kénytelen a községekbe küldeni, melylyel egy kat. hold zab learatásáért 6 frt 40—7 frt 30 krt ígért. Nagy nehezen aztán sikerült ezt is megkezdeni.

Közben nyomozgatta, hogy hova kerültek a Grázba való visszavonuláskor Bábólnán hagyott tehenek. Értesülvén róla, hogy azokat a magyar sereg intendatúrája Győrbe hajtatta: kérdést intézett a győri parancsnokhoz, gróf Apponyi ezredeshez, a tehenek holléte iránt. Apponyi közbenjárására jelentette a győri rendőrkapitány, hogy a tehenekből több darab még mindig Győrött van. Egy felhatalmazott beküldését kéri, a ki az otlólvókat átvinné és a levágott vagy másfelé eladott tehenek iránt az illető felekkel kiegyezne.

Úgy látszik: e felhívás folytán be is mentek Győrbe az egyezkedésre, mert rövid idő múlva, (szeptember elején) a kárvallottak már meg is kapták pénzüket.

Minden a legjobb rendben indúlt volna, ha megint közbe nem jön egy olyan esemény, mely a sokat szenvedett Bábólnának immár csakugyan az utolsó kegyelemdőfést adta meg.

Fogságban. »Ugyanazon napokban, midőn a Tisza és Maros vidékén mindinkább elhomályosúlt a szabad Magyarország szerencse csillaga — írja Horváth Mihály — Komáromnál az, bár igen műlékonyan, váratlan fényvel tündöklék ki.« Klapka tájékozódást szerezvén a várat ostromló sereg létszámáról: augusztushó 3-án a várból kirohant és a Collarado altábornagy vezénylete alatt álló sereget Ács és Herkály táján, pár órai harc után megverte. A császáriak nagy rendetlenségben futottak a lovadi híd felé, hogy azon át a Csallóközbe menekülhessenek. Megfutasuk következtében Bábólna újból ki volt téve a komáromi magyar sereg kényének.

Ennek a napnak reggelén nagy csapat fegyvertelen cs. kir. katona vonúlt keresztül Bábólnán Igmándfelé. A katonák a kórházakban felgyógyulván: a főszereg után siettek az Alföldre. Mindenféle csapattestből volt köztük katona, még muszka is: 39 társzekeret kísértek és magukkal hajtottak mintegy 3000 darab vágómarhát.

Ennek a transportnak szomorú vége lőn. A szemtanú nagyigmándi lelkész ekként írja le a veszedelmet:

»Midőn a magyar csapatok, buszárok és honvédek Moca és Tömörd felől jövének, a cs. kir. katonákra ágyúztak. Ezek földözet nélkül lévén, mindnyájan visszazaladtak és pedig nem az úton, hanem ki merre tudott, a földeken keresztül, ott hagyván a marhákat a zabokban legelni és a

kocsisok kifogyván lovaikat, társzekereiket hátrahagyva, visszanyargaltak. A hátramaradt társzekereket a falusi nép és huszárok tiszlára kifosztották. Mindezeknek a toronyban voltam szemtanúja. *Ezek után a cs. k. zászlót behúzáván*, lejöttem a toronyból és már akkor a huszárok a szent János képénél nyargaltak, úgy hárman, és itt a szentegyház dombja alatt ment három muszka gyalog; egy percben úton érték őket a huszárok, egyik hátrább lévén, magát megadta, szuronyát a földbe szegezvén, de a huszároktól mégis összevagdaltattott, ezt látván, magukat védelmezték és a három huszár nem is bírt velük, míg több huszárok összejövén, mindkét muszkát elsőb eltipratták, azután összevagdalták. Minél a három muszka, valamint két cs. k. katona is a fuhrweserek közül, kik a faluban vagdaltattak össze, szentegyház dombja alatti téren vagynak eltemetve. Temetőben nem lehetett őket temetni, mivel akkor a nép meglagadta az engedelmességet. Igen sokan elesetek a cs. k. katonaság közül, kik anyaszűlt meztelen feküdtek a mezőn.«

Mindezt csak azért adtam elő, hogy előre is rámutassak, minő sors várhatott a feldühödött katonáktól a bábolnaiakra.

A győzelem után Ujházy komáromi kormánybiztos az ácsi pósthivatalban a póstát rögtön lefoglalta és Komáromba vitette. Bábolnát ez a lefoglalás szintén érdekelte: éppen azon a napon adtak föl az ácsi póstán egy küldeményt Grácba, a méneparancsnoksághoz, mely a júliushavi számadáson kívül több jelentést is tartalmazott. Két hóval később, Komárom várának kapitulációja után Hofmann igazgató nyomozta is ezeket az irásokat Komáromban. De az akkori császári kormánybiztos, Jankó Mihály, a ki később a tatai uradalom praefektusa volt, a lefoglalt póstacsomagról felvilágosítást adni már nem tudott.

A bábolnaiak az Igmánd felől visszafutóktól még ugyanaz nap értesültek a csatavesztésről. A hír a bábolnai táborig kórházban nagy riadalmat keltett. Annál csudálatosabb, hogy Hofmann igazgató és a gazdasági katonai osztály helyben maradtak, nem menekültek azonnal és az intézeti pénztárt és saját javaikat sem helyezték biztonságba. Veszedelemtől nem tartva ébredtek másnapra. Annál nagyobb volt ijedelmük, mikor másnap reggel Ács felől egy huszárcsapatot láttak lerobogni. A ki még tehette, elmenekült, beszaladt a közeli erdőbe vagy elbújt a padlásokon. De a kit a gyors meglepetés a helyszínén ért: azt a huszárok kivétel nélkül foglyúl ejtették.

A gazdasági osztály személyzetéből a rabság keserves sorsára jutott Hofmann igazgató, Hechenberger főhadnagy, Wicha főúr, Andorfer őrmester, s kívülök a műhelyekben dolgozó 7 iparos, továbbá 1 tisztiszolga és 1 katonabéres, (ez utóbbi augusztus 20-án

Komáromban kolerában el is halt.¹⁾ A gazdasági osztály többi alkalmazottja idején elmenekült. Egy kisebb töredék idehaza rejtőzött el, a nagyobb rész azonban: 3 káplár, 2 őrzető és 14 béres úgy megriadt, hogy Grácig meg sem állt. Egy katonabéres Pozsonyba vergődött s az ottani katona kórházban elhalt.²⁾

Fogságba került a Haynau rendeletére Bábolnán csak nemrég felállított 3-ik tábori kórház ápoló személyzetéből Hein András századossal, a kórház parancsnokával, dr. Hassinger ezredorvossal és Dinner főorvossal együtt mindenki, akit a hirtelen meglepetés a helyszínén ért.

A huszárszakasz főhadnagya mindenekelőtt a pénztár kulcsát kérte Hofmanntól. Azt a pénzt, a mit alig egy-két hét előtt vett föl Haynau rendeletéből az igmándi hadipénztárból: közel 4000 forintot a huszár főhadnagy zsebetette. Hofmann kért ugyan erről az összegekről a főhadnagy úrtól írásbeli nyugtatót, de a főhadnagy erre a kérésre a szemébe nevetett: komikusnak találta, hogy az ellenségtől a zsákmányról nyugtatót kérjenek. Meg is mutatta mingyárt, hogy ő nem tréfálni jött ide: az irodában levő irásokat és számadásokat összevissza hanyatta, nagyrésztét összetépvé az udvarra kiszóratta, másrésztét pedig becsomagolva elvitette. Közben a huszárok előhozták Hechenberger főhadnagyot, kitől szintén elvették a legénység zsoldpénzét, mintegy 180 forintot, — aztán hozzá fogtak a harácsoláshoz. A Grácból visszatért csapat által onnan elhozott katonai ruházatot, ágyneműeket és egyéb állami javakat, a foglyúl ejtett személyzet összes ingóságait mind elvitték. A Grácból jött lovakból hét darabot, az ígás és nyereg szerszámokkal és kocsikkal együtt szintén zsákmánynya ejtve, estefelé Komáromba visszavonultak.

Hofmann váltig könyörgött a huszár főhadnagynak, hogy most aratás idején, a mikor a pusztá telve volt idegen munkással — ne vigye őt és a gazdaság személyzetét fogságba, élénk színekkel lefőstötte előtte a végpusztulást, mely a birtokot az ő elvitelük esetén fenyegeti. Hiába volt minden könyörgés: semmi egyébbel, csak a rajtuk levő ruházattal, az egész személyzetet Komárom várába magukkal cipelték.

Anarchia. A következő tíz napon át azután a megint ma-

¹⁾ Sterb-Protokoll II. 26.

²⁾ U. o. II. 24.

gárahagyott Bábólnán teljes anarchia uralkodott. Minduntalan egy-egy zsákmányra vágyó részeg huszárcsapat jelent meg a birtokon, s nem csak ezek raboltak, hanem még a szomszédos községek kaszákkal és fejszékkel fölfegyverzett lakóit is rablásra ösztönözték.

Minthogy a kastély és a magánlakások már előzőleg teljesen kifosztattak, rablási ösztönükben szentségtörő kézzel utóbb már templomunkat sem kimélték. Feltörték a templomot s onnan egy-két misekönyv kivételével majdnem minden templomi berendezést, misemondó ruhákat, egyházi fölszerelvényeket elvittek. A kehely és a monstranze — hogyan, hogyan nem? — az ácsi plébánoshoz került, a kitől aztán a következő év tavaszán 11 forintért visszavásároltattak. Kint a pusztán is fosztogattak: azt a kevés szénát, a mi még a korábbi időből megmaradt, elhordották, a még raktáron maradt kevés tűzifát is elfogyasztották.

Legsúlyosabb helyzetük a 3-ik tábori kórházban fekvő szegény betegeknek és sebesülteknek volt. Halálos fenyegetések közt ezek alól még az ágyneműeket is elrabolták, élelkmamrájukat teljesen kifosztották. Miután az ezredorvost is rabságba ejtették (a honnan azonban egy őrizetlen pillanatban sikerült neki elmenekülni): a kórházban elhelyezett összes, mintegy 50 főnyi beteg kezelése kizárólag a főorvosra, egy törődött öreg úrra hármlott, a ki ezernyi veszély között igazán hősieesen állotta meg helyét és az egész idő alatt a legnagyobb jószággal gondozta betegeit. A szegény betegek az orvos önfeláldozó ápolásáért írásban mondtak köszönetet s átadták azt Löbe Kvirin méneskarbeli őrmesternek, hogy az iratot a *Soldatenfreund* című lapban tegye közzé. Minthogy azonban ott a közlést, azzal az indokolással, hogy Dinner főorvos érdemei a nyilvánosság elé hozatalnál sokkal nagyobb elismerést érdemelnek, — megtagadták, Hofmann igazgató az iratot néhány hóval utóbb Haynauhoz terjesztette föl.

A megható köszönő-irat, mely a Bábólnán lezajlott anarchiára is fényt vet, magyar fordításban a következő:

»Tekintetes Dinner főorvos úr!

Ma reggel azzal a megnyugtató hírrel jött ön mibozzánk, hogy a komáromi várparancsnok oltalom-levelet küldött önhez, melynek alapján most már életünk és még el nem rabolt holmink megkímélve és ellátásunk biztosítva volna. Nem kell tehát többé nyomorúságos életünkért retgennünk, nem kell fosztogatástól és éhhaláltól tartanunk. S kinek köszön-

hetjük ezt? — Senki másnak, csak önnek, ki a ránk, szegény bénákra elkövetkezett veszedelem napjaiban jóltevőnk, örangyalunk volt.

A mint e hó 3-án felhangzott a kiáltás: »itt az ellenség!« — az egész 3-ik tábori kórház szétugrott. Nem voltak tekintettel a mi tehetetlenségünkre: az általános zűrzavarban megfeledkeztek arról intézkedni, hogy ápolásunk meg ne szakíttassék; — mi, nyomorúságunk közepette védelem és segítség nélkül önmagunkra hagyattunk.

Ekkor ön, főorvos úr, odajött hozzánk, a szenvedések tanyájára és így szólott: »Fiúk, legyetek bátrak, nem vagytok egészen elhagyatva, dr. Hassinger ezredorvos úr, én és még három derék férfiú: Weinstein Jakab tizedes és két ápoló: Pollach Miklós főtűzér és Habertiz János dobos, veletek maradunk, gondoskodunk rólatok és ápolunk benneteket; jöjjön, a mi akar!«

Ó! mily szépen bevállotta ön ezt a vigasztaló ígéretet. Mily nemesen ura maradt még ezeknek a szavainak is: »Engem itt, az én osztályomban, a reám bízott sebesültek betegágyánál találjon az ellenség, itt rendelkezék velem!«

S így is volt!

4-én, mikor az ellenség ránk tört, dr. Hassinger ezredorvos úr éppen a mi osztályunkban végezte teendőit. Tisztelettel köszönjük ennek a szorgalmas, jó akaró bátor férfiúnak fáradozását, gondoskodását és azt, hogy bennünket el nem hagyott s csupán akkor gondolt menekülésre, mikor már tényleg fogságba ejtették. Halljuk, hogy a fogságból szerencsésen megmenekült, a minék igazán örülünk! Kérjük: méltóztassék vele köszönetünket közölni; mert Isten tudja, ki jöhet közülünk abba a helyzetbe, hogy köszönetét személyesen leróhassa.

Önt főorvos úr, úgy a mint mondta: a mi körünkben, a mi nyomorodott tagjaink tisztogatásánál és rendbehozatalánál, az amputáltak kötözésénél találta az ellenség. Mi halálra ijedtünk mert ellenségünk barbarizmusáról sokat hallottunk és reszkettünk nyomorúságos életünkért. Főorvos úr, ön szót emelt nyomorúságos életünkért. Főorvos úr, ön szót emelt érdekünkben s az Isten erőt adott az ön szavának: az ellenség meglágyult és önt nálunk hagyta. Ó! csakhogy így történt a mi javunkra. A mint az ellenség 4-én este elvonult: ön, főorvos úr, átment a másik osztályba, a hol szintén feküdt néhány súlyosan sebesült, áthozatta az ön osztályába, gondozta és vigasztalta őket.

Ám most — 4-ikétől 13-ig — egy tíz napos időszak következett, telve keserőséggel és halálos félelemmel. Részeg huszár őrjáratok, — kasszákkal, fejszékkel, gereblyékkel és huszárokkal fölfegyverzett paraszbandák nyomultak a kórházhoz, kirabolták az ágyraktárt, az élelmi kamrákat, — elvitték az ön holmiját, szidalmazták bennünket és mindnyájunkat agyonveréssel fenyegettek.

A veszély ezen nehéz pillanataiban ön főorvos úr, nem törődve életével és vagyonával, csak velünk és értünk élt; erélyes, férfias föllépésével rólunk nem egy veszélyt elhárított; az ellenséget részvétre indította s a midőn 1.-én egy 40 főből álló részeg huszárcsapat önt és valamennyiünket felkoncolni akart, mert már semmi rabolni valót nem talált

és mert ön nem tudott a katonáknak bort adni: akkor csupán az ön személye iránt nyilvánuló szeretet és tisztelet volt az, mely az egyik sebesült ellenséget arra indította, hogy barbár társait kegyelemért és életünk kímélésére kérje és így életünket megmentse. Főorvos úr, a ki barátot és ellenséget egyenlő részvétellel, gonddal és türelemmel kezelt: az ellenséges sebesülttől olyan megtisztelő elismerésben részesült, a mely mindnyájunk életének megmentője lett.

S valljuk meg az igazat: ki tudna közülünk másképp beszélni? Ön a veszedelmek közt, a melyek tíz napon át reánk tornyosultak, csak értünk működött. S azt a 10–12 ápolót is, a kik, mert el nem menekülhettek, rejtkehelyeikből a kórházba visszatértek, kötelességük teljesítésére szorította, teendőikre kitanította, sőt önmaga is megvetette ágyainkat, nem egyet közülünk saját kezével megtisztított, átvenni segített, gyakran a legutolsó ápolói teendőt is elvégezte s egyáltalán soha nem hagyott bennünket az ápolók kényére-kedvére. Mennyi teher bárult önre annak következtében, hogy nálunk marad! Tizenkét rettenetesen szétronsolt láb, két szétronsolt kéz, négy amputált láb, két amputált kéz, egy súlyos állsebesülés, egy nehéz könyökseb, egy keresztcsérülés, egy csipősérülés, egy nehéz fejseb, összesen tehát 25 nehéz sebesült okozott önnek — tanúi vagyunk — naponkint kilenc órai fáradtságos munkát, azután kellett még 25 belső beteget ellátnia. Csudálatra indít bennünket az a türelem, fáradtság, gyöngédség, az a szorgalom és részvétel, a melyet ön aggkora dacára a mi nehéz sebjeink kezelésénél alkalmazott. Az ön kezelése alatt értettük meg, mi lehet a sebesülteknek a tábori orvos.

A betegekkel való foglalkozás mellett nem mulasztotta el ön, lehetőség szerint ellátásunkról is gondoskodni. A vidékre esdő leveleket küldöztetett szét; felköltötte a jó emberek részvétét, — módjában volt ekként a szentmártoni főpát úr kegyes adományából bennünket négy napon át borral felüdíteni. Közbenjárt érettünk, a mi védelmünk és ellátásunk érdekében és habár sajnós, csak tíz keserves nap múlva megszerzte nekünk a ma felolvasott ó talom-levelet.

Ezért érezzük magunkat a mai napon örömmre hangolva, — egyúttal azonban arra kötelezve, hogy önnek, e világon legjobb barátunknak, legőszintébb köszönetünket kifejezzük.

Ó, fogadja ön ezt a köszönetet szívesen! Nem pótolja ugyan az a szenvedett károkat, nem szünteti meg a kiállott szenvedéseket; — de Isten, a szerencsétlenek apja meg fogja önt ezért e világon jutalmazni.

Főorvos úr! a midőn a zsákmányra vágyó részeg buszárók aug. 12-iki dühös támadása után, ön, a fáradalmaktól és kiállott életveszedelmektől kimerülten és betegen kórágályainkhoz vonszolta magát: arra kértük Istent: óvja meg az ön egészségét! S ő meghallgatott minket, mert a szenvedők imája felhatol az égbe. Hála Istennek: ön ma újból jól érzi magát s egészséges is marad az ő segélyével a legkésőbb aggkorig — azokért a jó tettekért, a melyeket mi velünk, sz. gény bénákkal saját vagyona feláldozásával cselekedett.

A mint halljuk: önnek van egy fia, a ki Erdélyben mint tiszt, a mi igazságos ügyünkért küzd. Isten, a szerencsétlenek támasza, a háború

minden veszedelmében meg fogja őt őrizni és sértetlenül vezeti vissza derék édesatyja ölelő karjaiba,

Isten tartsa meg önt, feleségét és gyermekét. — kívánjuk, hogy ezen sorok útján, melyeket a *Soldatenfreund*. — tehát a mi barátunk nyilvánosságra hozunk: a mi jó fiatal császáruk tudomást szerezzen arról, hogy ön milyen gonddal, türelemmel, gyöngédséggel, érzéssel, szorgalommal, önfeláldozással és odaadással ápolta és ápolja még most is az ő harcosait, a kik az ő igazságáért örömmel küzdöttek és most türelemmel szenvednek — és önt úgy jutalmazza meg, a mint mi azt önnek szívből kívánjuk.

Mi mindnyájan, a kik itt Bábólnán betegen és sebesülten fogságban vagyunk, felkérjük Weinstein Jakab káplár urat, Pollach Miklós invalidus főtűzért és Habertitz János invalidus dobost, mint a kik bizalmunkat bírják, — mert ők bennünket el nem hagytak, gondosan kiszolgáltak, velünk szenvedtek, a tíz napig tartó veszedelmeket velünk átérték, kiknek ezért becsületes katonaszokás szerint köszönetül kezünket nyújtjuk, — miszerint ők, a kik szemtanúi voltak az ön működésének, itt igazolják, hogy ez az írás a mi szándékunk és akaratunk szerint szerkesztetelt és hogy alúlirottak felhatalmazást kaptunk többi szenvedő társainktól, a kik írni nem tudnak vagy sebesülés miatt képtelenek, hogy ezt a köszönő íratot az ő nevükben is aláírassuk.

Bábolua, 1849. augusztus 14-én.

Valamennyi sebesült és beteg nevében, a kik itt Bábólnán fogságban vannak:

Renner Antal, tűzér a 3. tüzérezredből.

Ulrich Ágost, közlegény a Kaiser Curassi -ezredből.

Dziadek Pál, a Schönhals gyalogezred I. gránátos csapatjából.

Diazkow Pál, a Wasa-gyalogezred közlegénye.

Szabadulás. Míg ezek a betegek Bábólnán voltak kitéve az ellenség bántalmazásának: addig Hofmann és társai Komáromvárában gondolkoztak a sors változandósága felett. Az igazgató mingyárt megérkezése után másnap jelentkezett Klapkánál és kérte, hogy őt és a gazdaság összes alkalmazottjait bocsássa szabadon. Kérelmét itt is a halaszthatlan gazdasági munkák végzésével indokolta. Klapka kifejezván abbéli nézetét, hogy a gazdaság alkalmazottjainak fogságba hurcolása az ő akarata ellenére történt: kilátásba helyezte a foglyok mielőbbi szabadonbocsátását. Minthogy azonban Klapka Győr város elfoglalására még azon éjjel Komáromból sietve eltávozott: a kilátásba helyezett szabadságolás elmaradt. Az ő távollétében Hofmannak a szabadonbocsátás iránt később több ízben ismegismélt kéréseit helyettesei figyelembe egyáltalán nem vették. Később már csak azt kérte, hogy legalább ő maga vagy Wicha furír mehesse Bábólnára, hogy az igazgató tárva-nyitva hagyott lakásán visszamaradt és az

udvarra kihányt iratokat és számadási okmányokat összeszedhesse és megmenthesse. Ezt a kérelmét is elutasították. Mít volt mit tenni? — be kellett nyugodni a rabság keserves állapotába.

Egy haszna volt Hofmannak a fogságból. Megtudta, hogy a decemberben Bábólnáról elvitt ökrök és szekerek egy része Komáromban élelmi szerek szállítására használtatik, — sőt a vár udvarán tett sétái alkalmával a bábólnai ökörfogatokból nehányat saját szemével fölismerni is volt alkalma.

Végre ütött a szabadulás órája! Klapka, visszatérte után, a foglyok írásbeli kérelmére meglágyúlt: 16 napi fogság után az igazgatót, Hechenberger főhadnagyot, Wicha furirt és Andorfer őrmestert a fogságból kibocsátotta. De föltételül kikötötte, hogy Magyarországból el, Ausztriába távozzanak.

Az igazgató kérte ugyan a ménesintézet visszatartott személyzetének elbocsátását is, de ezt Klapka megtagadta, ürügyül adván, hogy ezen emberekre s kivált az iparoskatonákra a várbeli munkálatok végzésénél szüksége van.

Augusztus 19-én hagyta el egy honvédtiszt kíséretében a négy fogoly Komáromvárárt. A legelső táborban egy kísérő vette át őket, a kinek fedezete alatt Csémen, Kisigmádon át Nagyigmándra kísértettek, hol a magyarok legszelső előőrsei állottak; — ott aztán a komáromi térparancsnokságtól Bécsre kiállított útleveleket átadván nekik, saját sorsukra bízták őket. Nagyigmándra késő este szakadó esőben érkeztek. Minthogy ebben az időben fuvart nem kaphattak: kénytelenek voltak ott meghálni.

Nagyigmándról másnap Bábólnán át Banára mentek. Itt már találtak császári csapatokkal, melyek Bécsfelől vonultak Komáromvára végső megostromlására.

A császári csapatok fedezete alatt visszamentek Bábólnára és a mennyire lehetett: összeszedték az udvaron széjjelfekvő, ázott iratokat és a szobákban szertehányt okmányokat, melyekről Hofmann mingyárt egy jegyzéket is készített. Együttal az intézet állapota felől is tájékoztak.

Ekkor aztán a Bábólnán elrejtőzött személyzet: egy őrmester, két őrzető és hét katonabéres is elő mert jönni rejték helyéről. Elbeszéltek: minő veszedelmek között sikerült a magyar huszárok folytonos leselkedése elől menekülniök. Padlásokon, erdőkben a legnagyobb nélkülözések közt tudták csak magukat fentartani.

Az augusztus 4-iki támadás után a korcsma bérlője, Brokés is elhagyta Bábólnát. A megélhetés összes föltételei hiányoztak: hisz a fogságból kiszabadúltaknak a rajtuk levő ruhán kívül más vagyonuk nem maradt.

Hofmann tehát, a rejtekhelyükről előjött legénységet megbízván a birtok felügyeletével és őrzésével: fogságból kiszabadúlt társaival együtt Győrbe ment, egyrészt azért, hogy a Bábólnán talált legénység ellátását a győri katonai parancsnokság útján biztosítsa, másrészt hogy magának is a nélkülözhetetlen szükségleteket beszeresse. Győrött az ottani katonai parancsnoknál, gróf Apponyi ezredesnél jelentkeztek. Apponyi utasította őket, hogy mindaddig Győrben maradjanak, a míg a további teendőkre nézve a ménesfelügyelőség elhatározása le nem érkezik.

Győrből aztán gróf Hardeggnak is jelentést tett a legutóbbi idők eseményeiről és Bábólnának arról a szomorú állapotáról, melyet a fogságból való kiszabadulás után észlelnie alkalmá volt.

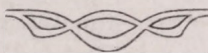
Az épületekről az ajtók, ablakok, kályhák hiányoztak: soknak tetőzete, sőt falai is a használhatlanságig megrongálódtak. Kivált a Csikótelep és az állatkórház voltak feldúlva. A kúta megrongálva és bemocskolva, a kukoricagörék teljesen feldúlva találtattak; utóbbiak faalkatrészeit részint elhordták, részint itt helyben eltűzelték.

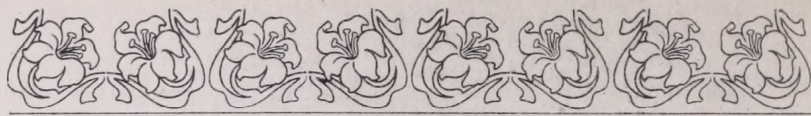
Az aratás, az aug. 4-iki támadás után megakadt, mert az aratók is elmenekültek. Az augusztus 4-től 19-ig egyhúzámban tartott szikkasztó szelek a talpon álló zabból a túlrett magot anyira kiverték, hogy csak az üres szalma maradt vissza. S ennek értékét is tönkretették a 19-től 23-ig tartó heves esők, melyek a gabonát a földre verték és besározták.

De a balsors és a csapások nem voltak képesek őt megtörni. Alig hogy a fogságból kiszabadúl: csüggedés nélkül már megteszi javaslatait a birtok újabb helyreállítására. Gróf Hardegget egy bizottság kiküldésére kéri, mely az intézet zilált állapotát részletesen fölvegye. Az épületek javítására javaslatot tesz, hogy legalább a tolvajlások ellen bezárhatók legyenek. A Grácba menekült legénység visszaküldését és 30—40 főből álló állandó őrség kirendelését kéri, mert a környékbeli nép a zavaros állapotok alatt kihívó és fenyegető magatartáshoz szokott. Minthogy a vendéglőst az intézet zilált viszonyai következtében visszatérésre kényszeríteni nem lehet: egy ideiglenes szatócsbolt felállítását javasolja. A postát, nyugalmassabb idők beálltaig, a győri katonai parancsnokság közvetítésével kéri.

Mint hogy Bábólnán a lakás- és megélhetési viszonyok állandó lakást egyelőre nem engedtek: Gyórról, miután kölcsönpenzzel annyira, a mennyire lehetett, berendezkedtek: augusztus 27-én Hechenbergerrel és Wichával együtt Banára tették át lakásukat. A gyórvárosi katonai parancsnok írásban utasította Bana községet, hogy előfogatot adjon rendelkezésükre. Ezzel mentek át naponkint Bábólnára a birtok kezelésére. Erről és a lefoly eseményekről szeptember 28-án Budára Haynaunak is jelentést tettek.

Azt hihetnők, hogy most már a béke és a nyugalom napjai következének el Bábólnára. Nem úgy lett: a mit eddig az ellenség (a magyar) tett, — ezentúl a jó barát (az osztrák) folytatta a pusztítást. A császári sereg vette át most az élőködő szerepét; — s mintha a mennyei hatalmak is mostanra tartogatták volna a bűnhődést: ami keveset az ellenség és jóbarát meghagyott, — azt végül a bekövetkezett elemi csapások tették teljesen tönkre.

Középkori kolostorok és templomok Tatán.

Tata történetével már sokan foglalkoztak, de csak kevesen szorosán az egyház történetébe vágó dolgokkal. A kik ezt tették is, vagy nem öleltek föl az egész anyagot, vagy nem mentek vissza a középkorba s amennyiben itt-ott vissza is nyultak, tévesen alkalmazták a kezök ügyébe került adatokat. Azért, úgy hisszük, az alábbiak megírásával nem végeztünk fölösleges dolgot.

1. A *bencés apátság* története igen érdekesen le van írva a Komárom vármegyei és városi Múzeum Egyesület 1904. évi »Értesítőjé«-ben.¹⁾ Csak a monostor helyi nyomaira vonatkozó adatokat kívánjuk kiegészíteni a következőkkel.

Fuxhofer Damián, b. r. áldozó-pap, 1803-ban kiadta a magyarországi kolostoroknak történetét. Megelőzőleg Tatán is járt, hogy az itteni monostorra vonatkozó helybeli adatokat összegyűjtse. A tataiak az irgalmas nénék jelenlegi telkét és ennek tájékát jelölték meg, mint a régi apátság egykori helyét. Öregebb emberek említették, hogy a megelőző század vége felé még a romok is láthatók voltak, melyeket azonban a szomszédok széthordtak, a faragott köveket pedig az uradalom hordatta el különféle építkezésekre. De megtalálta még a »barát-fürdő«-nek nevezett meleg tavat s ehhez közel a »pap-kút«-nak nevezett hideg forrást. Azt is megjegyzi, hogy a romokon keresztül már utca is vezet.²⁾

Szaif János tudós piarista tanár 1856-ban írt értekezésében még azt is hozzáteszi, hogy a monostor épülete, a »Burgundia« (Burggrund-Váralja; a mai Hajdu-u.) nevű városrészben, az itt magánosan álló városzince (hajdani barátzince) táján állhatott.³⁾ A mellette levő közt most is »Burgundia-köz«-nek hívják.

¹⁾ Sörös P. Komáromm. bencés apátságok. 52—60

²⁾ Fuxhoffer D.: Monastorologia R. H.—111. l.

³⁾ Tata mint volt és van. 5. l.

Ha mindezen adatokat egybevetjük, a régi bencés apátságot arra a területre kell helyezniünk, melyen jelenleg az irgalmas nénék telke, a Wagner-féle ősi malom, a piaristák halastavas kertje, a régi várospince s a Mönich-kút vannak. Ezen a területen megtalálható mindaz, miről a bencés apátságra vonatkozó történeti források megemlékeznek. Meg: a »barát-fürdő«, az irg. nénék kertjében; a monostori házi malom;¹⁾ az apátság halastavas kertje; a pince; a pap-kút; ha ugyan a Mönich-kút távolsága ez utóbbit ki nem zárja.

Az apátsági templom a teleknek dombosabb részén, a jelenlegi Kórház-utca — régente: Vörös-kereszt-utca — mentén állhatott; feltételezhetjük ezt annál is inkább, mert ennek szomszédságában — a jelenlegi Erzsébet-téren, — volt az »ó-temető«, honnét még a mult század vége felé is sűrűn kerültek elő embercsontok és egyéb régiségek. Az urasági fürdőház magas, ódon udvarfala ezen temetőnek kőkerítéséhez, bástyájához tartozott. Erre mutat a rajta látható lőrés is; jóllehet ez már későbbi eredetű. Maga a vörös kereszt is, mely hajdan e tájon állott, vagy a temető keresztje, vagy az eltűnt templom emlékjele lehetett; mert régi egyházi törvények írják elő, a megszünt kath. templomoknak ilyenforma megjelölését.

Elvégre az emlékeztető jel, a vörös kereszt is eltűnt; de az isteni gondviselés annak méltó pótlásáról gondoskodott. Valóban esodálatos, hogy Tatának bőkezű ura 1876-ban minden célzatosság nélkül, éppen azt a helyet szerezte meg és jelölte ki az irgalmas nénék otthonának, melyet 500 éven keresztül annyi jámbor szerzetesnek imádsága, lemondásos élete oly sokszorosan megszentelt. Sőt talán a jelenlegi intézeti kápolna örök lámpája is éppen ott ég, hol egykoron a régi szerzetesek éjjeli és nappali zsolomájától visszhangzott a monostori szentegyház. A takarékpénztár házi kertjében állítólag betemetett kripta is e föltevés jogosultsága mellett látszik bizonyítani.

Az apátsági emlékekhez tartozik végül egy keresztelő medence mely jelenleg a vári muzeumban van;²⁾ továbbá egy ereklyetartó mellkereszt töredék, mely az apátság táján került felszínre s Marossi János ajándékából a n. muzeumba került.³⁾ Czobor Béla dr. véleménye szerint e keresztidomos bronz tárgy egy ereklyetartó mellkereszt előlapja volt. Látható rajta, durva domborműben, Krisztus

¹⁾ Rohrbacher M. Tata története. 37. l.

²⁾ U. o. 17. l.

³⁾ U. o.

felfeszített alakja, egyenesen kiterjesztett karokkal, egymás mellé helyezett lábakkal, hosszú, bokáig érő köntösbe öltöztetve, dicsfény-nyel körített fejjel. Tőle jobbra a keresztkaron a bold. Szűz, balra sz. János apostol képei láthatók, térdelő helyzetben. A kereszt hiányzó hátulsó lapján, a mint hasonló emlékekből kitűnik, a b. Szűz álló alakja volt ábrázolva, keleti módon imádkozó helyzetben, kiterjesztett karokkal, amint ez a katakombák legrégebbi festményein és domborművein is előszokott fordulni.

Mindezen jelek után Czobor a kereszt eredetét legalább is a XI. századba teszi, s így az apátsággal körülbelől egyidős.

Megmaradt még az apátságnak címe is, melyet a magyar király jeles egyházi férfiaknak szokott ajándékozni.

Az első tatai címzetes apát, kiről eddig tudunk, az 1697-ben kinevezett Thurn F. Lajos gróf.¹⁾ A tatai címzetes apátok közül Főky Benedek, szombathelyi kanonok arról nevezetes, hogy 1737-ben az apátsági birtokok visszaadása ügyében pört indított az akkori tatai földesúr gróf Esterházy József ellen. De mert a birtoknak sem mennyiségét, sem fekvését kimutatni nem tudta, a királyi tábla elutasító ítéletet hozott.²⁾

Végezetül ide igtatjuk az eddig ismeretes valóságos és címzetes tatai apátok névsorát. Megjelöljük egyttal az időt, illetőleg az évet is, melyben történeti forrásaink az illető apátról megemlékeznek.

Valóságos tatai apátok.³⁾

1. R. dictus, (neve »R«-rel kezdődött.) 1221.
2. Firminus, 1223.
3. Pál, 1260.
4. Lénárd, IV. László király (1272—1290) idejében.
5. Péter, 1388.
6. Egyed, 1398.
7. Lajos, 1411—1418.⁴⁾
8. István, 1446.
9. Balázs, 1446—1465.
10. Debrentei Hinfy László, 1465 - 1469.⁵⁾

¹⁾ Sörös P.: i. h. 59. l.

²⁾ Szaif I.: i. h.

³⁾ Sörös P.: i. h. 52 -60. ll.

⁴⁾ Kath. Szemle. 1906. III. 266. l.

⁵⁾ A panonbalmi sz. b. r. története. A bakonybéli apátság története.

11. Imre, 1500.
12. Gergely, 1504—1510.
13. János, 1515.
14. Nagyszombati Márton 1515—1518. (V. ö.: A pannonhalmi sz. B R. T. III. k.)

Cimzetes tatai apátok.

1. Thurn Ferenc, Lajos gróf, 1697.
2. Tarródi János, győri kanonok, 1707—1725.¹⁾
3. Nyitray István győri kanonok, † 1732.²⁾
4. Foky Benedek, szombathelyi kanonok, 1737.
5. Sebő Mihály, győri kanonok, 1764.³⁾
6. Hires János esztergomi kanonok, 1765 † 1778.
7. Dongó Mihály, győri kanonok, 1789 † 1803.
8. Pandurich György zágrábi kanonok, 1804—1827.
9. Stánkovich János, győri kanonok; utóbb ugyanott püspök, 1829—1838.
10. Sághy János, győri kanonok; előbb (1839—1845) tatai plébános, 1845—1848 †.
11. Sterne Ferdinand, győri kanonok, 1851 † 1870.
12. Voidt József, soproni kanonok, 1871 † 1873.
13. Bagó György, kalocsai kanonok, 1873 † 1885.
14. Krassy Bódog, gyöngyösi plébános, 1888-tól a jelen korig.

2. *A szentivánhegyi plébániatemplom.* A Deodatus-major (villa) és a bencés apátság körül a kultúra terjesztésével és izmosodásával egyarányban szaporodott a népesség is. A tatárjárás ezt a fejlődést egy időre ugyan megakasztotta, de a rendes viszonyok beálltával megint csak haladott a maga természetes útján.

Ez a fejlődés helyi okoknál fogva első sorban a márványhegy és a mai Kálvária felé történt, mert erre voltak a kőbányák, meg a java szántóföldek. Az 1388-iki beiktatási oklevélből ismeretes, hogy ekkor a régi Tata mellett, mely ezidétt város (civitas) számba ment,⁴⁾ két kis falu is volt, u. m. Alsó- és Felsőfalu. A helyi viszonyok és történeti adatok arra mutatnak, hogy ez a két falu a mai Kálvária és Komáromi-utca között terült el. A hegyhez közelebb rész lehetett Felsőfalu, a távolabbi pedig Alsófalu.⁵⁾

¹⁾ Sörös P.: i. h. 60. l. — Schem. Jaur. 1877. p. 38.

²⁾ Schematism. Jaur. 1877 p. 39.

³⁾ Ezen adat, valamint a következők a megfelelő évi Győr egyházi hivatalos névtárakból vannak kivéve.

⁴⁾ Rohrbacher, i. m. 27. l.

⁵⁾ U. o. 31. l.

Erzsébet királyné egyik 1446-ban átírt okleveléből¹⁾ ismét azt tudjuk meg, hogy a nevezett két faluból 1440—1441 körül már Szentivánhegy nevű község (oppidum) keletkezett. Ugy hogy ugyan ezen oklevél szerint ez időben az apátság szomszédságában már 3 község is volt, u. m. Ó-Tata, Uj-Tata és Szentivánhegy.

Azt kell először megvilágítanunk, hogyan lett 1388-tól 1440-ig az Alsó- és Felsőfaluból Szentivánhegy község?

Az apátsági templom, mint afféle régebbi épület szűkes volt, a nép meg egyre szaporodott; ezért a bencések, mint kegyurak, a márványhegy legszebb magaslatán, az akkori új városrész közelében, új templomot építettek, még pedig ker. szt János tiszteletére: erről neveződött azután el először maga a hegy, azután az aljában elterülő falu is.

Melyik évben épült a templom, azt még homály borítja; de bizonyos, hogy 1387-ben már állott, mert ekkor már szó van róla az egykoru okiratokban.²⁾ Azonképen bizonyosnak látszik az is, hogy a bencések a templomnak s a hozzátartozó községeknek lelki gondozását világi papokra bízták. Ezt azért merjük állítani, mert a bencések régente rendszerint nem foglalkoztak lelkipásztorkodással, s mert az idéztük 1387-iki oklevél szerint János nevű áldozópap volt a templom gondnok-lelkésze.³⁾ Már pedig ezidett János nevű pap, mint láttuk, a tatai apátok között nem fordul elő. Tehát, amint különben megjelölése is mutatja, világi papnak kellett lennie.

Az 1736-ban Tatára került Schmidt Gábor plebános hátrahagyott emlékiratában Tata plébániát »hirnevesnek« mondja.⁴⁾ Saját idejéről ezt nem érthette, mert a plébánia akkor csak olyan volt, mint a halálos nyavalyából lábadozó beteg; a megelőző török világban pedig még ennél is nyomoruságosabb: valóságos tetszhalott. Így hát még korábbi időben, t. i. a XV. századtól visszafelé lehetett Tata »hirneves« plébánia.

Ez a szentivánhegyi templom különben, mint máig látható alapfalai mutatják, közepes terjedelemben, csucsíves izlés szerint épült. A hajók szélessége 15, hossza 18 méter. 68 cmnyi széles falakkal. A szentély az apsis-ig 6 m. hosszú, 2.5 m. hosszú szög-szárakkal.

A plébániaház, ősi szokás szerint, a templom táján állott, a

¹⁾ Wenzel G.: i. m. 44—45. ll.

²⁾ Rupp I.: Magyarország helyr. története. I. k 2-ik r. 529. l.

³⁾ U. o.

⁴⁾ Lib. Rerum Mirab Tata pleb. levélt.

minek szintén van némi nyoma, amennyiben a Szentivánhegy alján van az ismeretlen multu, közönségesen »papszerűnek« nevezett, 1228 □ ölnyi belső telek, egy kis rozoga házikóval.

A plébánia temető nélkül nem is gondolható. A szentivánhegyi templom sziklás környezete kizárta azt, hogy a temető a templom cintermét (cinctorium), környezetét képezhesse. Másutt kell tehát keresnünk! Azaz nem is kell keresnünk, mert az ősi Felső- és Alsófalú közti téren, a jelenlegi kocsí-úti kereszt táján, nagy kiterjedésű temetőt földtek fel, mikor a mult század utolsó negyedéig ott állott téglagyár, a köröskörül elterült földet fölforgatta és földolgozta.

A szentivánhegyi templom azonban nem valami sokáig örvendett a használatnak.

Az Albert király halálakor beállott zavaros időkben, a melyeket leginkább a Dunántúl sinylett meg, Erzsébet királyné, az időközben már királyi birtokká lett Tata várát, más 3 várral, valamint a Tatahoz tartozó községeket és majorokat is, 9000 aranyért zálogba adta a pártjához tartozó Rozgonyiaknak.¹⁾

Az ekkor Magyarországbán uraskodó csehek nem ártottak annyit az általuk megszállott területnek, mint az új földesurak Tatának. A hat Rozgonyi ugyanis a szép új birtok miatt folytonosan háboruskodott egymással. Egyik a másik részét zsarolta, rabolta, pusztította. Valóságos anarkia kapott lábra.²⁾ Ebben, a vagy 15 évig tartó kiméretlen viaskodásban, sok egyébbel együtt, elpusztult Szentivánhegy község is. Mátyás király egyik 1459-iki, a Rozgonyiaknak szóló oklevele már nem oppidumnak, hanem egyszerűen possessio-nak nevezi,³⁾ a mi világos jele a lefogyásnak, pusztulásnak.

Ekkor pusztult el a szt. János tiszteletére szolgáló templom is. Ezt abból lehet következtetni, mert pár év múlva új templom tűnik föl Tatán; a régítől fekvésre is, névre is egészben különböző, mint alább ezt részletesen elmondjuk.

A nemsokára beköszöntött törökvilágnak köszönhető, hogy a régi templomnak legalább romjai megmaradtak csaknem 300 évig.

1727-ben, mikor Tata az Esterházyak kezébe került, József, az országbíró, a sz. Iván templom szentélyének helyébe csinos ká-

¹⁾ Wenzel G.: i. m. 44—45. ll.

²⁾ U. o. 48—53. ll.

³⁾ U. o. 54—55. ll.

polnát s ettől nem messze Kálváriát épített, a romokból. A mi anyag még maradt, azt a szomszédok hordták széjjel s beépítették az új házakba és kerítéseikbe.¹⁾

3. *A tatai Balázs-templom.* A Rozgonyi okozta zavarok lecsillapulta után Tata új plébániatemplomát már nem a Szentiván-hegyen, hanem az ujonnan kialakult helyi viszonyoknak megfelelően az Ó-Tata (vár és apátság) és hegy között elterülő nagy szabad téren találjuk; azon a helyen, hol most a piacon a Szeplőtelen B. A. szobra áll.

Az új templom építése 1457 előtt bajjal történhetett, mert az akkori, mindent fenekestől felforgató viszonyok ezt kizárják. Azonban 1471-ben már állott, mert a templomból fenmaradt egyik sírkő ezt az évszámot viseli.²⁾

De tudunk még egy egészen bizonyos dolgot erről a szóban forgó második templomról, a miből építési korát talán még közelebbről meghatározhatjuk.

A győri püspöki levéltárban őrzött 1741. évi »visitacio canonica« aktáiban azt a meglepő adatot találtuk, hogy a régi piaci templom szent Balázs tiszteletére volt szentelve. Az ezenkorj (1446 — 1465) bencés apátnak szintén Balázs volt a neve;³⁾ s mint-hogy a Rozgonyiak, a bencés apátság ideiglenes kegyurai, ezzel az általuk kinevezett apáttal igen jó viszonyban voltak,⁴⁾ valószínű, hogy az új templom és Balázs apát között van némi összefüggés; a mi ha áll, akkor a templom legalább nagyjában már 1465 előtt elkészült. E szerint tehát az 1457—1465-iki időköz volna a Balázs templom építési ideje.

A már említett 1741. évi »vis. can.« különben azt mondja a Balázs templomról, hogy 3 oltára van; az egyik, a főoltár, sz. Balázs, a másik a bold. szűz tiszteletére; a 3-ik már újabbkori volt. Az 1753-iki »vis. can.« az éppen akkor nagyban fölszaporodott lakosság számához mértén szűknek írja. Ezeket az adatokat egybevetve, úgy véljük, hogy a piaci Balázs templom három hajós, gót izlésű, közepes nagyságu csarnoktemplom lehetett, melynek tágas kriptájában a plébánosok és a község előkelői rendszerint temetkeztek.

Ez a Balázs-templom az, melyet az újhítek 1543 után maguknak lefoglaltak s melyért a katolikusokkal 1680-ig viaskodtak.⁵⁾

¹⁾ Acta vis. can. Győri püspökség és Tata plb. levélt.

²⁾ Rohrbacher,; i. m. 174. l.

³⁾ Sörös P.: i. m. 56.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Kis Gábor: Egyh. beszéd. 5. l.

A következő században, mikor a kath. lakosság rohamosan fölszaporodott, a szűkké lett s különben is megviselt templomot 1784-ben egyszerűen lebontották. A piaci Immaculata szobor azt a helyet jelöli meg, hol a Balázs templomnak főoltára állott. Bizonyára meglesz valahol a rajza is, de eddig még nem akadtunk rája.

Maradni nem maradt belőle egyéb, mint 3 darab gyönyörű, gót-stilben vésett siremlék, de ezek is csak töredékben. Az egyikben megvan a felírás, évszám (1471) és a Kanizsai címer. Töredékeit némi fáradsággal talán egybe lehetne állítani. A másiktól igen szépen vésett, de ismeretlen címer maradt fenn. A harmadik írása már a kései gót-stilre emlékeztet, de csak kisebb töredékek vannak meg belőle.

Rohrbacher ezeket az emlékeket 1888-ban még a vár udvarán látta,¹⁾ s föntieket az ő leírása után közöljük.

4. *A tóvárosi franciskánus templom és kolostor.* Ki és mikor alapította, még homály borítja! Arról a kevésről is, amit tudunk róluk, csak az utolsó években lebbent föl a fátyol. Legelőször 1462-ben találkozunk a kolostorral. Ezen időben a hirneves Varsányi István volt a ferenciek tartományi főnöke. Erről a rend évkönyvei ezt írják, (Annales Prov. SS. Salvatoris, ab annó 1339 Tom. I. — A budai (Kapisztranus) sz. ferenciek levéltárában. hogy a király anyja, Hunyady János özvegye, a rend pesti házából betegen Tatára vitette, hol 5 nap mulva, az 1462. év tavaszán meg is halt. Ebből az évkönyvnek írója Verebélyi Ambrus (1785—1791 — U. o.) azt következteti, hogy a franciskánusoknak Tatán már a XV. században volt konventje. Ugy véljük igen helyesen; mert Mátyás király csak 1465-ben szerezte vissza a pusztulásra jutott Tatát a Rozgonyiaktól (Wenzel Gusztáv i. m. 56—57.) s így a nagyasszony a beteg provinciálist kocsiján még nem a királyi várba hanem csak saját rendjének házába vitethette.

A rend tatai templomára Bonfinius irányítja először figyelmünket. Ismeretes történeti munkájában a többi között ezeket írja az 1486-ban először látott tatai váról: Duo utrinque pagi non ignobiles, *duaeque basilicae.* (R. H. Decades. D. X. L. 7.) Eszerint tehát akkor ugy Ó- valamint Új-Tatán is volt egy-egy bazilika. Az ó-tatai az apátsági volt; a másik csak a franciskánusoké lehetett.

1510-ből azonban már minden kétséget kizáró forrás tanusodik a ferencrendiek kolostora mellett.

¹⁾ Rohrbacher: i. m. 174. l.

Ekkor volt ugyanis a híres tatai országgyűlés, melyről nagyrészt a velencei követek jelentéseiből a következőket tudjuk. Az országgyűlés június végétől szeptember közepéig tartott. A tárgyalások nagy részét nemzetközi kérdések képezték. Mig XII. Lajos francia király Magyarországot a Velence ellenes szövetségbe akarta belevonni, addig II. Gyula pápa azt kívánta, hogy Ulászló magyar király I. Miksa császár és a velencei köztársaság kibékítésében közbenjáró legyen.

Ezen ügyek természete ugy hozta magával, hogy ezen a tatai országgyűlésen a külföldi és hazai előkelőségek egész raja jelent meg. Az előbbieik közül jelen voltak a pápa követe, a német császár három, a francia és lengyel királyok egy-egy követe. Továbbá a velencei, török, havasalföldi és moldvai követek, a brandenburgi örgróf stb. A magyar főpapok és főurak is nagy fényvel és számos kísérettel jelentek meg; névszerint Bakócz Tamás biboros esztergomi érsek, Perényi Imre nádor, kit 200 lovas kísért stb.¹⁾

Sem a királyi kastélyban, sem a városban nem volt olyan zárt helyiség, hol ezt a nagy számú előkelő gyülekezetet meg lehetett volna tartani, kivonultak tehát a szabadba, mint Budáról is szokás volt a Rákos mezejére kirándulni.

A július 2-án tartott első ülésről a velencei követ ezeket írta: „A *szent Ferenc-rend kolostora előtt* nyílt téren, köralakban voltak az ülőhelyek berendezve. Az elnöki széket a primás foglalta el; mellette a külhatalmak követeinek voltak helyek föntartva. A kolostor ablakait és födelét kíváncsi néptömeg tartotta megszállva.«²⁾

A fenti leírásban említett »nyílt tér«, valamint az a körülmény, hogy a községgé, majd mezővárossá fejlődött új Tata templom nélkül nem szűkölködhetett, egyenesen arra utalnak bennünket, hogy a ferencrendiek középkori kolostorát a jelenlegi Tóvárosban keressük.

Rohrbachér, Tata történetének írója, 1888-ban írásba is foglalta azt a régi hagyományt, hogy az 1510. évi tatai országgyűlést a jelenlegi kapucinus kolostor előtti térségen tartották meg.³⁾ Tehát valahol ezen a tájon állhatott a régi ferencrendi kolostor is. Ugyancsak ide tereli figyelmünket azon ősrégi temető is, mely a jelenlegi állami népiskola és honvédlaktanya helyén terült el s körülbelül a francia háborúk idejéig volt használatban.

¹⁾ Wenzel G.: i. m. 62–63. ll.

²⁾ Fraknoi V.: Magyarország egyh. és pol. összeköttetései a római sz. székkal II. k. 289. l.

³⁾ I. m. 85. l.

És csakugyan hiteles tanuk állítják, mikor 1882-ben az akkori Budai, jelenleg Esterházy-utca elején, fásítás céljából, az utca földjét felásták, a kapucinusoktól egész a Menich-gyógyszertárig huzódó hatalmas alapfalakra bukkantak, melyekről még többen tudták, hogy a régi franciskánus kolostor maradékai.

E szerint a ferencrendi kolostor olyanformán állott, hogy homlokzatával azon még most is nagy, sik, szabad térre nézett, melynek közepét a nemrégiben ásott közút foglalja el.

A tatai ferencrendiek további történetéből a leghitelesebb források alapján a következőket tudjuk.

A magyarországi Szalvatorianus Szent Ferencrendüeknél, kikhez Tata is tartozott, már a középkorban szokásban voltak a minden második évben megtartott tartományi gyűlések.

Az 1524. évi tavasszal tartott gyűlésen elhatározták, hogy tekintettel a küszöbön álló válsággal fenyegető török háborúra, összes kolostoraik feltettebb és értékesebb egyházi felszerelését a Báthoriak ecsedi várában fogják biztonságba helyezni.¹⁾

Ennek a határozatnak eleget is tettek, s egy később összeállított, azért alighanem hiányos leltár szerint, összes kolostoraikból néhány száz, drágaságokkal ékitett misemondó ruhát, antipediumot stb. helyeztek el Ecseden biztonságba. Ezen kimutatásban Tata egy antipediummal, egy misemondó ruhával és 2 pluvialéval s így összesen 4 darab értékes egyházi öltözettel szerepel.²⁾ Ezeknek sorsáról alább még megemlékezünk! Egyelőre folytatjuk a tatai kolostor krónikájának egybeállítását.

1531-ig ismét semmi hír a tatai franciskánusokról.

Ám az ezen évtől egész 1567-ig tartott tartománygyűlési jegyzőkönyvek megmaradtak a gyöngyösi f. r. kolostorban, s ezekből a tatai konventről a következőket tudjuk meg.³⁾

Özv. Kőfaragó Györgyné, a kolozsvári f. r. »Confratrisa«-ja, 1531. december 19-én kelt végrendeletében több konventnek, közzöttük a tatainak is 5 frtot hagyományoz.⁴⁾

1531—1543-ig a tatai konvent élén ezek a gvardiánok állnak:

1) Knauz.: Régi egyh. ékszerek. M. Sion. 1864. évf. 216. l.

2) U. o. 233--234. ll.

3) Egyh. emlékek a magyarorsz. hitújítás korából. Szerkesztik: Bunyitai V., Rapaics B. Kőrácsonyi I - II. k.

4) U. o. 180. l.

Tordai Mihály, 1531. (V. 10.)¹⁾

P. Mathias de Affatu,²⁾ 1533. (VI. I.) Ez az illetőségi név alighanem Al- vagy Alsó-Falu akar lenni; melyről már tudjuk, hogy az Ó-Tatába olvadt kisebb faluk egyike.

Kereszturi Vitális, 1535.³⁾ (I. 24.) Ezt a gvardiánt ugyanakkor megbízzák a pataki «Custodia» (kerület) felülvizsgálásával is.

Szabatkai Péter, 1537. (V. 20.)⁴⁾ A régi gvardián megmarad továbbra is pataki felügyelőnek. — 1539-ből hiányzik a jegyzőkönyv.

Warbonai Balázs, 1542 (II. 2.)⁵⁾

Az 1544. évi váradi gyűlésen tatai guardiánt már nem választanak,⁶⁾ mi biztos jele annak, hogy a török, ki Tatát 1543-ban elfoglalta és megszállta,⁷⁾ ugyanekkor megsemmisítette a ferencrendiek kolostorát is,

A szerzetesek még elég jókor menekülhettek; ezt onnét tudjuk, mert az 1542. évi tatai guardián ezen a váradi gyűlésen német-hinchi guardián lett.⁸⁾ Különbén is az 1526—1563. években megölt f. r. szerzetesek névsorában tatai paterre vagy fraterre nem akadunk.⁹⁾

A kolostor a török világ alatt romokban hevert. Ennek letűnével anyagát az 1743-ban, a tőszomszédságában keletkezett kapucinus kolostorba és templomba építették bele.

Ama körülmény, hogy a ferencrendiek 1638-ban Szakoleán tartott rendi gyűlésükön a Tatán való újbóli letelepülést határozták el (Annales Prov. SS. Salvatoris), határozottan amellett bizonyít, hogy legalább a kolostor még akkor nem pusztult el egészen, sőt sőt talán még lakható is volt.

A konvent keletkezésének ideje, mint mondtuk, még ismeretlen: de egy kis fény dereng már ezen homály fölött is.

¹⁾ U. o. 465. l.

²⁾ U. o. 470. l.

³⁾ U. o. 477. l.

⁴⁾ U. o. 483. l.

⁵⁾ U. o. 495. l.

⁶⁾ U. o. 501. l.

⁷⁾ Rohrbacher: i. m. 105. l.

⁸⁾ Egyh. emlékek stb. 503. l.

⁹⁾ U. o. 531—534. ll. — V. ö. Annales Prov. SS. Salvatoris. Tom. I.

Az idéztük gyöngyösi jegyzőkönyvben a konventek — körülbelül 60 — kerületek és keletkezési idejük szerint vannak fölsorolva. Látjuk, hogy a tatai konvent az esztergomi kerülethez tartozott s a sorrendben az 1288-ban alapított pesti konvent után következik. Utána a szintén megszűnt visegrádi és berényi konventek sorakoznak, melyeknek alapítási évét nem ismerjük. Ezek után jön a gyöngyösi konvent, mely 1400-ban keletkezett.¹⁾ Ebből helyesen következtethetjük, hogy a tatai konvent 1350 körül keletkezett, valószínűleg az Aujou-házi királyok jóvoltából, kiknek Tata különben is sokat köszönhet.²⁾

Még csak, ígéretünk szerint, az Ecseden biztonságba helyezett tatai egyházi felszerelések sorsáról akarunk beszámolni.

Nemsokára a mohácsi vész után az ecsedi Báthoryak áttértek az új hitre; ezért a letétbe helyezett drágaságokat nemcsak, hogy ki nem szolgáltatták a jogos tulajdonosoknak, hanem lefejtve róluk a drágaköveket, gyöngyöket stb., csaknem 100 évig hevertették a ládákba gyűrt drága szöveteket.

A mi megmaradt, az 1613-ban, Báthory Gábor megöletése után, a várral együtt II. Mátyás király birtokába került.

Forgách Ferenc bíboros primás a még akkor is 172 daraból álló készletet, 2000 frtért meg akarta venni; testvére pedig, Zsigmond, ki akkor Kassa és a felsőrészek kapitánya vala, fizetése fejében kérte magának a drágaságokat, hogy azután szegény egyházaknak ajándékozhassa. Sőt be sem várva a királyi rendeletet, azok egy részét mindjárt szét is osztotta, különféle templomok között.³⁾

Igy jutott a Kassára szállított tatai egyh. szerek közül az anti-pendium és a fekete pluviale a szécsényi f. r. kolostor templomába.⁴⁾

De csak 1619-ig voltak biztonságban. A Kassán maradtak ezen évben Bethlen raboló katonáinak kezébe kerültek és elkallódtak;⁵⁾ a szécsényi templom és kolostor pedig ugyanazon évben a lángok martaléka lett;⁶⁾ a templommal együtt valószínűleg annak felszerelése is, mert azóta semmi nyoma a Tatáról odakerült egyházi ruháknak.

¹⁾ Schematismus. 1906. 50. l.

²⁾ Rohrbacher; i. m. 27. l.

³⁾ Knauz N.; i. h. 216. l.

⁴⁾ U. o. 233—234.

⁵⁾ U. o. 235.

⁶⁾ U. o. 238.

5. *A tatai vártemplom.* A tatai vár a vegyes házból származott királyok alatt igen előkelő szerepet játszott. Sokszor és huzamosan tartózkodtak itt a királyok, a királyi udvar s a külföldi követek is. Kellett tehát okvetlenül templomának vagy kápolnájának is lenni. A plébánia egyik történetirója szerint,¹⁾ forrását nem is merjük, a vár kápolnája sz. Miklós püspök tiszteletére épült; ami már csak azért is elfogadható, mert a vár szigeten állott, s a középkor az ilyen helyeken rendszeren a hajósok és halászok védőszentjének, sz. Miklósnak tiszteletére emelt templomokat, kápolnákat. Gróf Csáky László tatai földesúr ebben a vártemplomban 1651-ben újra megkezdette a nyilvános kath istentiszteletet. Ebből az évből van egy felirásos oltárkő. Azt is tudjuk, hogy 1661-ben komáromi jezsuiták jártak Tatára lelkészkedni.²⁾ Paulovits János 1712-től 1715-ig tatai plébános pedig 1712-ben ezeket írja a kereszteltek anyakönyvébe: »Ego Joannes Paulovics p. t. plebanus *Praesidii* ac oppidi Tatensis...«

Ebben a bizonytalan, zavaros időben sem új plébániát nem szerveztek, sem új templomokat nem építettek; azért ezen följegyzésekből is csak az következik, hogy a tatai várban volt régi templom, sőt talán régi plébánia is.

A múlt század hetvenes éveiben a vár azon részét tartották a régi templomnak, melyben akkoron a gazdasági gyűléseket szokták volt tartani.³⁾

Azon 5 középkori templom, illetőleg kolostor, melynek emlékét a föntebbieken megújítottuk, nemcsak Tata virágzó hitéletéről, hanem egyuttal annak hajdani fényéről és nagyságáról is tanuskodik

Évszázak multával ugyan nagy változás történt; Jeremiás mondása szerint: az arany meghomályosodott, elváltozott a legjobb szín! Széthányattak a szentély kövei minden utcaszegleten.⁴⁾ De, mondjuk Wenzel Gusztávval, ha az egykori fény és nagyság maradványai egyszersmind az emberi dicsőség mulandóságáról tesznek is tanuságot, a nemzeti kegyelet mégis mindig büszke öntudatallal mutathat Tatára s fönmaradt emlékeire.⁵⁾

Mohl Adolf,

tatai plébános

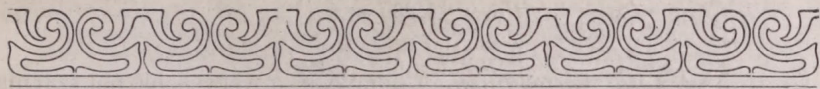
¹⁾ Wenczell Károly; A tatai pléb tört. M. Sion. 1877. évf. 338. l.

²⁾ Lásd. Gyulai R.: Török világ Komárom m.-ben. 29. l.

³⁾ Wenczell K.: i. h. 338. l.

⁴⁾ Sir. 4. l.

⁵⁾ Wenzel G.: i. m. 64. l.

Csokonai és Lillája.

Haláluk 100 — illetve 50 éves évfordulójára. —

Szépséges Vajda Juliánna, ki egy nagy nemzeti költőt ihletett dalra, akihez a Lilla-dalok szálltak, a dunaalmási temető csendes lakója. Szerelmes költője, Csokonai Vitéz Mihály pedig immár egy évszázada pihen a debreceni református temetőben, hova 1805. január utolján kísérték barátai és egy bús özvegyasszony, a megtört édes anya.

Ötven évvel utóbb pedig, 1855. február 15-én egy az élet küzdelmeiben elfáradt vándor koporsója körül sereglett össze Dunaalmás népe. Vajda Juliánna volt ez, Végh Mihály hetényi esperes felesége, akitől félszáz év előtt örökre bucsút vett a nyugtalan vérű költő.

Ennek a kettős eseménynek emlékét ülte meg a Múzeum Egyesület, mely 1905. május havában virágokkal ültette be a nagy költő szerelmesének horpadt sirhalmát és emlékkövén megaranyoztatta a feliratot: *Lilla áldott hamvainak.*

A debreceni Csokonai Kör még 1904 decemberében felszólította egyesületünket, hogy vegyen részt a költő halálának százados évfordulóján rendezett irodalmi ünnepen. A Múzeum Egyesület örömmel tett eleget a felhívásnak és elhatározta, hogy akképpen vesz részt az országos ünnepen és akkép áldoz a legméltóbban a nagy költő emlékének: ha felújítja azt a költői szerelmi-idillt, mely Komáromban 1797 tavaszán fakadt két ifju szívében.

A pozsonyi diétáról ez év április havában érkezett Csokonai Komáromba, hol a fegyverre szólított nemesség ülésezett. Itt írta és szavalta el »A nemes magyarságnak felülésére« irt ódáját és csakhamar szívesen látott vendég lett a komáromi társaságban az akkor már hírnévnek örvendő költő. Ellátogatott Bédi Jánosné — Fábian Juliánna

asszonyhoz is, aki szintén verseket irt, — sőt gróf Gvadányi József lovas generálissal levelezett, — és ez időnek legnépszerűbb poétája barátságával tüntette ki. Bédi Jánosné asszony, kinek ura, szegény sorsu mesterember a csizmadia ipart üzte, varrással foglalkozott és különösen főkötő készítéssel, mely ez időben széltében divatos volt. Ide járt több társával Vajda Juliánna is, Vajda Péter ekintélyes fakereskedő és tanácsbéli leánya.

Az alig huszonhárom éves költő ebben a körben több ízben megfordult. Ebben a korban a női társaság vonzó hatását minden fiatal ember megérzi, de a poéta lelkekben talán hatványozott mértékben gyulad ki ez érzés. Az anakreoni dalokban meggyónja Csokonai könnyen hevülő fiatal szívének e titkát:

Egy nyári estve, Lillát

Megláttam és azonnal

Látnom, szeretnem — egy volt.

Megszerette tehát Vajda Juliánnát s a leányka viszont szerelméről biztosította levelében. Mindez kétségkívül a jó Bédi Jánosné tudtával történt, aki később a szerelmesek postillon d'amour-ja is volt. Csokonai ellátogatott Vajda Péter szenátor uram házához is, hol jól fogadták. A boldogság, a viszonzott szerelem édes érzése nem egész egy évig tartott. Lilla szüleinek azonban nem nyerte meg tetszését e viszony, ők csak azt nézték, hogy Csokonainak nincsen állása s így nem számíthat arra, hogy Juliánnájuk ura lehessen. Pedig a költő már hivatalt is kapott, mint leveleiből kitetszik, de a szülők máskép terveztek leányuk jövődjéről. A szép leánynak kisvárosi fogalmak szerint szerencséje akadt; egy dunaalmási jómódu gabonakereskedő, Lévai István kérte meg a kezét és vége szakadt az ábrándokkal teleszőtt szerelmi viszonynak: Vajda Juliánna férjhez ment.

A megsebzett kagyló elvonul a tengerfenéken rejtekébe és szenvedésében készíti a legszebb igazgyöngyöt; költőnk is sajtó szíve fájdalmait panaszos dalaiba önté és keservét elsirja A Tihanyi ekhóhoz, melyet az százszorosan vert-vissza, úgy hogy viszhangzott tőle az ország. A Lilla dalok szerelmében csalódott költőjét így vette szárnyaira a hir.

A dicsőség nem sok ideig volt osztályosa, néhány hányatott éve volt még hátra az ifju költőnek, mely alatt nem találta meg az igazi nyugalmat csak a szerető édes anyja kebelén, aki örömmel szorította magához gyermekét. A debreceni darabos-utcai házban lelt otthont Csokonai Vitéz Mihály, de nyugtalan lelke ott sem pihent soká. A becsvágygyal tele léleknek szűk volt a kis kör, hirre, dicsőségre szomjazott. De a babérhoz, mely halála után erdő gyanánt borította sirját, levelenként jutott csak életében.

És Lilla? Mint életrírói említik, haláláig szive fölött viselte a költő bucsu-levelét. Eljutott hozzá szerelmesének hirt és szomorú balsorsa. Szívében bizonyosan meggyászolta az ifjant, 32 éves korában elhalt poétát. A boldogságot kereste, de nem találta meg, és azt a tavaszt, mely szívében egyszer nyílt Csokonai lángoló szavaira, nem látta többé viszont.

Első férjének 1840-ben bekövetkezett halála után másodszer is férjhez ment Végh Mihály hetényi református paphoz. Ő állította neki a dunaalmási temetőben levő sír- emléket is, melyet a múlt év május 14-én kegyelet virágai- val halmoztak el a Múzeum Egyesület rendezte szép ünnepen.

A Múzeum Egyesület kérelmére a Komáromi Dalegye- sület énekkara is részt vett az ünnepen, mely délután folyt le a dunaalmási református temetőben nagy és szép közönség és a községi lakosság részvételével. *Szendrei* Imre, Lilla és Csokonai életének buzgó kutatója, aki egyike volt az ünnep lelkes tervezőinek, mondott szép emlékb- szédet, melyben a rövid szerelmi regényt s a két elvált szerelmes életét vázolta találó vonásokban. Koszorút tettek a sirra a dunaalmási iskolás gyermekek illatos mezei vi- rágokból, a dunaalmási hölgyek és a Múzeum Egyesület is, melynek nevében *Alapi* Gyula titkár szólott ekképen:

»Csillagok voltatok, kik egymást kergeték, Lilla, ki e sírhalom alatt pihensz és Te, a távolban hosszú álmát ál- modó Csokonai Vitéz Mihály.

Pályáton egyszer, csak egyetlen egyszer találkoztatok s e találkozás után az a másik korán lefutott csillag oly fényt árasztott a magyar irodalomra, melynek sugaraiban ma is örömmel fürdik meg az igaz költészet után sovárgó minden magyar lélek.

Félszázad óta nyugszol itt a csendes dunaalmási temetőben, Muzsája a nagy költőnek, aki felett éppen egy félszázada teljesült be az örök törvény. Az elvált utak ime ismét keresztezik egymást.

Viszünk egy üdvözetet a dunaalmási temetőből messze Debrecenbe egy sir csendes lakójához, ki az örök szerelem álmaról álmodik, elvisszük üdvözettedet Lilla, el Csokonai Vitéz Mihályhoz, a Lilla dalok édes szavu, immáron egy évszázada elnémult dalosához, elvisszük a babért, mely sirodát ékesíti, mihez a magyar költők rendszeren csak haláluk után jutnak.

A Komáromvármegyei Muzeum Egyesület nevében az emlékezés e koszoruját elhelyezem sirodra Lilla: legyen örök álmódásod oly édes, olyan boldog, mint az az első volt ifjúságod hajnalán, a leányálmok idején.»

Páli Dezső felvétele.

Fülöp Zsigmond megragadó szavallata után, ki Csokonai legszebb versét, »A reményhez« írt gyönyörű köl-

teményt mondta el mély érzéssel, a komáromi dalárda éneke fejezte be a sokáig emlékezetes ünnepet.

Mindnyájunk őszinte hálájára érdemesek Thiel Ottó urad. főtitzt, Kecskeméthy Jenő ref. lelkész, Pályi József közs. jegyző és Vittek János aljegyző urak, akiknek buzgó közreműködése folytán az ünnep valóban szépen sikerült. A dunaalmási hölgyek élén az ünnep társadalmi részében *Thiel Ottóné* urasszony szerzett gazdag érdemeket.

Egy héttel utóbb egyesületünk megbizásából Alapi Gyula titkár, Bathó Lajos és Bausz Teodorik muzeum-örökből álló küldöttség zarándokolt Debrecenbe, mely országos irodalmi ünnepet rendezett költő fia halálának év-százados emlékére. A küldöttség Lilla sirjáról vitt babért, hogy azzal a halhatatlan költő ércmását és sirját feldiszipse. A gyöngéd gondolat érthető szives fogadásban részesült Debrecenben.

A költő szobránál *Bausz* Teodorik bencés tanár, muzeum-őr a következő nagyhatásu beszédet mondotta:

»Köszöntlek téged, porladozó költő, ki száz évvel ezelőtt nevendék irodalmunknak jeles mestere valál. Köszöntlek téged, ki költészetünket közelebb vitted a nemzeti szellem teljességéhez, mely munkádért rövid, hányatott s szenvedéssel telt élet jutott osztályrészedül.

A Komáromvármegyei és városi Múzeum Egyesület megbizásából hoztuk koszorunkat, a szeretet és hála adóját. E szerény koszorunak két dolog kölesönöz értéket. Először az, hogy a Dunantul egyik, hozzád közel álló vármegyéjének közönsége nyújtja áldott hamvainak, elismerését akarván kifejezni a nemzet nagy költője iránt. Az a lánc, mely több mint száz évvel ezelőtt vármegyénk közönségéhez fűzött, ma is elszakíthatatlan. Képedet, mely mélyen vésődött akkoron a szívekbe, egyik nemzedéktől átörökölte a másik, s ma is elevenen él még a legifjabbnak lelkében is.

A másik, mely koszorunk értékét emeli, az, hogy rövid ideig ott pihent Lillád sirhalmán, érintette az ő hamvaiból fakadt rózsátót, gyöngye fűszálat. Ott, a szőke Duna partján, az almási kies temetőben alussza Múzsád örök álmát s álmodja vissza szerelmé, mely hozzád fűzte, Csokonai Vitéz Mihály! Az alatt a rövid néhány hónap alatt, míg szerelmetek regénye szövődött, átélte a boldog szerelem gyönyöreit s átszenvedte a csalódás nyomában fakadó kinokat. Ámde megszenvedett ő is, mert egész életén át mardosta vádoló lelkiismeretének szózata. Vigasztalást csak a te édes-bús Lilla-dalaid,

költészeted gyöngyei nyújtottak neki. Ez a koszoru legyen engesztelő áldozat és összekötő kapocs a két elporladt szív között, melyeket az életben a kölcsönös szerelem nem tudott egyesíteni.

Korod nem értett meg, de mi kezdünk megérteni. Biráid elfogultak voltak, de az a század, melyre kedvetlenségben hivatkoztál, önként nyújtja elismerésének babérkoszoruját. A halhatatlanság problémáját kutattad s ime, neved immár halhatatlanná lett.

A lelkes éljenzéssel fogadott beszéd végeztével letette a Muzem Egyesület hatalmas babérkoszoruját Csokonai szobrára.

A költő a Hatvan-utcai temetőben levő sírjánál *Alapi Gyula* titkár áldozott a következő kegyeletes szavakkal Csokonai Vitéz Mihály szellemének:

»Messze földről, a szőke Duna öntözte szép Komáromvármegyéből, a dunaalmási csendes temetőből, Lillád sírjától hozott üdvözléssel köszöntlek Téged, édesszavu költőjét a félszázad óta ott pihenő kedvesnek, Téged e hantok alatt nagy és örök álmát álmodó Csokonai Vitéz Mihály!

A dunaalmási csendes temető bús lakója küldi Hozzád üdvözlét, melyet elsuttog a bőlintő akácok lombjai közt tovaröppenő szellő évszázados siri álmod felett.

Babért hoztam Lilla sírjáról. Vedd, fogadd ezt úgy, mintha Lilla fonta volna szomoru homlokodra akkor, az első édes találkozó után vett megható bucsuzásnál, az ifjúi álmok idején.

Babért hoztunk: kit illetne az jobban, mint Téged, első nemzeti költőnket. Magyar költő voltál: e két szóban elmondtam sorsodat. Ami életedben nem jutott pályabérül, legyen haláloedban tiéd a babér, mely senkit igazabban nem illetett volna élő költőt, mint Téged, Csokonai Vitéz Mihály.

A dunaalmási hölgyek nevében helyezem e koszorut sírhalmodra nemzetünk korán elnémult dalosa: megilletődéssel tekint ide ma minden magyar női lélek.

Lillád köszönt: álmodj nagy álmodó!»

Igy róttá le a Muzem Egyesület a kegyelet adóját Csokonai és Lillája emlékezete iránt. Komáromvármegye és város lelkes hölgyei körében igen szép eredménnyel gyűjtés indult meg, hogy Lilla sírját minden időkre megóvják az enyészettől. Diszes vasráccsal foglalja be a közeli jövőben a Muzem Egyesület a virágos sirt, hol örök álmát alusza a Lilla dalok Muzsája.

Alapi Gyula.

TARTALOM.

Egyesületi rész.

	Lap
Jelentés az egyesület 1905. évi működéséről	3
Zárószámadás az 1905 évről	10
Költségvetési előirányzat az 1906. évre	11
Tisztviselek és a tagok névsora	12

Irodalmi rész.

Takáts Gábor dr.: Thelekessy Imre, mint komáromi naszádos kapitány	16
Ruisz Gyula: Bábolna a magyar szabadságharc idején	25
Mohl Adolf dr.: Középkori templomok és kolostorok Tatán	84
Alapi Gyula: Csokonai és Lillája (egy képpel)	97

